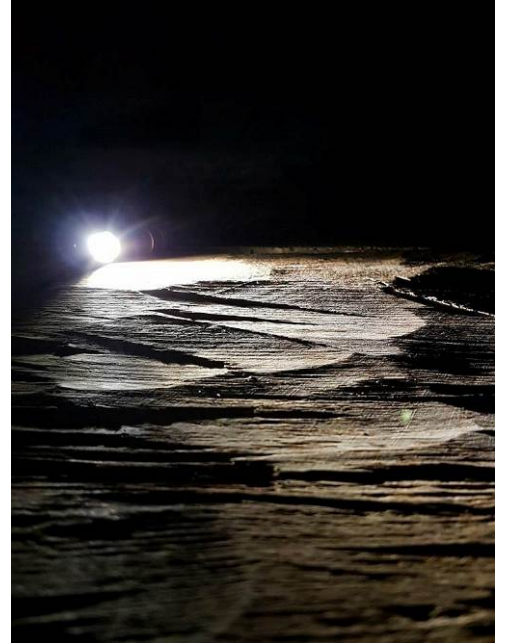

Mysteriet kring Karl XI:s namnchiffer från Läckö slott

Angelica Fingal

**Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i
Kulturvård, Konservatorprogrammet**

15 hp

**Institutionen för kulturvård
Göteborgs universitet**

2018:12

GÖTEBORGS UNIVERSITET

**Naturvetenskapliga
fakulteten**

Mysteriet kring Karl XI namnchiffret från Läckö slott

Angelica Fingal

Handledare: Ticca Ogilvie & Charlotta Hanner Nordstrand

Kandidatuppsats, 15 hp
Konserverprogram
Lå 2017/18

Program in Integrated Conservation of Cultural Property
Graduating thesis, BA/Sc, 2018

By: Angelica Fingal
Mentor: Ticca Ogilvie & Charlotta Hanner Nordstrand

The mystery of the royal cypher from Läckö castle

ABSTRACT

A royal cypher from Läckö castle is stored in the Department of conservation at The University of Gothenburg, Sweden. The cypher did not have much information around it when the investigation started. That all changed when this thesis took place. The purpose is to put the cypher in a context that will increase its cultural historical value, but also to provide Läckö castle with recommendations for the long-term storage of it. The method that was used for pigment analysis was *XRF*. *Tracing* the wooden surface for tool-marks and annual rings was to show the craftsmanship and the properties of the wood. *Literature study* has also provided information about the cypher's background, materials, and the history of its surroundings. *Charcoal rubbing* was also used as a method on the cypher to give a clear view of the tool-marks. *3D-modelling* was used to easier show different areas on the cypher. *SEM* was used as a wood-identification analysis.

The results suggest possibilities that the royal cypher was placed on the gatehouse because the king visited the castle in the year of 1687. The analyses show that the cypher has been overpainted more than once and that it was also gilded at some time in the history. The chosen materials and craftsmanship show that it was an experienced person.

One conclusion for this thesis is that the wood clearly shows how important it is to store this kind of object in a stable and controlled environment. The degradation of wood is not only aesthetically unattractive and structurally compromising but most importantly it erases information about its material and how it was made. This thesis also shows how an object can gain historical and cultural historical value by unveiling new information.

Title in original language: *Mysteriet kring Karl XI:s namnchiffer från Läckö slott*
Language of text: Swedish
Number of pages: 85
Keywords: 1700th century royal cypher, pigment analysis XRF, tool-marks, charcoal rubbing, 3D-modelling, wood-identification SEM, Lacko castle

ISSN 1101-3303
ISRN GU/KUV—18/12--SE

Förord

For thousands of years, man has regarded wood with religious awe. Our ancestors believed trees were magical, somehow storing the sun's energy and releasing it in the form of fire. Many ancient societies believed wood was the home of powerful spirits of nature and worshipped trees as supernatural entities. Even our European ancestor thought that faeries and elves inhabited the trees and woods. They believed it was possible to drive out mischievous spirits by "knocking on the wood," a superstition still practiced today, though the original meaning is often forgotten.

In New Zealand, the Maori tribesmen have over a dozen taboos to observe while woodcarving. It's forbidden to leave food near a carving in progress, and woodcarvers cannot blow away chips or shavings, lest their breath offend the spirit of the wood. These beliefs and practices may seem unusual to us, but they underline the fact that wood has always inspired a sense of mystery (Bütz, 1984, s. 39).

Anledningen till att jag valde detta namnchiffret istället för andra möjliga föremål var främst på grund av materialet och dess väderbitna yta som för en ruinromantiker har en attraktiv patina. Jag har sedan barnsben alltid varit fascinerad av trä på grund av dess struktur och egenskaper. Efter en utbildning inom byggnadsteknik kom jag även närmare materialet. På konservatorutbildningen under trä-kursen fick jag större inblick och förståelse för materialet. Jag fick även möjligheter att granska trä under mikroskop vilket gjorde mig mer fascinerad än någonsin.

Tack!

Jag vill först tacka mina handledare Ticca Ogilvie samt Charlotta Hanner Nordstrand för allt stöd och uppmuntran till denna uppsats. Jag vill även ge ett extra tack till min sambo Teodor som peppat och alltid funnits för mig under hela universitetstiden då stunder varit krävande. Flera personer från Institutionen för kulturvård på Göteborgs universitet har även hjälpt mig och bidragit med information vilket jag uppskattar väldigt mycket. Tack också alla utomstående som bidragit till förståelsen om namnchiffret, såsom bildhuggare Thorleif Aiff, konservator Mattias Malmberg på SHM, antikvarie Kristina Brixson på Hallands kulturhistoriska museum och förvaltare Cecilia Wretling på Statens fastighetsverk samt konservator Bibi Pålenas från Jönköpings läns museum. Speciellt tack till arkitekt Roni Wallin och Stiftelsen Läckö Slott som även de bidragit med betydelsefull information. Docent Fang Liu från Chalmers universitet vill jag även tacka för gott samarbete med utförandet och hanteringen av SEM-mikroskopet. Tack till klasskamrater som hjälpt mig med både uppmuntran och stöd. Megatack till världens bästa bror, Ronnie. Ett flertal personer har även hjälpt mig att flytta på det tunga namnchiffret när detta behövts, Tack!

INNEHÅLL

1	INLEDNING	11
1.1	Bakgrund	11
1.2	Tidigare forskning	12
1.3	Problemformulering	13
1.4	Frågeställningar	13
1.5	Syfte och Mål	13
1.6	Avgränsningar	14
1.7	Metod.....	14
1.8	Källmaterial och källkritik.....	14
1.9	Etiska överväganden.....	15
2	FÖREMÅLSBESKRIVNING.....	17
2.1	Teknisk beskrivning	17
2.1.1	Liknande bygelkronor.....	18
3	HISTORIK	20
3.1	Stormaktstiden.....	20
3.2	Läckö slott	20
3.2.1	Miljöskildring	21
3.3	Kung Karl XI.....	23
3.4	Magnus Gabriel De la Gardie och reduktionen.....	23
4	PLACERING PÅ LÄCKÖ SLOTT	26
4.1	Namnchiffrets förankring i porthuset	26
5	NAMNCHIFFER	28
5.1	Vad är ett namnchiffer?	28
5.2	Namnchiffrets uppkomst	28
5.3	Heraldik	29
5.3.1	De heraldiska färgerna.....	30
5.4	Namnchiffrets symbolik	30
6	KONSTRUKTION.....	31
6.1	Från träd till namnchiffer.....	31
6.1.1	Verktygsspår.....	32
6.2	Sammanfogning av plankorna	35
6.3	Bearbetning av reliefen.....	36
6	SKADEBILD	37
6.1	Färgskiktet	37
6.2	Grå yta	38
6.3	Svamp och insektsangrepp	38
6.4	Mekanisk skada	39
7	YTBEHANDLING – FÄRGSKIKT	41
7.1	Polykrom träskulptur	41
7.2	Pigmentanalys med X-Ray Flourescence	41
7.2.1	Resultat av färganalyserna.....	41
7.2.2	Röda och bruna skiktet	43
7.2.3	Gröna skiktet	43
7.2.4	Gula skiktet.....	43
7.3	UV-fluorescerande ljus.....	44
8	JÄMFÖRELSE MED ANDRA NAMNCHIFFER.....	45
8.1	Varbergs fästning.....	45
8.2	Stockholms Historiska Museum.....	45
8.3	Skoklosters slott.....	46
8.4	Jämförelse med kopian	46
9	ÅTGÄRDSFÖRSLAG	50
9.1	Aktiva åtgärdsförslag.....	50

9.2 Preventiva åtgärdsförslag	50
9.3 Vidare forskning	52
9.4 3D-modell	52
10 DISKUSSION	54
11 SLUTSATS	57
12 SAMMANFATTNING	57
13 LITTERATURFÖRTECKNING	60
13.1 Tryckta källor och litteratur	60
13.2 Elektroniska källor	61
14 BILDFÖRTECKNING	65
15 BILAGOR	70

1 INLEDNING

Läckö slott vid Vänerens strand stoltserar med sina torn och 248 rum samt ett porthus. Detta porthus härstammar från 1600-talet och ingår i det hornverk¹ som är kvar idag (Informant 1). Rikskanslern Magnus Gabriel De la Gardie ägde Läckö slott mellan åren 1652–1681 och hade förmodligen sitt vapen ovanför porthuset. När kung Karl XI 1681 inrättade reduktionen framtogs slottet från De la Gardie. Därefter byttes De la Gardies vapen ut mot riksvapnet (Tre kronor). Sex år senare ersattes riksvapnet med kung Karl XI:s namnchiffer, som är det namnchiffer denna uppsats grundar sig i. Omkring åren 1920–1930 ersattes även det namnchiffret mot en kopia, som hänger där idag. Det har alltså funnits fyra stycken olika namnchiffer men enbart de två senare finns kvar idag.

Resultaten från de undersökningar som genomförts i denna kandidatuppsats visar att Karl XI:s namnchiffer är skuret i ek med bemålade och förgyllda detaljer. Det hängdes upp ovanför porthuset på Läckö slott år 1687. Den var en mäktig prydnad på sin tid då den sken i betraktarens ögon på flera meters avstånd. Upphängningen och tillverkningen av namnchiffret grundar sig förmodligen i att slottets nye ägare, kung Karl XI, skulle besöka sitt slott. Syftet med namnchiffret kan ha varit att imponera på, samt visa uppskattning för kungen.

Omkring år 1995 förflyttades det då redan nedtagna namnchiffret från Läckö slott till Institutionen för kulturvård (IKV), Göteborgs universitet (GU), för att en pigmentanalys skulle genomföras. Dock blev undersökningen aldrig av. Den blev förvarad i ett säkerhetsrum fram tills då denna uppsats påbörjades. Idag är en pigmentanalys genomförd samt mycket annat som kommer framvisa mer kunskap om just detta namnchiffer.

Innan denna uppsats påbörjades fanns mycket begränsad information om namnchiffret. Problematiken med dess avsaknad av information kan ha resulterat i att namnchiffrets proveniens försvagats. Men när ny kunskap tas fram kring ett föremål blir det lättare att sätta det i en kontext och därför förstå dess kulturhistoriska värde.

I denna uppsats ges inledningsvis en beskrivning av namnchiffret samt dess syfte och ursprung. Därefter följer en historisk bakgrund till namnchiffret där 1600-talet är i fokus. Namnchiffrets tillverkningsmetoder, pigment och träslag har undersökts med olika analysmetoder och kommer att presenteras i uppsatsen. Slutligen en diskussionsdel som bland annat tar upp hur namnchiffrets syfte ändrades genom tidens gång men även varför det sattes upp på porthuset.

1.1 Bakgrund

Omkring 1994–1995 förflyttades namnchiffret från Läckö slott till IKV, GU. Det var Leif Jonsson, dåvarande VD för Stiftelsen Läckö Slott, samt Gunnar Almekvist, professor från IKV, GU, som genomförde flytten (Informant 2). På Läckö slott förvarades den i förborgen (Informant 3) men hämtades i en fuktig källare på slottet (Informant 2). Uppdraget leddes av Leif Jonsson samt Margareta Ekroth Edebo, företrädare för konservatorutbildningen på kulturvård.

Leif Jonsson ville att Fastighetsverket (ägaren av Läckö slott) skulle bemåla den kopia som tillverkats på 1920-talet i originalets färger. Han ansåg att det egentligen var helt onödigt att analysera eftersom denna troligen ändå följer de heraldiska färgerna, men Riksantikvarieämbetet (RAÄ) krävde en analys först (Informant 3). Anledningen till att namnchiffret förflyttades till kulturvård var alltså för att en färganalys skulle genomföras. Dock gjordes endast en muntlig överenskommelse. Tiden rann iväg och både Jonsson och Ekroth Edebo slutade på sina arbeten och namnchiffret blev stående i säkerhetsrummet.

¹ Ett hornverk är en tillbyggd konstruktion åt en viss riktning för att fungera som utökad försvarsytta. På Läckö slott ingår porthuset i hornverket.

2012 genomförde Stiftelsen Läckö Slott en undersökning eftersom de var osäkra på vart namnchiffret tog vägen. Detta blev arkitekten Roni Wallins uppdrag att genomföra. Han hade kontakt med Ola Wetterberg på IKV, GU och fick då veta att det stod i säkerhetsrummet. Inget mer skedde efter detta (Informant 1).

1.2 Tidigare forskning

Enligt Ekroth Edebo (Informant 4) har en student på IKV, GU, försökt identifiera namnchiffrets pigment i slutet av 1990-talet. Dessvärre lyckades inte studenten på grund av att namnchiffret var alltför nedbrutet. Ingen dokumentation har hittats från denna analys.

Med hjälp av tidigare undersökningar har vi idag relativt god kunskap om Läckö slott, i alla fall från 1500-talet och framåt. Arkeologiska undersökningar utförda av Riksantikvarieämbetet har inbringat mer information om exempelvis renoveringar som har utförts genom tiderna (Menander 2009; Menander & Lindberg 2009).

Fasadbruket på Läckö slott har undersökts av Eva Sandström Malinowski och presenteras i en rapport (Sandström Malinowski 2016).

Det finns även en rapport om det tidigare icke undersökta landskapet runt Läckö slott (Valfridsson 2000).

Ett flertal böcker om slottets tidigare ägare samt historia har skrivits, såsom: *Läckö slott* (Noreen 1929), *Läckö: landskapet, borgen, slottet* (Jonsson 1999), samt *En makalös historia* (Ullgren 2015).

Ärland Noreen nämner De la Gardies vapen som prydde portalen men som därefter byttes ut mot riksvapnet. Denna information ska återfinnas enligt Noreen i en inventarieförteckning från 1701 i Läckösamlingen på Riksarkivet i Göteborg (Noreen 1929, s. 17).

Materialkategorierna för detta namnchiffer är polykromt trä samt trä. De böcker som har använts är till exempel *Målade och förgyllda föremål i kyrkorna: om vård och konservering* (Tångeberg 1986), *Archaeological wood* (Rowell, Barbour & American Chemical Society 1990), *Conservation of wood artefacts* (Unger, Schniewind & Unger 2001) samt *Understanding wood* (Hoadley 2000).

För att få en större förståelse kring hantverket om träbearbetning har *How to carve wood* (Bütz 1984) använts som källa.

Eftersom materialkategorierna för namnchiffret som sagt inte är ovanliga finns det en hel del litteratur som handlar om bemålat trä, inte minst kyrkliga föremål, exempelvis Tångebergs texter om romansk och gotisk konst (1995, 1996).

Denna typ av litteratur innefattar dock föremål som förvarats inomhus och kan inte jämföras med namnchiffrets skadebild. Namnchiffret har en omfattande unik skadebild på grund av exponering utomhus vilket är svårare att finna litteratur om. Exempelvis finns regalskeppet Vasa (polykromt trä), vilket ligger i kategorin arkeologi. Detta är inte fallet för namnchiffret, även om det inte heller ligger i samma kategori som traditionella träföremål såsom lackerade möbler. Det hamnar någonstans mitt emellan, delvis på grund av sin skadebild.

På grund av uppsatsens tidsram har ingen vidare forskning gjorts på Vasaskeppets skadebild eller dess bemålade ytor.

1.3 Problemformulering

IKV på GU har en samling inlånade föremål från bland annat museer. Bland dessa finns ett stort kungligt namnchiffer i trä från Läckö slott, som ligger till grund för denna uppsats. IKV samt Stiftelsen Läckö Slott hade ingen skriftlig överenskommelse gällande föremålet. Sådana diffusa överenskommelser kan leda till större problem, då information kan gå förlorad.

När reduktionen trädde i kraft år 1680 på kung Karl XI:s order, med allmogen – dvs. bondeståndet – på sin sida, fräntogs mycket stora delar av adelns ägodelar. Detta grundar sig främst på att ekonomin hade rasat för att förmyndarregeringen lett Sverige in i en osäker situation. Förmyndarregeringen drevs av rikskanslern De la Gardie. De la Gardie ägde bland annat Läckö slott men fräntogs det 1681. På det studerade namnchiffret finns ett årtal skuret – 1687. Detta är märkligt eftersom det årtalet ej har en historisk betydelse för slottet. Det vore mer rimligt om där stod 1681. Detta kan bero på att Karl XI väntade med att sätta upp sitt namnchiffer för att visa respekt för De la Gardie och Maria Eufrosyne som eventuellt fortfarande bodde på slottet. Denna teori kommer att undersökas vidare i denna uppsats.

De la Gardie hade ett flertal anställda hantverkare på Läckö slott som genomförde renoveringar och tillbyggen under andra hälften av 1600-talet. När reduktionen trädde i kraft avstannade all aktivitet på slottet och arbetarna fick lämna det som påbörjats. Arbetsmaterialen lämnades kvar i de tillhörande rummen. Detta är relevant då de eventuellt tog materialet därifrån för tillverkningen av Karl XI:s namnchiffer.

Under 1920–1930 utförde arkitekten Årland Noreen renoveringar, arkeologiska undersökningar, utgrävningar samt konserveringsarbeten på Läckö slott. Ett arbetslag med ett flertal olika experter medverkade. Under den tiden byts troligtvis namnchiffret ut mot den kopia som hänger där idag.

På slutet av 1990-talet önskade Leif Jonsson, dåvarande VD för Stiftelsen Läckö Slott, att kopian skulle målas i de färger som var på det ursprungliga namnchiffret. Därför skickades originalet som tidigare nämnts till IKV, GU för att då få utfört en undersökning av pigmenten som skulle ligga till grund för uppmålningen av kopian (Informant 3). Dock sker ingenting vilket troligen beror på förändrade förutsättningar.

Detta är ett förekommande problem i många fall är när information inte finns nerskrivet utan enbart genom verbala sammanhang. På så sätt kan föremål förlora sin proveniens och därav tappa sitt kulturhistoriska värde.

Utifrån dessa problem kan några intressanta frågeställningar ställas.

1.4 Frågeställningar

- Vad har namnchiffret för kulturhistorisk kontext?
- Hur är namnchiffret tillverkat?
- Vad är det för pigment samt träslag på namnchiffret?
- Vilken skadebild har namnchiffret och finns det åtgärdsförslag som kan appliceras utifrån skadebilden?

1.5 Syfte och Mål

Uppsatsens syfte är att utföra en fallstudie på detta namnchiffer för att kunna placera det i en kulturhistorisk kontext. Namnchiffret undersöks med hjälp av materialanalyser, okulära iakttagelser, intervjuer och litteraturstudier. En mer detaljerad dokumentation av namnchiffret kommer även möjliggöra att korrekta kopior i framtiden kan tillverkas, och bidra med förståelse för dess troliga färgpalett. En skadebild över namnchiffret kommer även presenteras och har som mål att ge åtgärdsförslag till Stiftelsen Läckö slott. Målet är även att med resultaten ge föremålet en starkare proveniens och i och med det ett större kulturhistoriskt

värde. Dessutom klargörs för Stiftelsen Läckö slott varför rätt förvaring av föremålet är avgörande för dess framtid.

1.6 Avgränsningar

I denna uppsats kommer fokus ligga främst på det aktuella namnchiffret. Tillverkningsmetod och materialval samt bakgrund är faktorer som har påverkat dess skadebild. Ett litet antal namnchiffer från samma tidsepok redovisas som jämförelsematerial. Färganalyser tillför ny information till namnchiffret, detta har dessutom tidigare önskats av Stiftelsen Läckö Slott. På grund av kandidatuppsatsens tidsram behöver genomförandet avgränsas i såväl teori som praktik. Teoretiskt kan mer läsning göras i arkiv. Arkivsökning har gjorts, dock utan framgång, men det vore av intresse att se om ett kvitto eller liknande finns gällande namnchiffret. Det praktiska skulle kunna utvecklas genom fler analyser på pigment då XRF-analyserna var begränsade i denna uppsats. Likaså en undersökning om där funnits en grundering hade varit intressant för namnchiffrets tillverkningsmetod. Läckö slotts byggnadshistoria har inte närmare undersökts.

XRF som analysmetod för pigmenten har använts. Dock behövs en mer djupgående och kompletterande analys genomföras, men detta kommer ej att göras i denna kandidatuppsats.

1.7 Metod

I denna studie har flera olika metoder använts såsom litteraturstudier och intervjuer, men också handhållet mikroskop (Dino-Lite Digital Microscope), Ultraviolett strålning (UV), okulära iakttagelser, frottage och kalkering. Med hjälp av de tre sistnämnda kan verktygsspår och materialval åskådliggöra hantverkarens yrkesskicklighet.

Pigmentanalys, i detta fall X-Ray Fluorescence (XRF), har utförts för att identifiera pigmenten. Resultaten har visat vad för typ av färger som finns, men även om övermålning skett.

En konservators viktigaste verktyg förutom dess händer är dess ögon och förmåga att förstå, tolka och sammankoppla iakttagelser med orsak och verkan. Det krävs erfarenhet, kunskap och tid för att observera de olika fysiska spåren vilka vittnar om ett föremåls förflutna. Okulära iakttagelser har därför varit en betydelsefull informationskälla för att bland annat undersöka skadebilden.

För att på ett lättare sätt presentera föremålet för läsaren har det skapats en 3D-modell av namnchiffret. Detta kommer även vara positivt för Läckö slott då de har en möjlighet att på ett lättare sätt hantera och presentera föremålet.

SEM (svepelektronmikroskop) har tillämpats som en analys för identifikationen av namnchiffrets träslag.

Litterära verk gällande materialkategorierna, hantverksteknik samt 1600-talets historia har resulterat i en större förståelse för föremålets kulturhistoria.

När orientering av namnchiffret skrivs ut utgår författaren från namnchiffrets perspektiv.

I denna uppsats när *De la Gardie* nämns menas Magnus Gabriel De la Gardie om inget annat anges.

1.8 Källmaterial och källkritik

Eftersom det ej finns något dokumenterat kring namnchiffret, har muntlig kommunikation varit en nödvändig faktor i denna studie. Kommunikation med arkitekten Roni Wallin har gett en större förståelse kring hur han 2012 fick i uppdrag att undersöka var namnchiffret fanns. Wallin har även bidragit med bilder och information för att förståelsen kring slottet skulle

förtydligas för denna uppsats. Professorerna Gunnar Almevik samt Harald Högseth från IKV, GU, har efter okulära iakttagelser bidragit med information kring verktygsspår samt tillverknings teknik på namnchiffret. En 3D-modell har skapats med ursprung av namnchiffret med handledning av forskarassistenten Jonathan Westin från IKV, GU. Eftersom namnchiffret har spår av färger har konservator Maria Höjer från IKV, GU bidragit med information kring ämnet. Ett träprov på namnchiffret togs för att identifiera träslaget. Detta genomfördes av universitetslektor Ticca Ogilvie från IKV, GU. Vid SEM-fotograferingen samt hantering av instrumentet assisterade docent Fang Liu från Chalmers universitet. Forskarassistenten Jacob Thomas från IKV, GU, genomförde och analyserade färgproverna som togs på namnchiffret.

Vi kan aldrig veta exakt hur människan agerade på 1600-talet. Vi kan bara bilda oss en uppfattning beroende på vad som läses. De två böcker som har bidragit till mest information om De la Gardie-släkten är *Läckö: landskapet, borgen, slottet* (Jonsson 1999) samt *En makalös historia* (Ullgren 2015).

En mycket betydelsefull källa är den tidigare nämnda texten av Årland Noreen om Läckö slott från 1929. Detta på grund av att där nämns både rikskanslerns vapen samt riksvapnet ovanför porthuset vilket är den enda text som nämner detta i historien om Läckö. Noreen skriver också kort om att där ligger byggnadsmaterial kvar i rummen då hantverkarna var tvungna att lämna slottet på grund av reduktionen 1681.

Litteratur gällande heraldik, symbolik och namnchiffer har också studerats för att djupare förstå namnchiffrets bakgrund, såsom *Vad är Heraldik* (Trägen u.å.), *Handbok i Svensk Heraldik* (Fleetwood 1917), *Heraldik: källor, symbolik, användning* (Neubecker, Ottfried & Nordenvall 1982), *Bomärken* (Lindholm 1976), *Monograms & Ciphers* (Turbayne 1906), *Monogram: korta notiser om monogrammets historia, från bomärken till kungliga namnchiffer: om monogram på textil, porslin, metall och andra material: Föremål ur Nordiska Museets samlingar* (Wintzell 1965) och många fler.

Förståelsen kring materialen har utgått från följande litteratur *Conversion of timber* (Malthouse 2009), *How to carve wood...* (Bütz 1984), *Understanding wood...* (Hoadley 2000), *Archaeological wood...* (Rowell, Barbour & American Chemical Society 1990), *Målade och förgyllda föremål i kyrkorna...* (Tångeberg 1986), *Conservation of wood artefacts...* (Unger, Schniewind & Unger 2001), *Kampen om ekarna* (Eliasson 2002) och många fler.

1.9 Etiska överväganden

Inom kulturarvet och kulturmiljön finns det vissa riktlinjer för vad exempelvis ett museiföremål har för värde. Ordet värde associeras ofta med ekonomiskt värde, men det är endast ett av flera sätt att mäta värden. Andra värden som man inom kulturvården förhåller sig till är bl.a. kulturhistoriska, sociala, estetiska, ekologiska och ekonomiska. De värden som kommer tas upp i denna uppsats är främst det kulturhistoriska värdet men också det sociala värdet eftersom dessa berör namnchiffret mest.

Med nya kunskaper om det materiella samt immateriella förstärks vår förståelse kring det förflutna, vår samtid men även till de kommande generationerna. Utan kunskapen om ett föremåls material och historia är den enbart ett objekt som ej förmedlar någonting. Skulle ny kunskap tas fram skulle det också medföra större förståelse och därmed ett större kulturhistoriskt värde.

Det kulturhistoriska värdet är relevant i denna uppsats eftersom namnchiffret inte hade en viktig koppling till dess historia eller material innan uppsatsen påbörjades. Efter genomförda analyser av namnchiffret har det resulterat i ny förståelse för föremålets historia och material vilket därmed resulterar i ett ökat kulturhistoriskt värde.

Tack vare att information idag skapas och förvaras digitalt, skulle det kunna påstås att uppsatsen bidragit till att långtidsförvara information om namnchiffret, men även sprida denna information. I uppsatsen ges även förslag på hur originalet kan förvaras samt monteras och presenteras i utställningssammanhang, för att allmänheten skall kunna få ta del av det så lång tid som möjligt.

Det sociala värdet grundar sig i hur människor förstår, upplever och använder samt förhåller sig till kulturarvet och kulturmiljön (Génétay & Lindberg 2014). Namnchiffrets årtal kan tyckas vara missvisande då det inte har en tydlig koppling till Läckö slott. Besökare kan få en felaktig tolkning om namnchiffret samt eventuellt om Läckö slott. Det sociala värdet ökar om exempelvis en informationsskylt strax bredvid namnchiffret sätts upp.

I diskussionsdelen kommer även diskuteras huruvida namnchiffrets syfte förändrats genom tiderna.

2 FÖREMÅLSBESKRIVNING

Namnchiffret är ett rektangulärt stycke skuret i ek med en högre relief (Bütz 1984, s. 115), bestående av två breda plankor som är sammanfogade med varandra. Måtten är ca 112,5 cm x 84 cm x 3,5 cm (L x H x B)². Vi vet på grund av tidiga illustrationer, Suecia Antiqua et Hodierna på sidan 204, att namnchiffret varit placerat ovanför porthuset på Läckö slott från slutet av 1600-talet, förmodligen år 1687.

2.1 Teknisk beskrivning

I mitten av namnchiffret finns kung Karl XI:s *spegelmonogram*³ omringat av en kraftig, sluten ekkrans. Under ekkransen och längs med sidorna är där två böljande palmkvistar som täcker upp stora delar av namnchiffrets sidor. Palmkvistarnas grenar längst ner är bundna med ett korsat band, liknande band förekommer även längst ner på ekkransen samt ett större band längst upp på ekkransen. Det större bandet fortsätter under kransen och omfamnar palmbladen på varsin sida.

Ovanför ekkransen finns en kunglig krona, en sluten bygelkrona. Bygelkronan har åtta byglar varav fem synliga, som är dekorerade med pärlor. Under byglarna finns där ett kronfoder. Ett riksäpple⁴ finns även på toppen av kronan⁵. Kronringen är beklädd med snidade olikslipade juveler och pärlor. Ovanför kronringen är kronan utsmyckad med smultronblad vilket också är typiskt för en kunglig krona (Klackenberg, u.å.; Informant 5, 13).

Namnchiffret har förmodligen från början haft en grundering som i sin tur varit bemålad och förgylld. Anledningen till denna teori är att färg och förgyllningar sällan appliceras direkt på trä, men också att en grundering ger en jämn yta som går att justera till önskad karaktär. Det syns även i flera sprickor ett tjockare ämne som eventuellt kan vara grundering.

Namnchiffret har en ditlimmad handskrivna informationslapp längst ner till höger på föremålets framsida. Texten lyder ”No 54 *Gammal trätavla med Karl den XI-s namnskiffer från porthuset*”, se figur 10. Samma informationslapp eller annan lapp har troligtvis funnits i samma hörn men enbart dess limrester finns kvar. Föremålsnumret har ej anknytits till något inventarienummer på inventarielistan. Dock finns det en sådan enligt Roni Wallin, men ej komplett och ej med nummer 54.

² För en mer detaljerad information om mått se bilaga 8.

³ Läs om spegelmonogram i kapitlet 5.1 *Vad är ett namnchiffret*.

⁴ Ett riksäpple är en härskarsymbol i form av en glob med ett kors som symboliserar den värld som Kristus härskar över (Neubecker & Nordenvall 1982, s. 48).

⁵ Riksäpplets kors finns ej längre men har funnits där, detta beskrivs under rubriken 6 *Skadebild*.

Efter kungens romerska siffror (XI) finns där en punkt. Denna punkts ursprung härstammar från romartiden och betyder att det slutar med -th, exempel the eleventh (Hugo 2011).

Fig. 1: Fotografi av namnchiffret. Avbildningen är ej tagen rätt ovanifrån och därav kan proportionerna bli missvisande. Se fler bilder på bilaga 7 samt figur 11. Bild: Angelica Fingal

2.1.1 Liknande bygelkronor

Det finns ett flertal illustrerade kronor med liknande stil samt ursprung som namnchiffrets, vilka kommer presenteras här.

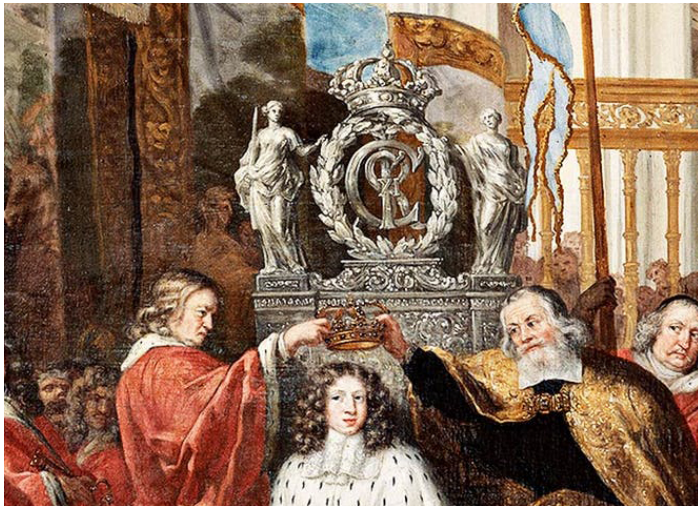

Fig. 2: Detalj ur tavlan *Karl XI:s kröning*.
Bild: Nationalmuseum.

Kung Karl XI:s kröning år 1675 – en sluten bygelkrona med olika juveler på kronringen. Här syns även en krans som liknar namnchiffrets, dock troligen med lagerblad istället för ekblad.

Riksbanner från Karl XI:s kröning 1675. En sluten bygelkrona med vad synes vara smultronblad ovanför kronringen, precis som namnchiffrets krona.

Fig. 3: Riksbanner från Karl XI:s kröning 1675.
Bild: Livrustkammaren.

Dragonfana från tidigare delen av Karl XI:s regemente. Under de två spegelvända C:erna finns där, precis som på namnchiffret, palmlblad. Längst upp på kronan finns också ett riksäpple, precis som på namnchiffrets krona.

Fig. 4: Dragonfana med liknande krona som namnchiffrets.
Bild: Armémuseum.

En tecknad bild av en sluten bygelkrona från Riksarkivet. Denna krona är väldigt lik i många anseenden, såsom riksäpplet, pärlorna på byglarna och fem smultronblad längst med kronringens överdel. Även formerna på juvelerna och pärlorna på kronringen stämmer överens med namnchiffrets krona. Det som skiljer dem åt är positionen på kronringens pärlor. På grund av kronans materialbortfall kan det ej styrkas om pärlor funnits på smultronbladen.

Fig. 5: En illustrerad bygelkrona som har många likheter. Bild: Riksarkivet.

3 HISTORIK

För att ge läsaren en större förståelse för tidsandan under 1600-talet samt historien kring namnchiffret kommer här ges en kortare bakgrund till detta.

3.1 Stormaktstiden

1600-talet är ett sekel som har stor betydelse för svensk historia. Tiden för Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII:s regeringsepoker är den tid vi kallar för *stormaktstiden*, nämligen mellan åren 1611 – 1712. I boken *Kungar och krigare* beskrivs att enbart vikingatiden kan klassas som jämförbar (Florén & Lindgren 1992, s. 7). Stormaktstiden är betydelsefull eftersom det är en tid då Sverige vann många krig och geografiskt var som störst.

Under denna tid, då mycket stod på spel, kan man förstå att De la Gardies misslyckade förmyndarregering under åren 1660 – 1672, innan Karl XI tillträdde som kung, påverkade kronan och Sverige väldigt negativt.

3.2 Läckö slott

Läckö slott ligger vid Vänerns södra strand. Byggt på en strategiskt upphöjd plats med god översikt över potentiella fiender och dylikt, var det under den katolska medeltiden en passage för pilgrimsvandrare. Slottet har nämligen anor från slutet av 1200-talet då det var en biskopsborg. Ett flertal gånger har byggnaden brunnit ner men byggts upp igen. Det som syns av byggnaden idag är främst från tiden då De la Gardie gjorde ett flertal renoveringar under senare delen av 1600-talet (Jonsson 1999, ss. 11–12). De la Gardie lät exempelvis bygga till en fjärde våning, renovera tredje våningen och bygga slottskyrkan samt bostäder åt tjänstefolket.

På Läckö slott fanns inga stora, omfattande verkstäder för större arbeten. Ekholmens och Jakobsdals verkstäder försåg De la Gardies slott och kyrkor med inventarier. Predikstolen och altaret i Läckö slottskapellet kommer från Jakobsdal (Lindahl 1999). Eftersom De la Gardie gjorde omfattande renoveringar såg han ändå till att där fanns lokala mindre verkstäder för de olika hantverken. De olika verkstäderna samarbetade med varandra med exempelvis snickeri och måleri. Många av dessa flitiga människor hade utländskt ursprung eftersom Sverige själva inte hade de kunskaperna (Rosell 1999, ss. 281–290). I skulpturverkstaden arbetade exempelvis bildhuggaren Georg Baselaque. Han kom från Hamburg och började arbeta på Läckö slott år 1669 men åkte till Stockholm för vidare arbeten år 1682 på grund av reduktionen. Baselaque hade från start en lärling men också två gesäller. Dessa skulptörer kom att arbeta främst med slottskyrkan (Jonsson 1999, ss. 298–205). Målarmästare Johan Hammer var också anställd av De la Gardie fram till reduktionen för att göra detaljarbeten, även han hade gesäller. Hammer införde den stil som kom att benämnas Läcköskolan där likaså Baselaque spelade en stor roll (Gullbrandsson 2008, ss. 47, 53).

För att få en bättre förståelse kring namnchiffrets påverkan under århundradena som varit kommer här en beskrivande miljöskildring från slutet av 1600-talet fram tills idag.

3.2.1 Miljöskildring

Namnchiffret har hängt ovanför porthuset på Läckö slott. Porthuset är från 1600-talet och ingår i det hornverk⁶ som är kvar idag (Informant 1). Den tidigaste bilden av Läckö slott är en teckning av Erik Dahlbergh i *Suecia Antiqua et Hodierna* som ej är daterad av Dahlbergh men genom forskning visar att den är gjord 1689–1690 (Nordin u.å.). Denna bild är även en förlaga till ett koppartryck som gjordes år 1693. Dock visar denna bild att riksvapnet (Tre kronor) var placerad ovanför porthuset efter år 1687 vilket för namnchiffret inte stämmer eftersom den har årtal 1687. Dahlberghs teckning borde istället vara gjord innan 1687 för att passa in i denna uppsatsens historia.

Dahlberghs teckning visar upp ett landskap med låg vegetation runt slottet. Innan riksvapnet sattes upp var där De la Gardies vapen men detta byttes ut mot riksvapnet i och med reduktionen (Noreen 1929, s. 17).

Dahlberghs teckning är en skildring av hur slottet skulle ha sett ut om De la Gardie hade hunnit renovera klart. Till exempel tornet näst längst till vänster hann aldrig byggas men finns ändå här på Dahlberghs teckning (Jansson 1999).

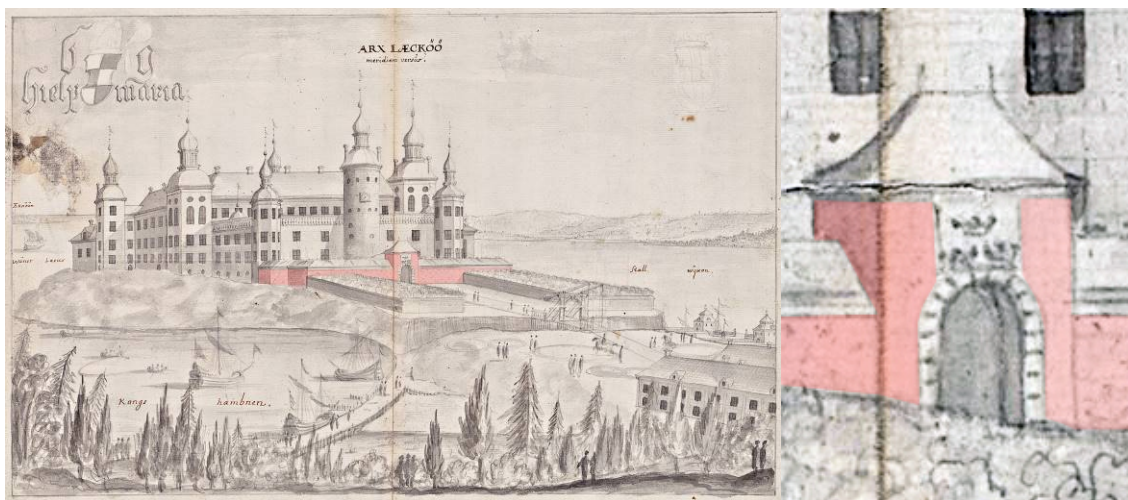

Fig. 6: Erik Dahlberghs teckning av Läckö slott visar riksvapnet (Tre kronor) på porthuset. Den markerade ytan visar hornverket från 1600-talet. Bild: *Suecia Antiqua et Hodierna* KB, s. 204.

⁶ Ett hornverk är en tillbyggd konstruktion åt en viss riktning för att fungera som ökad försvarsyta (A Popular View of Fortification and Gunnery 1830, s. 590). På Läckö slott ingår porthuset i hornverket.

Från år 1734 finns ytterligare en teckning av Läckö slott. På denna teckning är riksvapnet utbytt mot namnchiffret som denna uppsats handlar om, även här avbildas en låg vegetation. Dock kan detta ha varit ett medvetet val av konstnären.

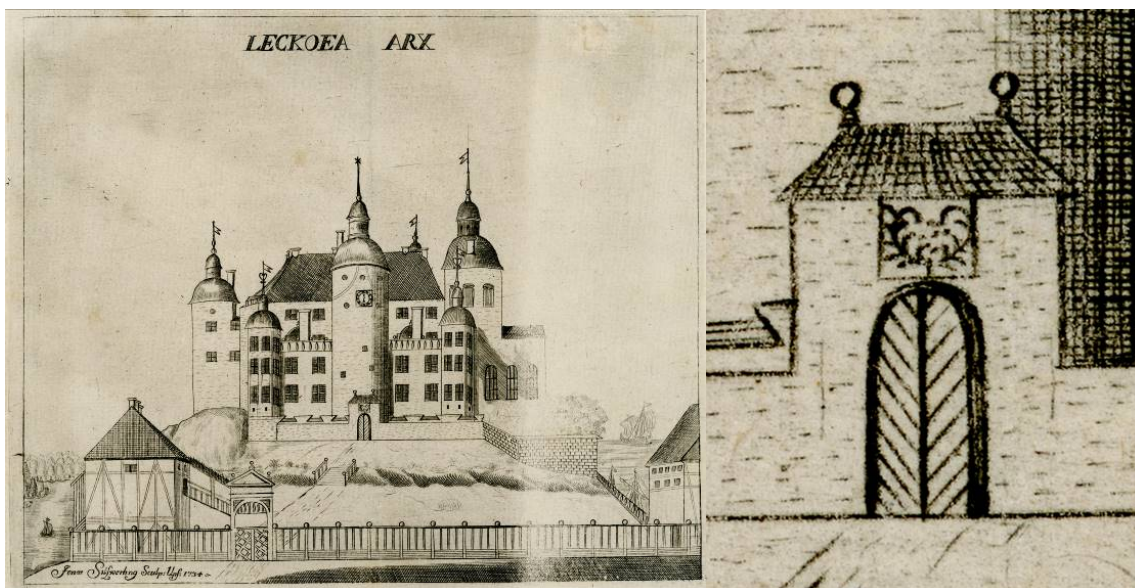

Fig. 7: Illustrationen visar en skildring av slottet 1734 samt namnchiffret ovanför porthuset.
Bild: Västergötlands museum.

Efter reduktionen sker troligtvis inte mycket underhåll av Läckö slott. Till exempel besöker Carl von Linné Läckö under sin Västgötaresa år 1746 men nämner knappt slottet (Informant 6). Detta är anmärkningsvärt eftersom slottet ändå har ett unikt uttryck.

I en pastoratsbeskrivning från 1792 rankas Läckö som nummer fyra i Otterstads pastorat där slottet beskrivs som en ruin. Under 1700-talet var alltså slottet inte särskilt anmärkningsvärt (Westrin 1999, s. 423).

Som framgår av ett flertal foton har slottet haft många träd som skymt slottet och därmed porthuset. I slutet av 1800-talet samt början av 1900-talet går det knappt att se slottet på grund av all grönska. Dessa träd är också stora vilket tyder på att de stått där kanske hela 1800-talet. Under hela 1900-talet blir där färre och färre träd och idag står där knappt några alls. Dessa skildringar av hur miljön runtomkring namnchiffret växte speglar även namnchiffrets roll i historien. När slottet inte får underhåll får inte namnchiffret det heller. Träden som växer sig stora och täckande framför slottet skymmer namnchiffret vilket inte gör den lika synlig för besökare längre. Dess betydelse blir möjligen mindre viktig för slottet. Träden som skuggar och skymmer namnchiffret kan både ha en positiv och negativ inverkan på dess nedbrytning, då det är gjort i trä. Trädens stora kronor gav skydd åt namnchiffret mot solstrålar, regn och vind. Vid bestående skugga kunde namnchiffret förbli fuktigt och därav påbörja eventuell nedbrytning. Solens strålar kan i sin tur skada träet genom för mycket uttorkning. Vinden kan dra med sig sandpartiklar som efter en tid nöter på materialet. De bemålade färgytorna på namnchiffret fungerade som ett skydd för träet och var som en typ av ”offerskikt” som skadades först vid yttre påverkningar. Namnchiffrets kondition kommer beskrivas djupare under rubriken 6 *Skadebild*.

Fig. 8: Fotografiet visar hur beväxt det är framför slottet ca år 1907 – 1910. Eftersom licensen inte tillåter bearbetning av fotot hänvisas läsaren att gå in på bildlänken i bildförteckningen och gå via hemsidan till bilden. Bild: Västergötlands museum.

3.3 Kung Karl XI

Kung Karl X Gustav avled år 1660 och hans fyraåriga son Karl XI (1655 – 1697) efterträdde då honom. Eftersom kung Karl XI ej var myndig infördes en förmyndarregering. Karl XI:s förmyndarregering var tillfällig och styrd av fem riksämbetsmän, tillsammans med änkedrottningen Hedvig Eleonora. De fem riksämbetsmännen var högadliga personer. En av dem var rikskanslern De la Gardie som dessutom ledde förmyndarregeringen åren 1660 – 1672 (Åslund 1999, s. 199; Florén & Lindgren 1992, ss. 96–98).

3.4 Magnus Gabriel De la Gardie och reduktionen

Fadern till Magnus Gabriel De la Gardie, Jacob De la Gardie, vistades från två års ålder vid Johan III:s hov eftersom hans far hade avlidit. Fältherren Jacob blev den enda som kungen upphöjde till greve och i och med det fick Läckö slott. Jacob var kungen nära och hade även en mycket god hand för det militära. När Jacob dog år 1652 ärvde hans son Magnus Gabriel De la Gardie slottet (Flodin 1999, s. 147). De la Gardie, alltså Magnus Gabriel (1622 – 1686) var en kulturellt högt utbildad person. Han hade studerat latin, antiken, retorik, dans och musik. Studierna genomfördes både i Uppsala, Frankrike och Nederländerna (Johnsson, Vogel-Rödin & Läckö slott 1980, s. 13). Han var duktig på att skriva och hålla tal ända sedan han var liten. Vid 12 års ålder höll han ett tal på latin vid Gustav II Adolfs begravning (Åslund 1999, s. 193). Han blev likaså ihågkommen för sina anordnade fester. De la Gardies fester målas upp som att kanoner sköt salut, fyrverkerier sköts åt skyarna och viner från alla världens hörn dracks (Ullgren 2015, s. 281; Åslund 1999, ss. 197, 204, 206). Förtäring av mycket mat och dryck var inget ovanligt då personer med högre viktklass sågs som rika och präktiga (Informant 6). De la Gardie gifte sig år 1647 med Maria Eufrosyne som var syster till Karl X Gustav. Detta innebar att Maria Eufrosyne var prinsessa och därmed hade högre rang än De

la Gardie-släkten som sågs som näst mest inflytelserik efter kungen (Informant 6). Under sin levnadstid utsågs De la Gardie till både greve, generalguvernör, riksmarskalk, riksskattmästare samt rikskansler och var således en av de fem högsta riksämbetsmännen (Johnsson, Vogel-Rödin & Läckö slott 1980, s. 15). Han innehade ca 30 gods, men inte samtidigt (Ullgren, s. 274). De viktigaste godsen för De la Gardie var Läckö, Höjentorp, Mariedal, Käggleholm, Palats Makalös, Ekholmen och Venngarn (Ullgren, s. 276).

När Karl X Gustav ligger på sin dödsbädd var det han som utsåg De la Gardie till rikskansler under tiden innan hans son – Karl XI – blev myndigförklarad, vilket han blev 1672 vid 17 års ålder (Johnsson, Vogel-Rödin & Läckö slott 1980, s. 15). Det betyder att det var en förmyndarregering med rikskansler i makten som representerar och förvaltar kungens anseende.

Gustav Bonde var en av de fem riksämbetsmännen tillsammans med De la Gardie. Just i denna tid hade fienden respekt för den svenska krigsmakten. För att tydligt visa detta ville Gustav Bonde stärka flottan och rikets anseende (Johnsson, Vogel-Rödin & Läckö slott 1980, s. 17). De la Gardie valde att inte lyssna på rådet utan lade istället fokus på sina egna gods i form av renoveringar och lade också mycket pengar och tid åt nöjesliv. Med andra ord att anordna dyra fester med mat och kläder samt annat som kan tyckas lågt prioriterat när fienderna står och knackar på ens port (Ullgren 2015, s. 284).

De la Gardie var inte heller lika framgångsrik i fält som sin far. Han var exempelvis inte ute i fält och stred utan styrde från Läckö slott (Ullgren 2015, s. 257). Med De la Gardie som rikskansler i förmyndarregeringen ledde och förlorade Sverige vissa krig i slutet av denna tid vilket inte gjorde Karl XI nöjd (Johnsson, Vogel-Rödin & Läckö slott 1980, ss. 93–94). En stor del av allmogen var fattig och sägs ibland ha levt på björkknoppar och mask (Ullgren 2015 s. 265). Det fanns en trötthet, bland såväl folket som kronan, som växte kring adeln eftersom de till synes enbart var ute efter skattefriheten, ägande och maktbehov (Ullgren 2015).

...år 1600 fanns det i Sverige 600 säterier och 1680 hade antalet herresäten ökat till 3500... Adelsgodsen skjutit upp som svampar ur jorden (Ullgren 2015, s. 253).

...adeln i Sverige under 1600-talet genomgick en grundlig metamorfos. Vid seklets början fanns det inom adelsståndet 441 vuxna män. Hundra år senare hade siffran stigit till 2500 män och det fanns då hela 800 adelssläkter i riket (Ullgren 2015, s. 270).

När Karl XI blev krönt och tar sin plats som regerande kung såg han hur De la Gardie hade förvanskats landet. Han såg hur slösaktig han varit med kassan vilket han självklart blev väldigt upprörd över. De la Gardie blev ifrågasatt men skyllde ifrån sig. Guiderna på Läckö slott berättar att De la Gardie svarade genom att uttrycka: ”*Man ska leva såsom en Gud, alltså i lyx*” (Informant 6). Spänningen steg ännu mer när Danmark samtidigt förklarade krig mot Sverige (Ullgren 2015, ss. 256–257). Karl XI ansåg att det är hög tid att adeln fick betala för sina misstag och genomförde därför år 1680 reduktionen. Reduktionen innebar att staten drog in adelns ägodelar såsom säterier och slott, samt att de fick betala höga skadestånd. Adeln blev i princip ruinerad.

Trots att adeln hade en sådan stor makt lyckades kronan genomföra reduktionen. Detta beror på att kronan fick stöd av alla allmogens mandat och därför röstades adeln ner i riksdagen. Kungen hade 35% mandat, allmogen dvs. bondeståndet 32% och adeln 33% (Ullgren 2015, s. 284).

År 1681 framtogs De la Gardie Läckö slott av staten, i och med reduktionen. Detta resulterade i att allt arbete på Läckö slott stannade av och att byggnadsmaterial lämnades kvar i rummen (Noreen 1976, s. 13). De la Gardie blev av med alla sina ägodelar förutom slotten Venngarn i Uppland och Käggleholm i Västmanland (Ullgren 2015, s. 284). Han flyttade till Venngarn. Reduktionen påverkade honom hårt då han varit en av Sveriges mest förmögna. Enligt Läckös

guider menar de att kontrasten blev stor för De la Gardie, från lyxiga viner till sill och potatis (Informant 6).

De la Gardie kände på sig vad som skulle hända och hade redan innan förberett sig för att i princip tömma slottet på möbler, fast inredning och gobelänger. Dessa föremål sändes till Käggleholm slott (Noreen 1929, s. 11). Senare hamnade även Käggleholm i statens ägo. I slutet av sin levnadstid då De la Gardie upplevde många motgångar blev han alltmer religiös. Detta kan läsas i hans brev där Gud blir mer framträdande (Åslund 1999, s. 211). I boken *Läckö: landskapet, borgen, slottet* kan man läsa att han utvecklade svårigheter att lita på människor och trodde att alla ville honom ont, ett paranoiiskt beteende. Trygghet såg han hos sin hustru Maria Eufrosyne, Karl XI:s faster (Åslund 1999, s. 199). Hon blev givetvis också påverkad av reduktionen, liksom De la Gardie.

De la Gardie avled år 1686 på Venngarn där han hade levt sedan reduktionen. Maria Eufrosyne blev förkrossad och begärde att begravningen i Varnhems klosterkyrka skulle uppskjutas då inbjudningskortet ej var klara (Rosell 1999, s. 290). Maria Eufrosyne avled ett år senare, 1687. Begravningar på 1600-talet var mycket betydelsefulla och blev därför mycket kostsamma för dem med högre status (von Corswant-Naumburg 1999, s. 70). De lät trycka likpredikningar vilket var som en minnesbild över den avlidne (Hanner Nordstrand et al, s. 193). Detta var som vanligast under 1600- till 1700-talet (Nationalencyklopedin - likpredikan). Det var De la Gardie själv som skrev sin likpredikan (Ullgren 2015, s. 290). Idag finns Magnus Gabriel De la Gardies och Maria Eufrosynes rikt dekorerade och kostsamma kistor i Varnhem klosterkyrkas gravkor. Om Karl XI inväntade med att sätta upp sitt namnchiffer på Läckö slott efter hans fasters, Maria Eufrosynes, bortgång kan det endast spekuleras kring.

4 PLACERING PÅ LÄCKÖ SLOTT

Med hjälp av äldre illustrationer vet vi att det äldre namnchiffret hängde ovanför porthuset under slutet av 1600-talet, troligtvis från 1687. Namnchiffret har eventuellt varit inramat precis såsom kopian är idag. I ramens underkant finns även en avsats i metall som troligen har som funktion att leda undan vatten vid regn.

4.1 Namnchiffrets förankring i porthuset

På baksidan av namnchiffret finns två öglor gjorda av hopvirade metalltrådar som hade funktionen att hänga upp namnchiffret, se figur 11. Om de är till för att hänga tillbaka namnchiffret ovanför porthuset eller inomhus går ej att svara på. De ser dock relativt moderna ut och är ej ursprungliga. Det finns inga tydliga spår som tyder på att namnchiffret var fastsatt i murstocken eller integrerad i putsen. Det mest troliga är att en ram har hållit namnchiffret på plats eftersom kopian gör det. Det finns väldigt lite utrymme för att en ram skulle kunna hålla fast namnchiffret eftersom relieferna slutar väldigt nära kanterna. Detta är dock endast en teori. Att kanten är liten kan bero på materialbortfall, men eftersom verktygsspår samt ”originalytor”⁷ fortfarande existerar på kanter blir detta mindre sannolikt, se bilaga 19. Originalytan på kanterna är tydlig och rak vilket tyder på en mindre nedbruten yta. Ytor med rundade och slitna hörn har brutits ner och är därför ej ursprungliga.

Riksäpplet med sitt ovanpåliggande kort som fanns på kronan går ända ut till kanten av namnchiffret, se bilaga 7. Detta kors är borta idag men har spår efter det i träet. Om man avsiktligt tog bort riksäpplets kors för att passa in den i ramen får förbli osagt. Det kan finnas ytterligare information om upphängning under baksidans regler, men detta är oklart.

En del föremål på Läckö slott finns förvarade i två rum på förborgen. En del av dessa föremål kommer från omkring 1920–1930-talet då ett museum fanns på slottet i samma rum. De fynden var från slott och borgar. Arkitekten Roni Wallin har i sitt material hittat fyndnummer från 1920–1930, men inte en täckande lista och inte heller nummer 54 som det står på namnchiffret. På de föremål som står placerade i förborgen finns inventarielappar, dock skrivet i annan handstil samt material som namnchiffret.

Fig. 9: Bilden visar inventarielapp från ca 1930-talet från Läckö slott. Bild: Roni Wallin.

Fig. 10: Bilden visar namnchiffrets inventarielapp med nummer 54. Bild: Angelica Fingal.

⁷ Originalytor menas här en yta som inte är mycket nedbruten samt ursprungligen från tiden då namnchiffret tillverkades, se bilaga 19.

På grund av att namnchiffret varit integrerat i muren har där kunnat samlas vatten vid namnchiffrets nedre del och eftersom trä är hygroskopiskt absorberas vattnet. Detta har medfört nedbrytning genom svamp- och insektsangrepp. Materialbortfall syns tydligt längst ner eftersom plankan ej är rak utan har en aning konkav form.

Det finns två okända järnföremål, liknande kramlor⁸ längst upp på namnchiffret som är jämsides varandra. Dock är det enbart en av dessa två som syns på baksidan. Dessa är också relativt tunna och kan eventuellt inte ha haft som syfte att hålla uppe ett så tungt namnchiffer. Dess funktion förblir därför okänt, se bilaga 8 för position av dessa.

Fig. 11: Bilden visar baksidan av namnchiffret. Här syns även de två reglarna samt de två metallöglorna längts upp i bild. Bild: Angelica Fingal

⁸ En kramla är ett L-format metallstycke som förankrar stycken i murverk.

5 NAMNCHIFFER

I dagens samhälle ser vi nästan varje dag någon form av symbol eller logotyp som passerar förbi oss. De flesta av oss vet till exempel hur logotypen för Adidas, Mercedes eller GB glass ser ut. Det är ett sätt att marknadsföra sig och synas, vilket har varit dess syfte redan från början.

5.1 Vad är ett namnchiffer?

Idag när vi hör ordet monogram, eller namnchiffer, dras tankarna till mormors linnehanddukar där initialerna är hopslingrade och handbroderade för att visa vem det tillhörde. Dock förväxlas ofta namnchiffer och monogram.

Definitionen av monogram är då två eller fler bokstäver sätts ihop på ett sådant sätt att enstaka bokstäver inte kan tas bort. De är beroende av varandra.

Definitionen av namnchiffer är när två eller fler bokstäver placeras tätt inpå eller överlappande varandra. I ett namnchiffer kan enstaka bokstäver tas bort utan att påverka resten, då de ej sitter ihop (Turbayne 1906).

Ett namnchiffer kan även ha dekorativa element som har en betydande symbolik. Dessa element följer oftast tidens stilideal.

Är initialerna spegelvända mot varandra kallas det ett *spegelmonogram* (Nationalencyklopedin - monogram). Initialerna gällande denna uppsatsens namnchiffer är två spegelvända C som går att separera från varandra.

Därav blir definitionen av objektet ett kungligt namnchiffer med ett spegelmonogram i mitten.

5.2 Namnchiffrets uppkomst

Monogram och namnchiffer har använts i sammanhang när människor har haft möjlighet eller behov av att äga något speciellt. De äldsta monogrammen är bomärken (Wintzell 1965, s. 11). Bomärken har troligtvis använts under väldigt lång tid vilket gör det svårt att datera dess ursprung. Dock finns det nedskrivna lagar om äganderätt som kommer från 400- till 800-talet samt även på 1100-talet. Då brukades bomärken på träd och boskap (Lindholm 1976, ss. 4–6). Dessa bomärken bestod av symboler eftersom läs och skrivkunnigheten inte var utbredd.

Under renässansen, när kyrkan fick mindre inflytande, fick gemene man större plats i samhället. Under samma period kom boktryckarkonsten vilket medförde att människan kom i kontakt med bokstäver och i och med det uppkom förmodligen monogrammet och viljan att sätta sin prägel på ägodelar ännu mer (Wintzell 1965, s. 12).

Utmärka sig ville man även göra i krig, och det skulle gå snabbt samt vara lätt att identifiera en fiende eller vän. Därav uppstod vissa strikta ramar till följd av tradition och praxis där formspråket, färgerna och dekorationer fick riktlinjer. Dessa strikta ramar kom att kallas *heraldik* (Trägen, u.å.).

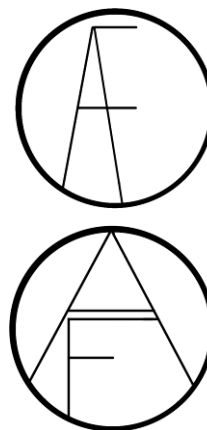

Fig. 12: Ovanstående bild visar monogram. Nedanstående bild visar ett namnchiffer. Bild: Angelica Fingal.

5.3 Heraldik

Som tidigare nämnts började heraldiken utvecklas i fält, dvs. i krigssammanhang då de applicerades på banderoller, klädedräkter och emblem. Vapenskölden (*vapen*⁹) är det mest typiska för heraldiken. En vapensköld består av ett flertal komponenter såsom sköld, sköldhållare, hjälm, hjälmtäcke och hjälmprydnad. Dessa komponenter, beroende på dess utförande, symboliserar olika betydelser och får bäras av samtliga personer (Trägen, u.å.). Dock när eldvapnet på 1400-talet blev mer brukat ute i fält minskades antalet ytor att sätta den heraldiska prägeln på och vapenskölden blev då överflödig. Istället började det placeras på bruksföremål såsom textilier, dryckesbägare, silverbestick och sigillstämplar för att fungera som ett ärfeligt äganderättsmärke (Nationalencyklopedin - heraldik).

Figur 13 visar ett exempel på De la Gardies vapensköld som har flera typiska heraldiska symboler och färger (*tinkurer*¹⁰). I stora drag kan slutsatser dras att det är en högt adlad persons vapensköld på grund av de tre öppna hjälmarna. Denna person stod eventuellt också för krig och fred vilket syns med de två korsade bladkivistarna, palm och lager (Jonsson 1999, s. 391). Även hjälmtäcket tyder på en högre uppsatt person. Ytterligare symbolik kan uttolkas men lämnas utanför denna uppsats.

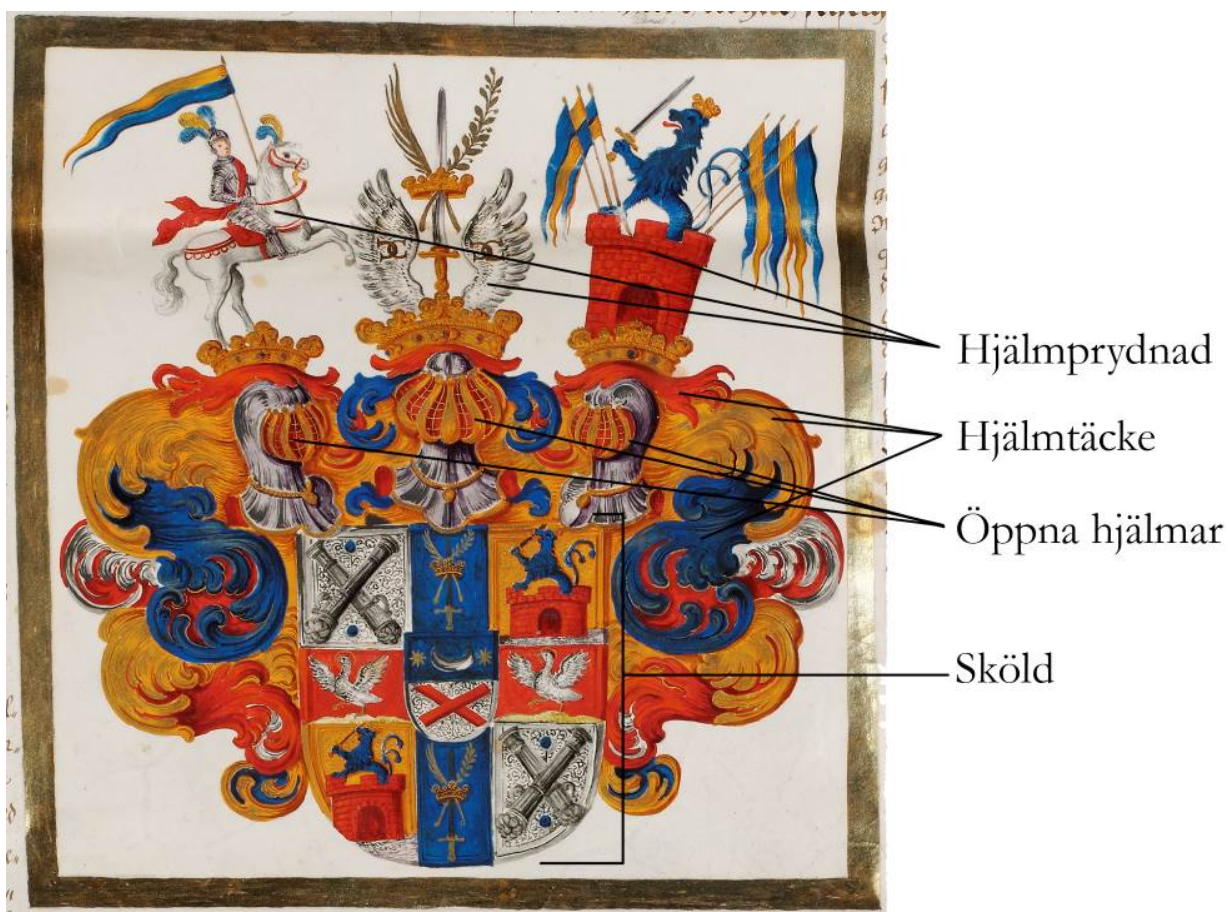

Fig. 13: Bilden föreställer De la Gardies vapen med tillhörande symboler och färger typiska för heraldik. Bild: Lunds universitetsbibliotek.

⁹ Det heraldiska ordet för vapensköld är vapen.

¹⁰ Det heraldiska ordet för färg är tinkurer.

5.3.1 De heraldiska färgerna

Inom heraldiken finns det två olika typer av ”färgfält” – metaller och färger.

De två metaller som används i heraldiken är guld och silver. Istället för guld kan gul användas respektive vitt för silver. Dock måste ett val göras. Guld och gul för guld kan exempelvis aldrig kombineras, detsamma för silver och vitt.

Färger inom heraldik är som det låter, färger och inte metaller. Inom heraldiken används främst rött, blått, grönt, svart och purpur.

Vapnet bör hålla sig till klara och enkla färger där blandningar bör undvikas. Samma färger i olika kulörer bör heller inte användas, förutom vid vissa skuggningar.

Huvudregeln för heraldiken (beroende på antalet färger) är att två ”färger” eller metaller ej får appliceras bredvid varandra.

Finns det till exempel ett färgfält så måste ett metall-fält finnas emellan innan en ny färg får appliceras bredvid (Fleetwood 1917, s. 35). Se exempel på figur 14.

Karl XI:s namnchiffer kan ej klassas som en vapensköld eftersom den ej följer formspråket gällande de klassiska sköldarna och hjälmarna. Namnchiffret har även ett spegelmonogram vilket aldrig en vapensköld har då de enbart uttrycker sig med bilder och symboler (Fleetwood 1917, s. 35). Heraldiken kan istället speglas i de färgval som gjorts eller i de symboler som pryder den. Se bilaga 21 för rekonstruktion av färgpaletten på namnchiffret.

5.4 Namnchiffrets symbolik

Ekblad symboliserar styrka och makt, precis så som trädet uttrycker sig – imponerande omkrets och höjd. Ekar lever flera hundra år och symboliserar liv, odödlighet och uthållighet (Venefica, u.å.). Ekblad som symbol härstammar från romartiden. Ifall en romare blev tilldelad en ekkrans betydde detta att han hade räddat folket genom att döda fiender (Emrah Sütcü 2017). I vår historia kan vi kanske dra slutsatsen att Karl XI hade räddat allmogen från ”fienden” – adeln. Stormaktstiden hyllade romartiden vilket framgår i skildringarna av romerska kejsare i Skoklosters slotts korridor (Informant 7).

Den slutna *kransen* – cirkeln – har många betydelser, som exempelvis skydd, enhetlighet och balans. Hade kransen ej varit sluten skulle en annan symbolik framträtt (Venefica, u.å.).

De stora bladornamenten på sidorna är *palmkvistar*. Palmbladen har ett bibliskt ursprung (Sunnqvist 2014, ss. 6–7) och symboliserar seger och fred (Venefica, u.å.).

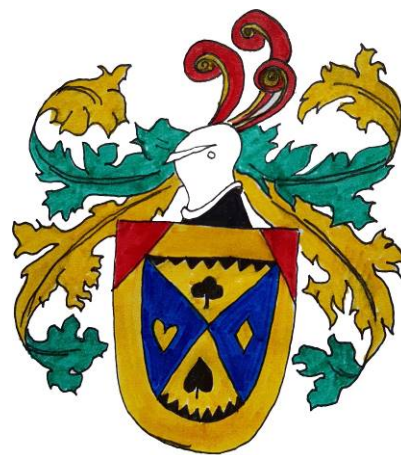

Fig. 14: Bilden visar ett exempel på ett heraldiskt vapen med korrekt applicerade färgfält. Bild: Angelica Fingal.

6 KONSTRUKTION

För att bli en skicklig och seriös hantverkare är huvudregeln att ha respekt för verktygen. Så fort samarbetet mellan de två förenas kan magi skapas och många problem löses.

6.1 Från träd till namnchiffer

När trä ska väljas ut för skulpturala ändamål är ett kvistfritt stycke att föredra eftersom kvistar lätt kan skapa problem. Kvistarna kan spricka samt skada och slita på verktygen då de är hårda mot eggen. Därför kan det vara viktigt att välja första stock¹¹ på ett träd. Eftersom där finns ett flertal kvistar särskilt på en av namnchiffrets plankor kan den komma från högre upp i trädet.

Namnchiffrets två plankor är tangentiellt skurna vilket betyder att de är tagna över hela stockens bredd, se figur 15 (Malthouse 2009). De har även valt att utesluta mörgen vilket är strategiskt eftersom mörgen är mjuk och därför ej önskvärd som arbetsmaterial (Bütz 1984). Denna metod att välja plankor är den mest ekonomiska eftersom det blir väldigt lite spillvirke. Dock kan plankorna lätt vridas om inte rätt hantering görs (Malthouse 2009). Dessa medvetna val vittnar om en hantverkare med god kännedom om materialet.

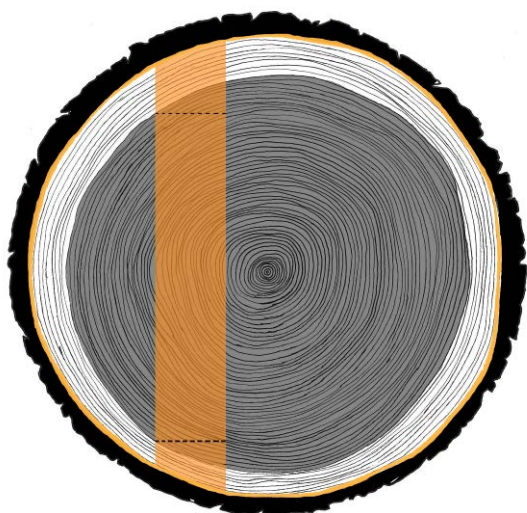

Fig. 15: Illustrationen visar var i stocken brädan till namnchiffret är tagen.
Bild: Angelica Fingal

Vid bearbetning av ek är det lättare att utföra arbeten i färskt virke eftersom torr ek blir väldigt hård (Informant 2). Dock är det inte omöjligt att bearbeta torr ek eftersom hårda träslag såsom lönn bemästrades redan under vikingatiden (Informant 15). Om färskt virke bearbetas och sedan torkas kan drastiska formförändringar ske. Detta kan kontrolleras om rätt förvaring och hantering sker när träet torkar. En av plankorna på namnchiffret är en aning skev medan den andra är rakare. Det mest troliga är att den skeva har hanterats med mer fukt i strukturen och sedan när den torkat ytterligare har den deformerats. Detta är en teori och har inte undersökts vidare i denna uppsats.

De två plankorna från namnchiffret är från två olika ekar vilket kan observeras på kanternas årsringar. Den ena följer en cirkulär, mer symmetrisk form. Den andra är mer ojämn i sin cirkulära form då den har ett vågliknande mönster, se bilaga 5. Det ojämnna trästycket beror troligtvis på att det är *reaktionsved*. Reaktionsved uppkommer om trädet exempelvis står i lutning eller dylikt. Därför reagerar träet genom att kompensera vikt och balans åt en viss riktning (Formförändringar 2017).

¹¹ Ett träd kan delas in i flera sektioner beroende på vilken höjd i trädet det är. Första stock är första delen på trädet, oftast där grenar ej växer. Andra stock kan vara i mitten av trädet och har grenar men ej en trädkrona. Tredje stock är oftast längst upp på trädet och innefattar trädkronan (Informant 9).

För att veta vad för typ av träart som har använts har ett svepelektronmikroskop (SEM) använts. Denna metod användes eftersom nedbrytningen av träet var för omfattande för att annan metod skulle användas. Analysresultaten visade att träslaget är ek, *Quercus* spp, högst troligt skogsek (*Quercus robur*) eller bergsek (*Quercus patraea*) på grund av både de geografiska möjligheterna för ek på 1600-talet i södra Sverige samt de anatomiska observationerna som gjordes under analysen med SEM (Informant 13). Rapporten från SEM-analysen finns i bilaga 23.

6.1.1 Verktygsspår

När plankan tagits ur stocken och jämnats ut, kan arbetet med reliefen börja. Först brukar designen skissas på plankan. Därefter bearbetas trästycket grovt så att reliefen börjar framträda, och därefter påbörjas detaljarbetet. Omslagsbilden på denna uppsats visar verktygsspår från yxa i släpljus.

Yxa

Med hjälp av analysmetoden frottage¹² samt kalkering i släpljus på baksidan av namnchiffret kan det konstateras att plankan grovhuggits med yxa. Även spår efter skave¹³ söktes efter men hittades ej.

Resultatet från frottage och kalkering visar storlek, täthet och position av yxans hugg mot träet. På detta namnchiffer är verktygsspåren (stoppunkterna¹⁴) från yxan relativt tät vilket tyder på snabba slag som i sin tur visar på en bildhuggare med lång erfarenhet (Informant 10). De två plankorna har bearbetats var för sig. Figur 16 visar även hur bildhuggaren har jobbat sig omkring den stora kvisten för att få en jämn yta vilket också tyder på kunskap om materialet. Kalkeringen visar även verktygsspårens position i förhållande till hur bildhuggaren stod vid bearbetningen. Detta kan betraktas genom att observera eggens riktning. Bildhuggaren var ibland tvungen att byta håll eller vända på hela stycket för att fortsätta bearbetningen. Med det kalkerade resultatet kan verktygsspåren från eggens bredd jämföras med varandra för att se om det är samma yxa som har använts genom hela processen (Informant 2 & 10). På detta namnchiffer ser det ut att ha använts samma yxa (eggens bredd ca 12,5–13 cm). Genom att titta i släpljus går det att se fingeravtrycket från yxans egg. Dessa ”streck” som uppstår beror på skadorna i eggen och framträder i träet, se figur 17. Ibland tycks de repeterande strecken försvinna på vissa ytor. Det kan bero på att yxan slipats om.

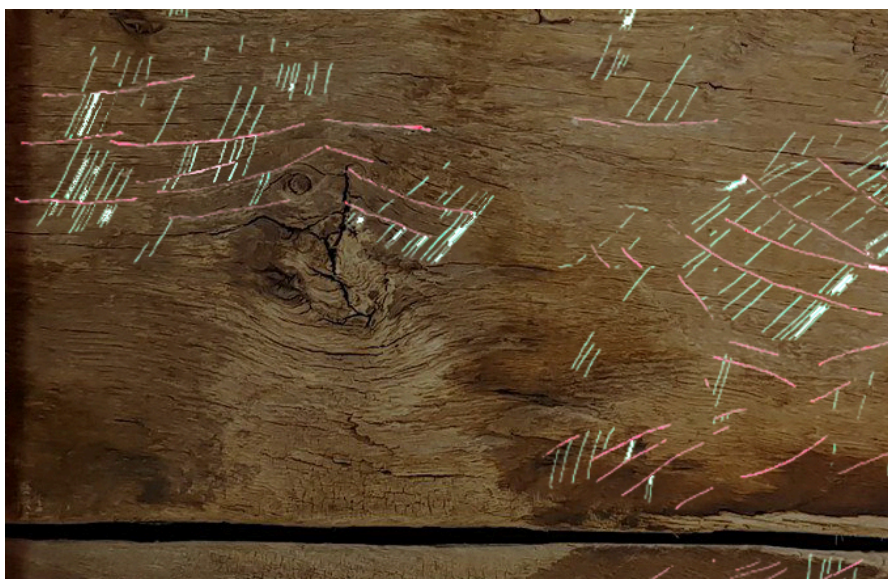

Fig. 16: Bilden visar ett utdrag ur verktygsspåren på namnchiffrets baksida. Hela bilden finns i bilaga 2. De röda strecken på bilden är stoppunkter. De gröna strecken är från yxans fingeravtryck, alltså de ”skador” som finns på eggen. Lägg märke till deras riktning.
Bild: Angelica Fingal.

¹² Frottage är en metod där ett papper läggs på en yta för att sedan gnuggas med kol, krita eller dylikt.

¹³ Skave är en typ av hyvel som används på träarbeten (Informant 2).

¹⁴ En stoppunkt är där eggen stannade på träet och har efterlämnat ett verktygsspår, se figur 16 (Högseth 2007, s. 69-71).

Fig. 17: Bilden visar de "fingeravtryck" som eggen lämnar efter sig i träet, alltså de upprepande strecken. Foto: Angelica Fingal.

Det finns många olika typer av utformning på yxor, vilket medför olika egenskaper. På namnchiffrets baksida kan en *skrädya* ha använts (Informant 2). Detta kan konstateras på grund av att *sidospåret* av yxan finns bevarad i några verktygsspår. Sidospåret är de hörn på yxan som i sin tur kan berätta om yxans utformning (Högseth 2007, s. 71). De sidospår som finns på namnchiffret kommer från yxans framkant. Skrädyan för namnchiffret hade en svagt formad egg, ca 12,5-13 cm. En skrädya har som funktion att bila bort större trämaterial (Informant 2). Se bilaga 22 för illustration av skrädyan.

Såg

På namnchiffrets vänstra sida längst upp finns verktygsspår av en såg. Hantverkaren har använt denna metod för att få önskad längd på plankorna. På grund av de ojämna spåren vet vi att det är handsågat.

Fig. 18: Bilden visar verktygsspår av såg. Bild: Angelica Fingal

Stämjärn

På framsidan av namnchiffret vid ekkransens innersida finns det spår av ett rakt stämjärn (ca 40mm). Dessa spår kommer förmodligen från de första stegen vid grovhuggningen.

Fig. 19: Bilden visar verktygsspår av stämjärn. Bild: Angelica Fingal

Kniv

Kniven har varit ett välanvänt verktyg på namnchiffret. Detta observeras främst på ekkransen samt palmbladen där verktygsspåren är osymmetriska. Om ett bildhuggarjärn hade använts hade mönstret varit mer upprepende, vilket ej är fallet här (Informant 2).

Fig. 20: Bilden visar verktygsspår från kniv. Bild: Angelica Fingal.

Hyvel

Planhyvling har gjorts vid sammanfogningen av de två plankorna. Detta vet vi eftersom kanterna är raka och jämna (Informant 2). Detta har gjorts för att en jämnare yta ska framstå vilket sammanfogar plankorna enklare och finare.

Fig. 21: Bild med pil som visar långsidan som blivit planhyvlad.
Bild: Angelica Fingal

6.2 Sammanfogning av plankorna

Konstruktionen av namnchiffret är enkel. Den består av två plankor som först har blivit planhyvlade på långsidorna vid sammanfogningen (Informant 2). Därefter har där funnits tre tränaelgar som hållit ihop de två plankorna. Animaliskt lim kan ha använts i sammanfogningen då det var en vanlig metod på den tiden och samverkade med tränaelgarna (Informant 11). Dock är dessa tränaelgar delvis borta eller av idag då två är avbrutna, den tredje är avsågad. Istället har två träreglar spikats fast på baksidan med rundade moderna järnspikar, från 1900-talet. De är både inspikade från framsidan samt från baksidan.

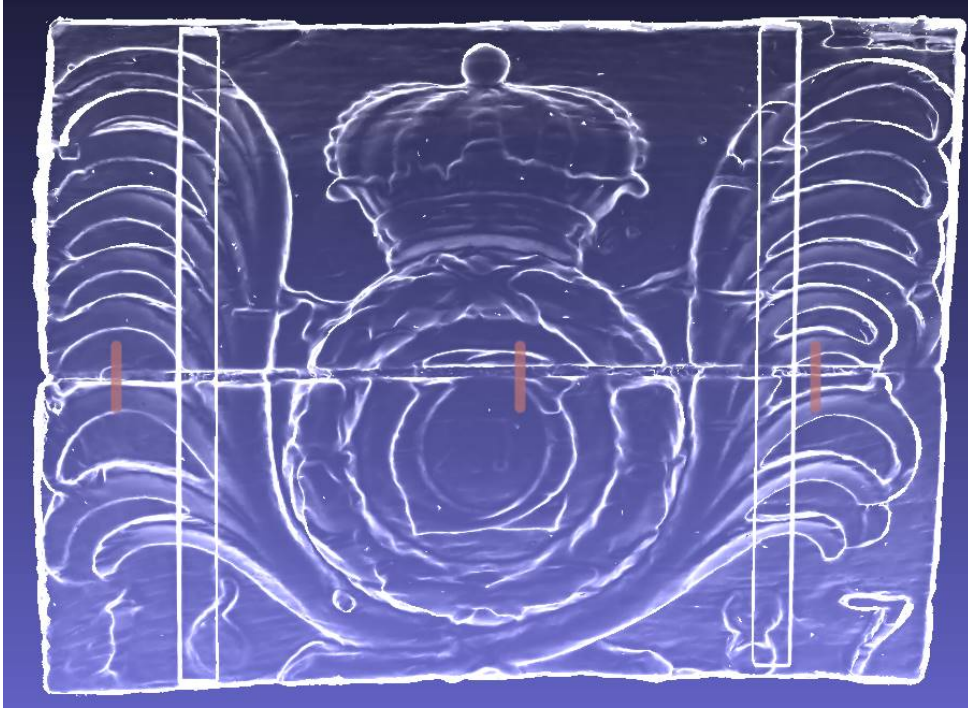

Fig. 22: 3D-modell med kompletterade röda streck som symboliserar tränaelgarnas position. Träreglarna på baksidan visas även genom denna 3D-modell. Bild: Angelica Fingal.

6.3 Bearbetning av reliefen

Här presenteras en allmän beskrivning om hur de kan ha arbetat fram relieferna på namnchiffret. Detta exempel är hämtat ur boken *"How to carve wood"* (Butz 1984). På grund av verktygsspår av rakt stämjärn, kniv och yxa kan ett konstaterande göras att metoden att arbeta fram namnchiffret troligen var väldigt likt denna metod. En bildhuggare arbetar alltid med fiberriktningen för att få en jämn yta där fibrerna inte reser sig (Bütz 1984, s. 43). Figur 23 visar ett exempel på hur de arbetat med fiberriktningen och därför är det högst sannolikt att namnchiffrets bildhuggare använt en liknande metod. Det finns inga verktygsspår som visat på att ett bildhuggarjärn¹⁵ har använts men det är högst troligt eftersom ett rakt stämjärn har mycket begränsade utrymmen för formgivning (Informant 15).

När ett reliefarbete ska påbörjas skissas designen upp på träet. Därefter följs konturerna på skissen med ett V-format bildhuggarjärn som resulterar i en urgröpning. Efter det trimmas kanterna ner vertikalt för att sedan göra första urgröpningen större. Dessa processer upprepas tills ett önskvärt djup är nått. Sedan fortsätter processen genom att ta bort mer av bakgrunden. När bakgrunden väl är klar kan designen skäras till och finslipas. Med hjälp av släpljus på namnchiffret kan det konstateras att relieferna har bearbetats med knivar och raka stämjärn

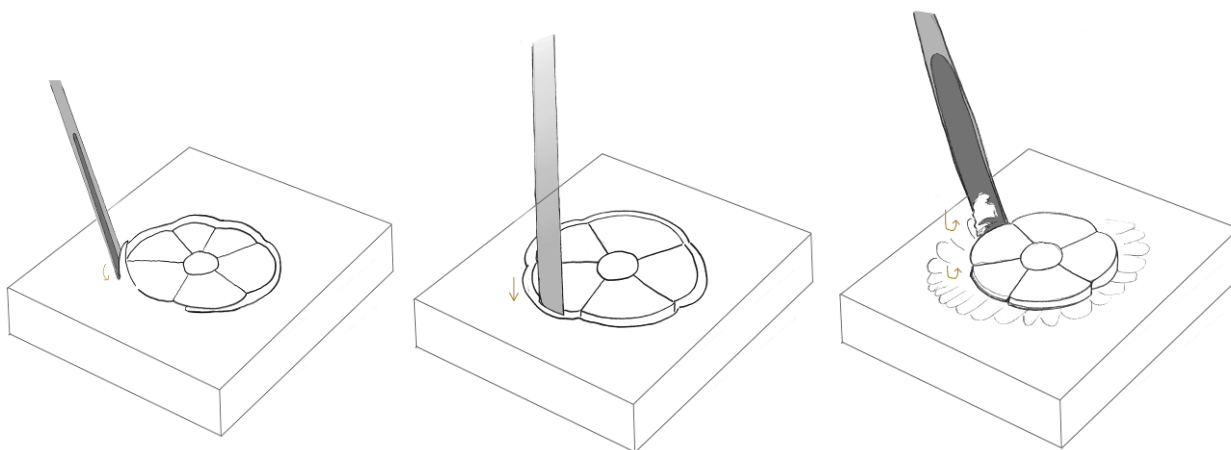

Fig. 23: Bildserien visar ett exempel på hur bildhuggning går till. Bild: Angelica Fingal

¹⁵ Skillnaden mellan ett bildhuggarjärn och ett stämjärn är att bildhuggarjärnet har en rundad profil medan stämjärnet är rakt.

6 SKADEBILD

Namnchiffret har som tidigare nämnts hängt ute i väder och vind i ca 230 år vilket medfört flera nedbrytningsfaktorer.

6.1 Färgskiktet

När träet blir fuktigt sväller det och får större volym. Den täckande grunderingen med färg kan ej expandera utan spricker istället. Om träet sedan torkar ut för mycket så att det bundna vattnet reduceras¹⁶, lossnar färgen från ytan. Dessa företeelser kan ske upprepade gånger vilket medför att strukturen i träet blir ansträngd och bryts ner vilket resulterar i materialbortfall (Tångeberg 1986, s. 5).

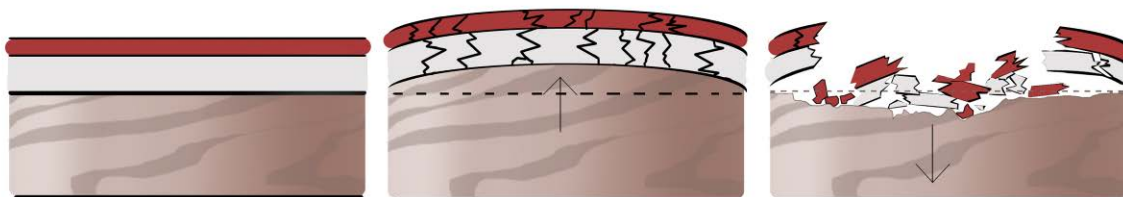

Fig. 24: Bildserien visar hur måleriet spricker när träet sväller och sedan lossnar när träet torkar och bryts ner. Bild: Angelica Fingal.

Det bemålade skiktet på träytan hade från tillverkningen inbyggd problematik. Troligtvis släppte grunderingen och färgen ganska snart efter att namnchiffret sattes upp på porthuset. Detta visste troligtvis hantverkaren om när måleriet utfördes, men genomförde det ändå (Informant 8). Vanligtvis tillverkades så stora bemålade föremål som namnchiffret av det beständigare materialet sten. Ett trästycke såsom Karl XI:s namnchiffer är tillverkat i ett ovanligt material för att användas utomhus (Fernlund 2010).

Med resultat från pigmentanalysen vet vi att namnchiffret varit ommålat ytterligare efter att originalfärgen lossnat. Vi vet ej hur många gånger detta har skett, dock åtminstone en gång, se 7.2 *Pigmentanalys med X-Ray Fluorescence*.

De få färger som finns kvar på namnchiffret finns på de ytor som är mest skyddade mot yttre påfrestningar. De mer platta och högre ytorna med färg försvinner först. Detta syns tydligt på namnchiffret då den gröna färgen som finns kvar är inne i ekkransen och delar av palmbladen. Den gula färgen som finns kvar är längst in i kronans reliefer, likaså den bruna färgen som finns under spegelmonogrammet.

¹⁶ Det bundna vattnet är det som håller träets struktur intakt. Reduceras det bundna vattnet börjar strukturen falla samman (Hoadley 2000, s. 112).

6.2 Grå yta

När träet blir blottat för solljus börjar det efter en tid bilda en grå yta. Denna gråa yta är något som trä gör för att skydda sig. Det är egentligen en reaktion mellan den resterande cellulosan samt en pigmenterad svamp vid namn *Aureobasidium pullulans* (Zabel & Morrell 1992, s. 23). På ett flertal ställen på namnchiffret har denna gråa yta försvunnit på grund av mekanisk nötning samt ytterligare påfrestningar av fukt och UV-ljus.

Fig. 25: Bilden visar Karl XI: initialer som knappt är synliga längre. Den gråa ytan har försvunnit vilket resulterat i en gulare träyta.
Bild: Angelica Fingal.

6.3 Svamp och insektsangrepp

Längst ner på namnchiffrets långsida finns insektsangrepp, och på ett flertal områden finns där angrepp av rötsvamp, se bilaga 18. Dessa två skadegörare angriper trä under liknande förutsättningar, nämligen när det är fuktigt. Insekter angriper trä på grund av fortplantning, skydd och föda. Detta resulterar i tunnlar inne i träet vilket skapar problem för dess bärighet. Även svampangreppen kan resultera i missfärgningar och drastiska förändringar i träets bärande egenskaper (Zabel & Morrell 1992). Fukten beror sannolikt på att den varit placerad ovanför porthuset, integrerad i muren, som därtill har en avsats där regnvatten kan ansamlas. Eftersom trä är hygroskopiskt, absorberade namnchiffret fukten och därav uppkom även problemen med svamp och insektsangrepp. På grund av dessa faktorer har namnchiffret en del materialbortfall undertill vilket har gjort det en aning konkavt formad i underkant.

En undersökning gjordes för att se om insektsangreppen var aktiva, vilket de ej var. Dock flyttades föremålet ett antal gånger under undersökningen vilket inte är optimalt, samt att tiden för undersökningen var kortare än vad som är rekommenderat. Iakttagelser har gjorts kontinuerligt vid hanteringen av namnchiffret och ingen aktivitet har påträffats. Denna undersökning genomfördes genom att placera ett papper under insektsangreppen. Fanns där trämjöl på pappret efter en tid skulle det betyda att ingreppet var aktivt.

En metod för att dokumentera, med hjälp av kalkering, har använts på baksidan av namnchiffret för att tydligare se hur bildhuggaren valt virke. Med hjälp av resultatet kunde slutsats dras att nedbrytning på grund av svamp och insektsangrepp medför inte enbart förlust i de bärande egenskaperna och utseende men även information om materialet försvinner. På ytorna med svampangrepp har vi förlorat information i form av verktygsspår och trädets årsringar. Nedbrytningen har gjort att värdefull information har gått förlorad.

På ett flertal områden på namnchiffrets framsida finns gul lav. Troligtvis är detta vägglav med tanke på den gula färgen. Vägglav trivs bäst med mycket sol och frånvaro av saltvatten som växer gärna på klippor, träplank och på almar. Laven bryter ej ner träet men kan bidra till att fukt absorberas på lokala ytor (Larsson, Jonsson, Ekendahl & Karlsson 2007, s. 19).

6.4 Mekanisk skada

På namnchiffret finns där ett flertal lagningar med olika sorters spik. Namnchiffrets båda övre hörn har äldre lagningar. Dessa hörn är ursprungliga och ditsatta igen med handsmidda järnspikar. På namnchiffrets vänstra översta hörn finns en lagning på ett palmblad där träbiten har lossnat, enbart järnspiken finns kvar. Liknande lagning där träbiten har lossnat finns även strax bredvid men är ditsatt med en tunn kopparlegerad spik (se figur 26). I samma område, precis i hörnet är där ytterligare en spik inslagen ovanifrån. Denna spik är inspikad i en träkil för att den ska expandera och hålla fast lagningen (Informant 2). Se bilaga 8 för översikt över spikarna.

Fig. 26: Bilden visar en handsmidd spik där träbiten som blivit lagad är borta. Även vid den kopparlegerade spiken till höger i bild är träbiten borta, enbart spikarna är kvar. Bild: Angelica Fingal.

Ett antal spikar korroderar vilket skapar problem för träet eftersom det etsar på träet och kan även ge missfärgningar. Ett ostabilt tillstånd för järn är när det *blöder*¹⁷. Detta har skett på exempelvis en spik, dock om det är aktivt eller ej kommer denna uppsats ej svara på. Figur 27 visar tydligt hur träet bryts ner på grund av korrosionen.

Fig. 27: Bilden visar en spiks korrosion och hur träet bryts ner. Bild: Angelica Fingal

¹⁷ Ett ostabilt tillstånd för järn som också kallas *weeping tears* på engelska.

Konstruktionen av namnchiffret beskrivs djupare under rubriken *6.2 Sammanfogning av plankorna*. De tre tränaglarna¹⁸ som höll de två plankorna på plats är av, samt borta. Istället finns där två träreglar på baksidan som håller ihop plankorna med järnspikar. Två av tränaglarna är försvunna på grund av knäckning. Endast en tränagel finns kvar men har sågats av.

Riksäpplet som finns ovanför kronan saknar kors. Detta kors har ursprungligen existerat vilket syns i träet. På samma område finns blyertsstreck som påvisar tidigare upptäckt av just detta, se bilaga 7 och 20. Blyertsstreck finns också på Karl XI:s initialer.

Namnchiffret är speciellt skört runt kanterna på grund av nedbrytning av svamp- och insektsangrepp men också på grund av de mekaniska skadorna. Detta medför att det blir extra svårt att hantera föremålet. För instruktioner hur man kan hantera namnchiffret med nuvarande regler, läs kapitel *9.2 Preventiva åtgärdsförslag*.

För en mer detaljerad och översiktlig bild på alla skador på namnchiffret se bilaga 8. (Informant 2).

¹⁸ Annat ord för tränagel är dymling eller träplugg.

7 YTBEHANDLING – FÄRGSKIKT

Färgerna som finns kvar på namnchiffret är väldigt få eftersom mycket färgbortfall skett. Trots de stora förlusterna av färg har en lyckad pigmentanalys genomförts. Detta har medfört ny information om att namnchiffret högst sannolikt var bemålat och med en förgyllning som kunde betraktas från långt håll. I detta kapitel kommer dessa analyser presenteras.

7.1 Polykrom träskulptur

Sverige är det land i Europa som är mest känt för sin medeltidskonst. Dels för det goda skicket men även utförandet. En omålad skulptur för medeltidsmänniskan var otänkbar. Det polykroma materialet byggdes upp av en tjock grundering gjord på krita och animaliskt lim. Grunderingen kunde bearbetas på flera sätt för att få ett önskvärt uttryck, såsom slipning, gravering och polering. Blanka och matta ytor utnyttjades likaså för att få fram en karaktär. Denna metod användes även under 1600- och 1700-talet på begravningsvapen, altarpuppstatser och predikstolar, alla med en hög arbetsskicklighet och hantverksmässig kvalitet. Dessa föremål är stabila på grund av det skickliga utförandet, men inte om det placeras i fel klimat (Tångeberg 1986).

7.2 Pigmentanalys med X-Ray Fluorescence

X-Ray Fluorescence (XRF) är en analysmetod som läser av grundämnen på en specifik punkt. Genom detta kan exempelvis pigment läsas av. Den apparatur som användes kallas *Portable ED-XRF Spectrometer*, se bilaga 24 för en djupare teknisk beskrivning av apparaturen. Dock fanns det begränsningar då relieferna på namnchiffret var för höga och oåtkomliga vilket gjorde att XRF-punkten inte gick att läsa av. Vid mätning bör en certifierad person handskas med instrumentet då den utsöndrar strålning. Tolkningen av resultaten gjordes i detta fall av samma person. Forskarassistent Jacob Thomas, på IKV, GU, hanterade instrumentet och tolkade resultaten.

7.2.1 Resultat av färganalyserna¹⁹

- **Röd färg:** Tre olika punkter togs på namnchiffret. Alla tre visade olika resultat.
Röd 1: Den höga järnhalten tyder på en rödockra (Fe_2O_3), se bilaga 9.
Röd 2: Den höga järnhalten samt närvarandet av koppar indikerar falu rödfärg, se bilaga 10.
Röd 3: Den höga järnhalten tyder på en rödockra, dock inte densamma som Röd 1, se bilaga 11.
- **Gul färg:** Fyra olika punkter togs på namnchiffret. Tre av fyra visade samma typ av pigment och en av fyra visade guld.
Gul 1, 2, 4: Förmodligen gulockra ($\text{FeO}(\text{OH})$), se bilaga 12.
Gul 3: Analysen påvisade guld, se bilaga 13.
- **Brun färg:** Tre olika punkter togs på namnchiffret. Två visade samma typ av pigment.
Brun 1, 2: Den höga halten av järn tyder på brunockra ($\text{Fe}_2\text{O}_3(\cdot\text{H}_2\text{O})$), se bilaga 15.
Brun 3: Den höga halten av järn och mangan tyder på brun umbra (Mn_3O_4), se bilaga 14.

¹⁹ Se bilaga 9 till 16 för att se samtliga tabeller från pigmentanalyserna.

- **Grön färg:** Två olika punkter togs på namnchiffret. Alla visade samma typ av pigment. Grön 1, 2: Organisk färg. Eventuellt inte en grön som har brutits med blått och gult, se bilaga 16. Troligtvis en ”färdig” grön som applicerats. Eventuellt verdigris ($\text{Cu}(\text{CH}_3\text{COO})_2 \cdot \text{H}_2\text{O}$) (Informant 12).

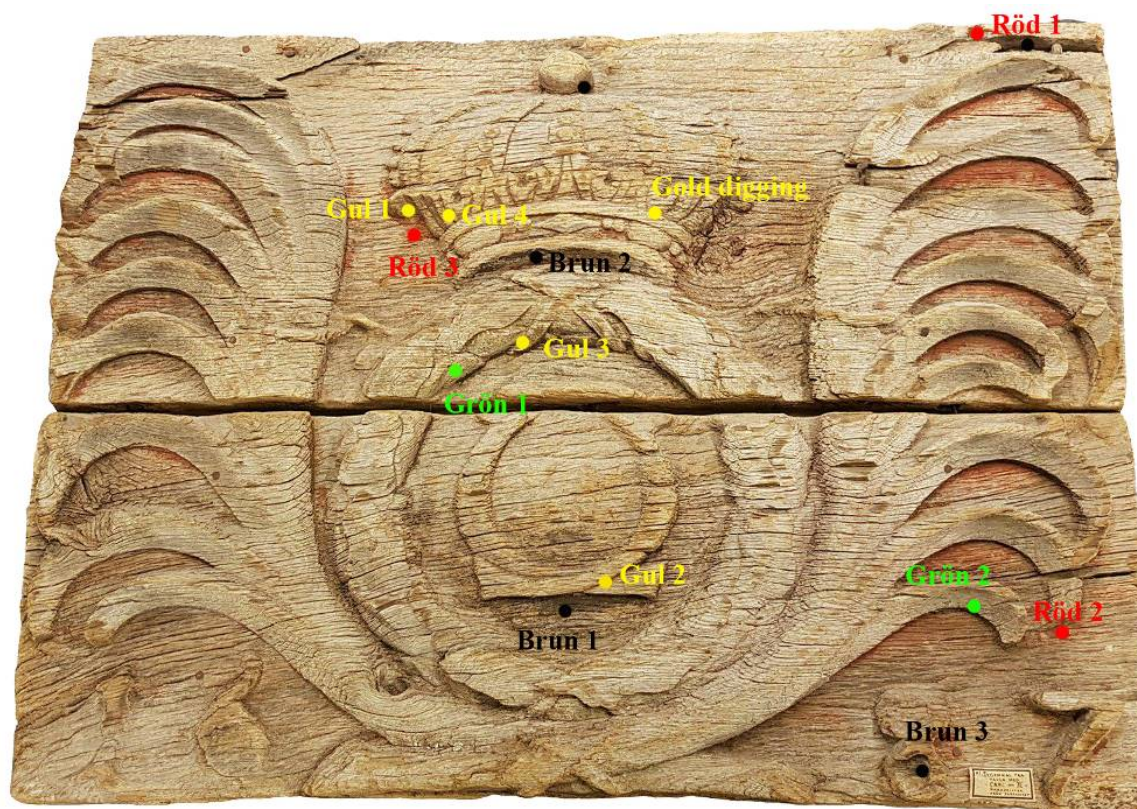

Fig. 28: Översiktsbild för pigment-analysernas punkter. Bild: Angelica Fingal.

Ytterligare en analyspunkt (”gold digging”) testades på kronan för att se om mer guld fanns. Dock påvisades det inget guld.

Bly hittades på samtliga punkter och det tyder troligtvis på att blyvitt använts till att bryta (blanda) färgerna eller som grundfärg på grunderingen. Blyvitt har använts väldigt länge inom måleri. Hade titaniumvitt hittats hade det kunnat konstateras att det var senare eftersom det härstammar från början av 1900-talet (Informant 12). Detta utesluter inte att en retuschering ändå skett på 1900-talet. I de gula färgerna hittades väldigt höga halter bly till skillnad mot de resterande. Detta är egendomligt eftersom gulockra inte har de höga halterna. Det vore mer troligt om resultatet påvisade bly-tenngult (Pb_2SnO_4). Bly-tenngult består bland annat av tenn men visas ej i grafen (bilaga 12). Om blyet kommer från en brytning av färg eller grundering kan enbart mer djupgående och kompletterade analyser visa.

7.2.2 Röda och bruna skiktet

Det finns ett flertal bevis som tyder på att namnchiffret blivit övermålat under olika tillfällen. Genom okulära iakttagelser är både den röda och bruna färgen integrerad med träet. Träet har absorberat färgen och sitter inte som ett lager ovanpå. Om det hade varit ett lager med grundering hade träet inte varit i kontakt med färgen och haft möjligheten att absorberas, se figur 29. Röd färg finns även i träets sprickor som uppkommit i ett senare skede. Detta tyder alltså på att den röda samt bruna färgen är applicerad efter grunderingen släppt. Eftersom analyserna visar tre olika typer av röda pigment kan det antas att den blivit övermålad minst tre gånger eller vid ett tillfälle använt tre olika röda färger.

Fig. 29: Röd färg integrerad med träet. Bild: Angelica Fingal

7.2.3 Gröna skiktet

Till skillnad mot den röda färgen syns ett ljus lager undertill vilket eventuellt kan vara grundering. Här ligger den gröna färgen som ett ovanpåliggande lager på träet vilket tyder på en annan typ av applicering eller färg, se figur 30.

Fig. 30: Grön färg som till synes har en ljus botten. Bild: Angelica Fingal

7.2.4 Gula skiktet

Den gula färgen ser ut att vara tjockare än den röda färgen då den inte heller är integrerad med träet, se figur 31. På samma bild tycks en röd färg finnas som botten, sedan en tjockare gul och efter det några områden på det gula med en röd färg. Om dessa övermålningar är gjorda samtidigt eller är äldre övermålningar kan denna undersökningen ej svara på.

Fig. 31: Gul tjockare färg som till synes vara övermålad. Bild: Angelica Fingal.

7.3 UV-fluorescerande ljus

UV-flouescensundersökning med 365nm användes som en analysmetod på namnchiffret. Detta resulterade i en fluorescerande färg, vilket var den gröna färgen på både ekkransen och palmladen. Färgen som fluorescerade var orange vilket eventuellt kan innebära linolja, se bilaga 17 (Measday 2017). Oljefärg är mer tålig än exempelvis limfärg eller äggtempera till ett klimat utomhus och kan därför ha använts på namnchiffret (Informant 8).

I denna metod användes ett UV-ljus med lång våglängd (365nm). Om ett UV-ljus med kortare våglängd hade använts hade eventuellt andra ytor fluorescerat. Dock är det oklart eftersom ytan är väldigt nedbruten. I denna undersökning kommer inte en mer djupgående analys göras på grund av kandidatuppsatsens tidsram.

8 JÄMFÖRELSE MED ANDRA NAMNCHIFFER

Det finns en rad namnchiffer på både byggnader och dylikt i sten, men trä en ovanlig materialkategori att ha utomhus. Därför kommer några exempel i samma kategori som namnchiffret presenteras här.

8.1 Varbergs fästning

Ursprungsplats: Varit placerad på ”kungens stall” (tyghuset) på norra gaveln.

Nuvarande plats: Deras magasin.

Form: Rektangulär.

Material: Metall (ev. järn) samt trä (okänt träslag).

Ålder: Tillverkningsår okänt men troligen slutet av 1600-talet.

Likheter/olikheter: Materialvalet är delvis trä. Detta namnchiffer har en ram precis som Läckös eventuellt har haft.

Övrig information: Den sattes upp 1692 i samband med en reparation och ersatte då Danmarks kung, Christian XI:s namnchiffer (Sandklef 1966, s. 35). En kopia hänger där idag och sattes upp omkring 1990 på grund av renovering.

Fig. 32: Karl XI:s namnchiffer från Varbergs fästning.

Foto: Kristina Brixson, antikvarie, Hallands kulturhistoriska museum.

8.2 Stockholms Historiska Museum

Ursprungsplats: Västra Torsås kyrka

Nuvarande plats: Stockholms Historiska Museums samling.

Form: Oregelbunden.

Material: Bemålat trä (furu).

Ålder: Använd mellan åren 1700–1799.

Likheter/olikheter: Detta namnchiffer har en röd botten och andra färger liknande uppsatsens namnchiffer. Palmbladen likaså, men även cirkeln omkring namnchiffret samt kronan ovanpå. Detta namnchiffer har heller ingen ram såsom det aktuella namnchiffret i denna uppsats.

Övrig information: Originalfärger kvar.

Fig. 33: Adolf Fredriks namnchiffer från Stockholms Historiska Museum.
Foto: Mattias Malmberg.

8.3 Skoklosters slott

Ursprungsplats: Placering på slottets östra del ovan huvudingången men är nu ersatt mot en kopia.

Nuvarande plats: På slottsvinden.

Form: Oregelbunden.

Material: Trä: ek. Måleri: Tre lager linoljefärg med guldockra.

Ålder: Mitten av 1600-talet.

Likheter/olikheter: Samma material och tidsepok. Har aldrig varit omslutet av en ram.

Övrig information: Originallet togs ner 2006 för att göra en exakt kopia som finns där idag. Originallet ursprungligen snidat av Hebel, 1657 (Fernlund 2010).

Fig. 34: Bilden visar trofékrönet på Skoklosters slott från mitten av 1600-talet innan det togs ner 2006 för en rekonstruktion.
Bild: Statens Fastighetsverk, Skoklosters slott.

8.4 Jämförelse med kopian

Ovanför porthuset på Läckö slott finns idag Karl XI:s namnchiffer, dock inte originalet utan en kopia. Denna kopia finns det också väldigt lite information kring, precis som med originalet.

Kopian tillverkades troligtvis under samma tid som när arkitekten Ärland Noreen genomförde renoveringar på Läckö slott runt 1920–1930 (Informant 1). Ärland Noreen hade i uppdrag av Kungliga Byggnadsstyrelsen att vara platsansvarig samt ledare på Läckö slott (Sjölin 1999, s. 521). Troligtvis var det även då som originalet togs ner. Hantverkaren av kopian är okänd. Kopian målades ej i samma färger som originalet utan behöll en monokrom färgsättning. Eventuellt användes samma mörka färg som de resterande färgerna på porthusets trädetaljer (se pilen på figur 35). Att måla kopian var inte enbart av estetiska skäl utan rent praktiskt då det fungerar som ett skydd.

På bilder från 1920–1930 talet ser kopian nymålad ut. Idag syns hur tydligt hur klimatet nött bort namnchiffrets färg i de lägre partierna. I de skyddade skuggpartierna²⁰ är färgen mer bevarad. Genom detta kan vi dra slutsatsen att originalet också följt samma nedbrytningsprocess.

Fig. 35: Bild på kopian som hänger över porthuset idag. Bild: Angelica Fingal.

Fig. 36: Bilden visar ett fotografi från ca 1920 – 1930talet då kopian nyligen blivit uppsatt. Lägg märke till färgförändringarna på figur 35 och denna. Bild: Riksantikvarieämbetet.

²⁰ Partierna vilka är mer svåråtkomliga för klimatpåfrestningar såsom längst in i en relief.

Det som skiljer kopian från originalet mest är siffrorna. Kopian siffror är lutande och har inte samma stil.

Fig. 37: Skillnaden i utformningen på siffrorna. Ovan: Kopian. Under: Originalet. Bild: Angelica Fingal.

Kopian har även med detaljer som på originalet är svåra att urskilja samt tolka. Dessa detaljer är punkten efter XI men också banden från ekkransen som omfamnar palmbladen. Tillverkaren kan ha besuttit vissa kunskaper om både materialet samt formspråket. Dock skiljer sig banden något från originalet. Bandet på originalet ser inte ut att följa en rak riktning som på kopian utan slingrar sig ner på något vis (se pil på figur 38). Hantverkaren av kopian visste eventuellt inte heller utan gick på det han såg och visste. Denna detalj har inte heller under denna uppsats kunnat tolkas.

Fig. 38: Skillnaden i utformningen och tolkningen av banden. Ovan: Kopian. Under: Originalet. Bild: Angelica Fingal.

Där finns även detaljer på kopians palmblad som tyder på ett tolkningsfel. På ett palmblad på kopian tycks bladen dela på sig, likaså på det motsatta bladet. Här trodde tillverkaren kanske att det var en detalj, dock är det inte det. Det är rester från ovanliggande blad som har varit överlappande på underliggande blad men på grund av nedbrytning skadad, se figur 39.

Fig. 39: Bilden visar tolkningsfelet av ett blad vilket egentligen är en del från ett trasigt blad på originalet.
Bild: Angelica Fingal.

Övriga iakttagelser som gjorts på kopian är att korset på riksäpplet saknas. Kopian är större än originalet vilket medför vissa storleksskillnader i palmbladen och positionsförändringar i årtalet.

Kopian är även tillverkad i tre smalare plankor och originalet av två större plankor. Detta kan bero på ekonomiska och materiella tillgångar. En annan betydelsefull faktor är vad kopian hade för syfte i förhållande mot originalet. Kopian sattes upp med syftet att det var symboliskt men även historiskt värdefullt för Läckö slott. Om kopian hade haft ett politiskt värde, såsom originalet hade till en början, hade eventuellt de ekonomiska tillgångarna satts högre.

Bildhuggaren som har tillverkat kopian tycks ha gjort respektfulla val i sitt arbete. Han har exempelvis inte dragit egna slutsatser om hur banden kan ha sett ut utan följt ett neutralt utförande. Valet att måla kopian i en monokrom färg är också respektfullt i den meningen att han inte antagit vad det funnits för färger. Tillsammans med Ärland Noreen arbetade en konservator vid namn Alfred Nilsson. Om han hade ett finger med i spelet kan vara troligt men inte säkert.

Om kopian någon gång skulle plockas ner skulle en rekommendation vara att dokumentera hur den sitter förankrad i muren. Detta är nödvändigt för framtida undersökningar.

9 ÅTGÄRDSFÖRSLAG

Efter att ha hanterat och observerat namnchiffrets kondition, med omfattande materialkunskap som grund, presenterar jag här åtgärdsförslag som är anpassade efter namnchiffrets behov.

9.1 Aktiva åtgärdsförslag

1. Färgflagor (främst på den gula färgen på kronan) är i behov av konsolidering eftersom de sitter löst. Detta är av hög relevans då inte mycket färg finns kvar på ytan. Detta bör åtgärdas av en konservator.
2. Röttsvampen som har försvagat träets kanter bör ses över av en konservator och eventuellt konsolideras för att förstärka träets svaga partier.
3. Järnsplikarna på namnchiffret bör ses över av en metallkonservator då de till synes korroderar samt har eller har haft blöda, vilket är ett ostabilt tillstånd för järn. Järnsplikarna bör eventuellt bytas ut till bronsspikar då brons ej reagerar med garvsyran i ek (Fernlund 2010).
4. De två reglarna på baksidan av namnchiffret bör avlägsnas eftersom de är i ett annat träslag och reagerar därför inte på samma sätt som namnchiffret vid klimatförändringar. Detta skapar obalans mellan materialen och kan medföra skador (Informant 13). En av reglarna har även en stor kvist och har därför börjat spricka och fyller därför inte sin funktion längre. Efter avlägsnandet av reglarna blir namnchiffret i två stycken vilket kan resultera i att de separeras. Nedan presenteras här ett förslag på alternativ lösning.

9.2 Preventiva åtgärdsförslag

1. Ett stabilt klimat med 40–50 % relativ fuktighet (RF) rekommenderas med en temperatur på 10–18° C. Klimatet bör ej fluktuera med mer än 5 % (Hans-Peter Hedlund 1999). Dessa rekommendationer bör följas på grund av de dimensionella förändringar som kan ske på grund av träets hygroskopiska egenskaper. Sker för drastiska förändringar kan permanenta skador uppstå.
2. Namnchiffret bör heller inte vara placerat eller förvarat på ett sådant sätt att solljus når träet, solen torkar ut träet och bryter ner strukturen.
3. Varken torr eller våt rengöring rekommenderas då pigment kan försvinna. Ett dammskydd bör därför placeras ovanför föremålet vid förvaring. Tyvek²¹ är ett lämpligt material till detta. Skulle rengöring behövas ändå ska en konservator utföra arbetet. Ytterligare information om dammskydd nedan.
4. Var uppmärksam på mikroklimat. Stäng aldrig inne föremålet i plast då kondens kan bildas.
5. Vid hantering av namnchiffret bör det greppas vid reglarna och ej vid kanterna. Undvik även att placera namnchiffret ståendes på högkant.
6. Använd alltid vinylhandskar vid hantering eftersom bomull fnasar upp träfibren. Ett tips är att provgå sträckan som föremålet ska förflyttas innan den riktiga förflyttningen sker, för att se till att det går att ta sig förbi alla trånga utrymmen.
7. Ha gärna en rutin på att observera föremålet ifall förändringar sker, t.ex. om där ligger trämjöl nära föremålet kan det vara ett tecken på aktivt insektsangrepp och därför bör en konservator kontaktas snarast.
8. Eftersom namnchiffret är skört i kanterna bör minsta möjliga hantering ske. Det finns ett sätt som underlättar hanteringen av namnchiffret. Det är att bygga en ram som både kan fungera i utställningssammanhang och vid förvaring.

²¹ Tyvek är ett polyetenbaserat textilliknande material som har egenskaper att hålla borta damm, fukt och vibrationer.

Den tidigare nämnda ramen föreslås tillverkas av aluminium med utstickande stöd för namnchiffrets kanter. Dessa stöd ska vara vadderade med plastazote (closed cell, nitrogen bubbled, polyethylen foam), låg densitet (LD 35). Vid förvaring av namnchiffret bör den ligga ner, därför kan en pall liknande en EU-pall med pallkrage användas. Längst ner i pallen bör en 5 cm tjock plastazote (LD45) placeras som har som funktion att hålla upp tyngden av det tunga namnchiffret. Ovanför den bör ytterligare en 5 cm tjock plastazote placeras, fast med lägre densitet, LD18. Denna är mjukare och kommer därför vara mer följsam mot namnchiffrets ojämnheter. Plastazote bör vara utskuren för att passa in i namnchiffrets ram. Namnchiffret med tillhörande ram bör ligga tillräckligt djupt ner för att tryckfördelningen ska bli jämn över hela namnchiffret. Eftersom rengöring av namnchiffret är komplicerat bör ett dammskydd placeras ovanpå. Tyvek är ett material som rekommenderas för detta eftersom det andas men inte absorberar fukt (Informant 13). Se bilaga 6 för hela installationen av ramen.

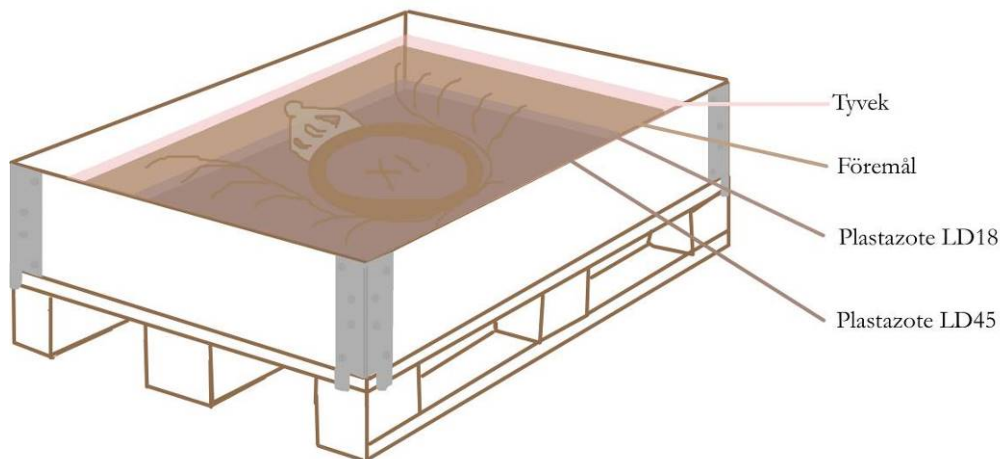

Fig. 40: Illustrationen visar ett förslag hur namnchiffret tillsammans med ramen kan placeras i en pall med pallkrage och tillhörande material som skyddar mot stötar och damm. Bild: Angelica Fingal.

9.3 Vidare forskning

1. XRF-resultatet gav inget tydligt svar på gul och guld. Därför bör vidare forskning med exempelvis SEM genomföras. Vidare undersökning av Gul 3 (guld) kan även bevisa om guldet var inkorporerat med namnchiffrets applicerade skikt eller härstammar från utomstående omgivning av en slump.
2. I och med att Gul 1, 2 och 4 visar en hög halt av bly kan det tyda på att pigmentet innehåller bly, om det är brutet med blyvitt eller om grunderingen är applicerad med ett blyhaltigt pigment. Om pigmentet hade varit bly-tenngult hade indikationer på tenn slagit ut, men på XRF-grafen finns inte detta. Nyansen av färgen på kronan är mer lik bly-tenngult än gulockra. Vidare forskning kan leda till svar.
3. Ingen djupare undersökning har gjorts av eventuell grundering. Okulära iakttagelser tyder på att det finns material i träets sprickor. Dock om det är grundering eller dylikt förblir osagt. Med hjälp av FTIR (Fouriertransform infraröd) spektroskopi kan man identifiera ämnen som i detta fall kan påvisa innehållet av detta material.
4. Eftersom ingen trovärdig eller möjlig upphängningsanordning ovanför porthuset har påträffats på namnchiffret kan vidare undersökningar rörande upphängningen göras.
5. Eftersom namnchiffret varit bemålat ett flertal gånger kan vidare forskning undersöka eventuella lager av färg genom tvärsnitt av färglager som då resulterar i hur namnchiffret var bemålat. Detta kan göras genom SEM-analyser.

9.4 3D-modell

Under handledning av forskarassistenten Jonathan Westin från IKV, GU har en 3D-modell byggts upp med hjälp av ca tusen fotografier på namnchiffret för att därefter bearbetats i ett datorprogram. Denna teknik benämns ”Structure-from-Motion (SfM). Denna teknik har använts i studien dels för att göra det lättare för läsaren att få en tydligare förståelse för föremålet. Kontraster som ej syns i fotografier eller verklighet framhävs tydligare i 3D-modellen, exempelvis ekbladen. 3D-modellen har nu även förevigat namnchiffret till framtiden. Nu kan en rekonstruktion göras utan att behöva flytta på originalet. Stiftelsen Läckö Slott får även möjligheten att visa upp det på sin hemsida eller på utställningar.

Eftersom namnchiffret är ett relativt otympligt samt nedbrutet bör det hanteras varsamt och sällan. Med hjälp av en tillverkad 3D-modell på namnchiffret kan föremålet hanteras utan påverkan på originalet. 3D-teknik bevarar föremål också till framtiden. Se nästa sida för 3D-modellen.

Fig. 41: 3D-modell av namnchiffret som går att rotera och vända på. Genom att klicka på "view" kan olika positioner på namnchiffret visas. Bild: Angelica Fingal.

Fig. 42: Ibland kan 3D-modellen försvinna vid utskrifter eller när öppning sker i andra datorprogram och därför är denna bild placerad här som ett komplement ifall detta sker. Bild: Angelica Fingal.

10 DISKUSSION

Till en början, när inte mycket litteraturstudier eller undersökningar hade genomförts, trodde jag att orsaken till att namnchiffret inte sattes upp förrän 1687 var på grund av respekten som kungen visade för De la Gardie och hans fru Marie Eufrosyne. De la Gardie avled 1686 och Maria Eufrosyne 1687 vilket hade stämt bra in på årtalet för namnchiffret – 1687. Respekten skulle i sådana fall grunda sig i att De la Gardie-släktet varit en trogen tjänare åt Sveriges kungar i 130 år (Johnsson, Vogel-Rödin & Läckö slott 1980) men även att Maria Eufrosyne stod familjärt nära kungahuset, då hon var faster till Karl XI. Läckö slott stod De la Gardie varmt om hjärtat och att då sätta kungens ”stämpel” på något som De la Gardie gillade så starkt kanske ville undvikas.

Efter att ny kunskap, om att det sannolikt funnits ett riksvapen ovan porten efter De la Gardies vapen, samt att De la Gardie flyttade till Venngarn efter reduktionen, försvagades den teorin. Det var därför viktigt att besvara frågan om var De la Gardie bodde de sista åren av sitt liv.

Eftersom litteratur inte inbringade någon information om vad som skedde på Läckö slott 1687, får spekulationer stå till grund.

Vad är syftet med att utföra ett mycket kostsamt namnchiffer om det ej ska bestå en längre tid? Det mest troliga svaret är att kungen skulle komma på besök år 1687 till sitt förvärvade slott. På kungens order tillverkades därför ett nytt namnchiffer. Eller ville de på Läckö slott visa upp en fin fasad utåt och välkomna samt hylla Karl XI? Detta förklarar också varför de bytte ut riksvapnet mot något mer personligt, alltså kungens eget vapen. Vid drottning Christinas kröningståg 1650 byggdes kulisser upp bredvid det långa festtåget för att visa upp en finare fasad för drottningen (Informant 8). Karl XI:s namnchiffer kan eventuellt vara en liknande företeelse då det första betraktaren skulle se på Läckö slott var en fin ”fasad”.

Objekten under rubriken *8 Jämförelse med andra namnchiffer* visar likheter samt olikheter med Läckö slotts namnchiffer. Frågan kring varför de använde trä som material istället för sten är fortfarande inte besvarad men det går att resonera kring det. Hade Skoklosters trofékrön t.ex. varit i sten hade det vägt otroligt mycket eftersom hela stycket är ca tio gånger fem meter (Fernelund 2010).

Ytterligare en anledning till att trä valdes som material kan ha varit på grund av material- samt hantverkartillgångar. Det kunde också bero på hur snabbt beställaren ville ha arbetet utfört. Ek klassades under en tid som ett väldigt exklusivt material som enbart kungen fick använda, vilket också kan ha varit en anledning till materialvalet (Eliasson 2002). En ytterligare eventuell anledning är att namnchiffret kanske inte var menat att hänga uppe en längre period.

Vi kan inte veta säkert om riksvapnet eller De la Gardies vapen funnits ovanför porthuset eftersom inget fotografi finns, enbart en notering i Årland Norens bok *Läckö slott* från 1929 samt Erik Dahlberghs teckning attribuerat till 1689–1690 med riksvapnet. Eventuellt kan det ha varit så att Dahlbergh ritade dit riksvapnet för att slottet då var i kronans ägo.

Om vi antar att namnchiffret sattes upp på Läckö slotts porthus år 1687, var dess funktion att markera vem som ägde marken och byggnaden, alltså som en del av en politisk propagandaapparat. Kanske medförde även det att nya regler infördes på dessa marker och därför var det av betydelse att sätta upp kungens namnchiffer (Informant 6). Detta politiska syfte kom att försvagas senare i tiden och ersättas med ett historiskt syfte, vilket avser att Karl XI speglar en stor roll i Läckö slotts historia. Förutom politiskt och historiskt syfte utvecklades där även ett symboliskt syfte vilket kan ha varit att namnchiffret ”alltid” hängt över porthuset på Läckö slott.

Namnchiffret byttes ut mot en kopia som tidigare nämnts. När kopian sattes upp hade den eventuellt endast ett symboliskt syfte som grundade sig i att ett namnchiffer ”alltid” hängt ovanför porthuset och bör fortsätta göra det.

Stiftelsen Läckö Slott ville som tidigare nämnts att kopian skulle bemålas med de färger som originalet hade. Med en konservators etiska förhållningssätt bör den handlingen ifrågasättas. Kopian är snart 100 år och bör kanske ses som något med ett historiskt värde då Ärland Noreens renoveringar på 1920-talet och framåt säkert hade en stor inverkan på slottet. Ärland Noreen var en arkitekt med avsikten att bevara det gamla hellre än att riva och bygga nytt, liknande De la Gardies värderingar. Det är kanske på grund av Ärland och hans medarbetare, konservatorn Alfred Nilsson, som originalet finns kvar idag.

Om en färgsättning ändå skall utföras rekommenderas att tillverka ett nytt namnchiffer. Då kan man fråga sig om Stiftelsen Läckö Slott måste tillverka ett nytt namnchiffer var hundra år för att det i sin tur får ett historiskt värde eller för varje gång de behöver förbättra måleriet. Detta är självklart inte fallet. Rekommendationer vid tillverkningen av ett nytt namnchiffer är att skriftligen tydliggöra varför det tillverkas samt att ett värde aldrig ska tillskrivas det. Detta i sin tur tillåter övermålningar, om än med hänsynsfulla utföranden som grundar sig i originalets utformning.

Med resultatet från kalkeringen (se bilaga 4) kan jag mer tydligt förklara för Stiftelsen Läckö Slott att nedbrytning inte enbart förstör det estetiska uttrycket och hållfastheten på ett föremål. Det förlorar även betydelsefull information som kan förtydliga ett föremåls kontext samt kulturhistoriska värde. Detta var inget som jag hade tänkt på till en början men vilket blev en väldigt tydlig iakttagelse under arbetets gång. Detta gav mig en tydlig ögonöppnare.

Eftersom arbetsmaterial blev lämnat kvar på Läckö slott efter reduktionen kan eventuellt trästyckena från namnchiffret ha kommit därifrån. Dock eftersom små formförändringar skett med en utav plankorna är det troligtvis taget från ett någorlunda fuktigt virke vilket bevisar att virket ej kommer från det kvarlämnade virket i Läckö slott, vilket troligtvis var torkat.

Med hjälp av pigmentanalyserna som har gjorts kan vi konstatera att heraldiska färger var applicerade, dock inte i korrekt fält. Om färgerna är slumpartat heraldiska eller ej går inte att besvara. När namnchiffret placerades på porthuset var det bemålat samt eventuellt förgyllt. Det är högst troligt att om en förgyllning gjorts så var det då och inte senare eftersom de ville ha den som finast när den var nytillverkad för kungen. År 1687 hade namnchiffret troligtvis den färgsättning som bilaga 21 visar, vilket vi vet tack vare analyser. Dock eftersom vi vet säkert att röd och brun färg är sekundära kan vi inte veta om de var applicerade på dessa fält från början. Den person som bemålade dessa ytor kunde dock haft vetskap om tidigare bemålade ytor som idag är förlorade. Om personen fick höra det från äldre generationer, okulära iakttagelser eller med fria val får lämnas osagt.

Efter en tid när färgen lossnade blev den bemålad upprepade gånger. Detta kan vi se på figur 31 eftersom en röd sekundär färg är applicerad under en tjockare gul för att sedan ha röd färg överst. Genom att observera överstrykningarna ser de ut att vara hastigt utförda, eftersom gul och röd färg ligger omlott.

Med de åtgärdsförslag som presenteras i denna uppsats hoppas jag kunna vägleda Stiftelsen Läckö slott till en mer beständig förvaring som hjälper till att bevara namnchiffret. Detta tycker jag är viktigt eftersom namnchiffer är en relativt liten kategori som det inte forskats mycket kring. Men jag hoppas att min studie har bringat ljus på en kategori som kommer belysas ännu starkare i framtidens forskning.

Eftersom årtalet 1687 på namnchiffret är en sådan viktig del i föremålets historia har jag funderat mycket kring detta under hela uppsatsens tid. En fundering har varit om det faktiskt inte var en sjuva utan en etta, då hade årtalet istället varit 1681 vilket är det årtalet som är mer av historisk betydelse för både Läckö slott och Karl XI. Dock efter okulära iakttagelser kan vi tydligt se att ettan och sjuan skiljer sig markant. Ettan har en tydlig botten så som en typisk etta medans sjuan ej har det. Sjuan har en tydlig lutad form som sedan fortsätter åt en horisontell riktning som är typiskt för en sjuva.

Fig. 43: En etta på namnchiffret med en bredare botten och tydlig rak-liknande form - typiskt för en etta.
Fig. 44: Sjuan på namnchiffret som har en tydlig lutad form som sedan fortsätter åt en horisontell riktning – typiskt för en sjuva. Det är alltså tydligt att sjuan ej är en etta, och vice versa.

11 SLUTSATS

Namnchiffret har efter denna studie fått ett större kulturhistoriskt värde i och med att ny information kan kopplas till föremålet. Materiella fakta har tillförts genom olika analyser, såsom pigmentanalys, träartsidentifikation, okulära iakttagelser, frottage och kalkering av namnchiffrets yta. Immateriella fakta har tillförts i form av litteraturstudier samt muntliga konversationer.

Med dessa fakta vet vi nu att namnchiffret är skuret i ek, troligtvis bergsek eller skogsek. Vi vet även vilka pigment som namnchiffret har idag: gul ockra, tre olika röda ockror, brun umbra, brun ockra och grönt pigment (eventuellt verdigris) samt guld. Med hjälp av okulära iakttagelser vet vi att bildhuggaren hade stor yrkeserfarenhet.

De slutsatser vi kan dra efter att ha studerat litteratur är att namnchiffret troligtvis hängt uppe sedan 1687 därför att kung Karl XI besökte slottet. De ville eventuellt visa upp en fin fasad för kungen och satte därför upp hans namnchiffer ovanför porthuset. Namnchiffret togs antagligen ner i samband med att en kopia tillverkades i början av 1900-talet, vilken ersatte originalet.

12 SAMMANFATTNING

Denna studie har utgått från Karl XI:s namnchiffer som hängt på Läckö slotts porthus, förmodligen sedan 1687. Problematiken kring föremålet har varit att väldigt lite information fanns kopplat till föremålet innan denna studie påbörjades. Namnchiffret hade även varit placerad på IKV, GU en längre tid vilket kunde medfört förlorat kulturhistoriskt värde och proveniens. Inte mycket litteratur om väderbitet, bemålat trä har hittats och inte heller om just namnchiffer vilket gör namnchiffret till en unik pjäs. Det råder även tvivel om vad ett namnchiffer faktiskt är vilket har klargjorts i denna uppsats.

Frågeställningarna kring namnchiffret är följande:

- Vad har namnchiffret för kulturhistorisk kontext?
- Hur är namnchiffret tillverkat?
- Vad är det för pigment samt träslag på namnchiffret?
- Vilken skadebild har namnchiffret och finns det åtgärdsförslag som kan appliceras utifrån skadebilden?

Syftet med uppsatsen har varit att utföra en fallstudie på detta namnchiffer för att kunna placera det i en kulturhistorisk kontext. En detaljerad dokumentation av namnchiffret har genomförts och möjliggör att korrekta kopior i framtiden kan tillverkas, och bidrar med förståelse för dess troliga färgpalett. En skadebild över namnchiffret har även presenterats, vilken kan ligga till grund för åtgärdsförslag till Stiftelsen Läckö slott. Målsättningen var att med resultaten ge föremålet en starkare proveniens och i och med det ett större kulturhistoriskt värde. Dessutom klargörs för Stiftelsen Läckö slott varför rätt förvaring av föremålet är avgörande för dess framtid.

Namnchiffret undersöktes med hjälp av materialanalyser, okulära iakttagelser, intervjuer och litteraturstudier. Genom okulära iakttagelser av verktygsspår vet vi att yxa, kniv, hyvel, stämjärn och såg använts för att utföra träarbetet. Verktygsspåren vittnar om en bildhuggare med god kunskap. Träslaget är ek, vilket vid tillverkningen enbart kungen fick bruka och därför var en exklusiv vara. Efter pigmentanalyser vet vi att gul, brun och röd ockra applicerats på namnchiffret, men även brun umbra, ett grönt pigment (eventuellt verdigris) samt guld. Dock vet vi inte om dessa pigment användes ursprungligen. Namnchiffret har årtal 1687 i reliefen, vilket i litteraturen inte är ett historiskt årtal för varken Karl XI eller Läckö slott. Därför är det underligt att namnchiffret har det årtal. Troligtvis placerades namnchiffret på Läckö slotts porthus på grund av att kung Karl XI skulle besöka sitt slott år 1687 och det skulle vara fint just då. Materialvalen ek och guld, men även användandet av en skicklig hantverkare, är exklusiva vilket tyder på att det är tillämpat för kungen. Namnchiffret var troligtvis grunderat vilket inte är ett beständigt material utomhus och därför kan en teori vara att namnchiffret enbart skulle hänga uppe en kortare period. Dock togs det aldrig ner och blev hängandes ovanför porthuset även efter kungen avlidit. Namnchiffret var en symbol för kungen vilket var en typ av politisk symbol. Dock när tiden gick förändrades namnchiffrets syfte och den fick ett symboliskt och historiskt värde för Läckö slott. Ett föremål vars uttryck mer symboliserar en svunnen tid än något annat.

Eftersom namnchiffret hängt på Läckö slotts porthus i ca 230 år har det påverkats av flera nedbrytningsfaktorer såsom insektsangrepp och rötsvamp samt mekanisk skada. Detta medför inte enbart att hållfastheten försämras eller att det är estetiskt oattraktivt. Namnchiffret förlorar även betydelsefull information då träets struktur bryts ner. I detta fall medför det exempelvis att verktygsspår förlorats. Detta kan resultera i att ett föremåls kontext samt kulturhistoriska värde kan försvagas. Därav är det högst viktigt att rätt förvaring tillämpas. I uppsatsen presenteras både aktiva och preventiva åtgärdsförslag som är tillämpade för just detta namnchiffer. Ett exempel på en åtgärd är att sätta namnchiffret i en aluminium-ram som

både kan fungera i utställningssammanhang och vid förvaring. Detta skulle medföra minsta möjliga hantering av namnchiffret vilket är att rekommendera då det har svaga kanter.

En 3D-modell har skapats utifrån namnchiffret vilken i sin tur tillför lättare hantering samt observationer för framtiden. 3D-modellen kan också möjliggöra att korrekta kopior i framtiden kan tillverkas.

Slutligen kan sägas att alla frågeställningar har besvarats och målet blev genomfört. Namnchiffrets kontext har tydligt förstärkts, materialanalyserna är genomförda med goda resultat, namnchiffrets tillverkningsmetoder är noggrant undersökta och presenterade. Med okulära iakttagelser har namnchiffrets skadebild kunnat fastslås, och utifrån det har åtgärdsförslag presenterats.

13 LITTERATURFÖRTECKNING

13.1 Tryckta källor och litteratur

Bütz, Richard (1984). *How to carve wood: a book of projects and techniques*. Newtown, Conn.: Taunton Press.

von Corswant-Naumburg, Inga (1999). *Huvudbaner och anväpn under stormaktstiden*. Visby: Ödin.

Fleetwood, Harald (1917). *Handbok i svensk heraldik*. Stockholm: Norstedt.

Flodin, Barbro (1999). Läckö slott under Jacob De la Gardies tid. I: Jonsson, Leif (red.) *Läckö: landskapet, borgen, slottet*. Stockholm: Carlsson.

Florén, Anders., Dahlgren, Stellan. & Lindegren, Jan (1992). *Kungar och krigare: Tre essäer om Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII*. Stockholm: Atlantis.

Gullbrandsson, Robin., & Skara stiftshistoriska sällskap (2008). *Tusenårigt arv: Skara stifts kyrkor* (Skara stiftshistoriska sällsksaps skriftserie, 41). Skara: Skara stiftshistoriska sällskap.

Hanner Nordstrand, Charlotta., Berggrén, Gunnel., Hansson, Joakim., Stenback, Fanny., Henje, Maria., Möller, Lotta. & Skara stiftshistoriska sällskap. (2015). *Kyrkans föremål: Beskrivande lexikon* (Göteborgs universitet, Institutionen för kulturvård). [Göteborg]: [Uppsala]: [Skara]: Göteborgs universitet; Svenska kyrkan; Skara stiftshistoriska sällskap.

Hans-Peter, Hedlund (1999). Bemålat trä. I: Fjæstad, Monika (red.). *Tidens tand: förebyggande konservering: magasinshandboken* 1. uppl. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Hoadley, Bruce (2000). *Understanding wood: a craftsman's guide to wood technology*. Newtown, Connecticut: Taunton.

Johnsson, Ulf., Vogel-Rödin, Gösta. & Läckö slott (1980). *Magnus Gabriel De la Gardie*. Skövde: Stockholm: Storkirk; Nationalmuseum.

Jonsson, Leif (red.) (1999). *Läckö: landskapet, borgen, slottet*. Stockholm: Carlsson.

Lindholm, Carl (1976). *Bomärken*. Stockholm: Genealogiska föreningen.

Neubecker, Ottfried., & Nordenvall, Per (1982). *Heraldik: Källor, symbolik, användning*. Stockholm: LiberFörlag.

Noreen, Ärland (1929). *Läckö slott* (Svenska fornminnesplatser, 12). Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Noreen, Ärland & Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien, (1976). *Läckö slott* [Ny uppl.]. Stockholm: Kungl. Vitterhets- historie- och antikvitets akademien.

Rosell, Ingrid (1999). Åren omkring 1670: en höjdpunkt i byggnadsverksamheten på Läckö. I: Jonsson, Leif (red.) *Läckö: landskapet, borgen, slottet*. Stockholm: Carlsson.

Rowell, Roger., Barbour, James. & American Chemical Society. Cellulose, Paper Textile Division (1990). *Archaeological wood: Properties, chemistry, and preservation* (Advances in chemistry series, 225). Washington, D.C.: American Chemical Society.

Sandklef, Albert (1966). Vattenförsörjningen på Varbergs slott och fästning. I: *Fornvännen: Journal of Swedish antiquarian research*, vol 61, ss. 32–29.

Sandström Malinowski, Ewa. & Göteborgs universitet. Institutionen för kulturvård. (2016). *Historiska bruk på Läckö slott: Fasadrestaurering och forskningsinsatser 2002–2009* (Göteborgs universitet, Institutionen för kulturvård). Göteborg: Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet.

Turbayne, Albert Angus (1906). *Monograms & ciphers*. London: T.C. & E.C. Jack & Edinburgh.

Tångeberg, Peter (1986). *Målade och förgyllda föremål i kyrkorna: om vård och konservering*. Småskrifter 11. Nyköping: Södermanlands museum.

Tångeberg, Peter (1995). Träskulpturens tekniker. I: Karlsson, Lennart (red.) *Signums svenska konsthistoria. [Bd 3], Den romanska konsten*. Lund: Signum.

Tångeberg, Peter (1996). Träskulpturens tekniker. I: Augustsson, Jan-Erik (red.) *Signums svenska konsthistoria. [Bd 4], Den gotiska konsten*. Lund: Signum.

Ullgren, Peter (2015). *En makalös historia: Magnus Gabriel De la Gardies uppgång och fall*. Stockholm: Norstedt.

Unger, Achim., Schniewind, Arno. & Unger, Wibke (2001). *Conservation of wood artifacts: A handbook* (Natural science in archaeology). Berlin: Springer.

Westrin, Barbro. (1999). Läckö slott före, under och efter Carl Gustav Tessin. I: Jonsson, Leif (red.) *Läckö: landskapet, borgen, slottet*. Stockholm: Carlsson.

Wintzell, Inga (1965). *Monogram: korta notiser om monogrammets historia, från bomärken till kungliga namnchiffer: om monogram på textil, porslin, metall och andra material: Föremål ur Nordiska Museets samlingar*. Göteborg: Tre tryckare.

Åslund, Leif (1999). Magnus Gabriel De la Gardie: Människan och rollerna. I: Jonsson, Leif (red.) *Läckö: landskapet, borgen, slottet*. Stockholm: Carlsson.

13.2 Elektroniska källor

A Popular View of Fortification and Gunnery (1830). *The United service journal and naval and military magazine*. London: Henry Colburn and Richard Bentley.
https://books.google.se/books?id=nUvzAAAAMAAJ&pg=PA590&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [2018-04-30]

Eliasson, Per (2002). Kampen om ekarna. I: *Populär Historia* Nr 5.
<https://popularhistoria.se/artiklar/kampen-om-ekarna> [2018-05-09]

Fernlund, Mia (2010). Rekonstruerat Trofékrön. I: *Kulturvärden* Nr 2. ss. 24–27.
https://www.sfv.se/globalassets/kulturvarden-artiklar/2010_02/s24_27_rekonstruerat_trofefkron.pdf [2018-04-28]

Formförändringar (2017). *Träguiden*.
<https://www.traguiden.se/om-tra/materialet-tra/traets-egenskaper-och-qualitet/formforandringar-och-atgarder/formforandringar/> [2018-05-15]

Génetay, Cissela & Lindberg, Ulf (2014). *Plattform Kulturbistorisk värdering och urval: Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*.

<https://www.raa.se/app/uploads/2015/04/RA%C3%84-Plattform-Kulturhistorisk-v%C3%A4rdering-och-urval-version-20150119.pdf> [2018-05-02]

Harrison, Dick (2013). Enkla och pampiga begravningar. I: *Historiebloggen* [blogg], 4 januari. <http://blog.svd.se/historia/2013/01/04/enkla-och-pampiga-begravningar/> [2018-05-03]

Hugo (2011). Why is there a period after the roman numeral in a royal title? *English language & usage* [forum], 31 Oktober. <https://english.stackexchange.com/questions/46783/why-is-there-a-period-after-the-roman-numeral-in-a-royal-title> [2018-05-11]

Högseth, Harald (2007). *Håndverkerens redskapskasse: En undersøkelse av kunnskapsutøvelse i lys av arkeologisk bygningstømmer fra 1000-tallet*. Trondheim: NTNU-tryck. <https://core.ac.uk/download/pdf/52101379.pdf> [2018-05-12]

Klackenberg, Henrik (u.å.). *Kronor: kunglig krona*. Riksarkivet <https://riksarkivet.se/kronor> [2018-04-28]

Larsson, Jesper., Jonsson, Fredrik., Ekendahl, Tobias. & Karlsson, Eva (2007). *Lavar på lador: biologisk mangfold i ladans mangfold* [broschyr]. Östersund: Berndtssons tryckeri. <http://www.lansstyrelsen.se/jamtland/SiteCollectionDocuments/Sv/lantbruk-och-landsbygd/lantbruk/Rikare-odlingslandskap/materialobroschyrrer/annat-material/Lavar-pa-lador.pdf> [2018-05-11]

Malthouse, Georg (2009). *Conversion of timber*. <http://www.geoffswoodwork.co.uk/conversion.htm> [2018-05-01]

Measday, Danielle (2017). A summary of ultra-violet fluorescent materials relevant to Conservation. *The Australian Anstitude for The Conservation of Cultural Material*. <https://aiccm.org.au/national-news/summary-ultra-violet-fluorescent-materials-relevant-conservation> [2018-05-13]

Menander, Hanna & Lindberg, Sofia (2009). *Byggnadsarkeologisk undersökning på Läckö slott*. (Rapport: 2009:60). Linköping: UV Öst. http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/4849/ro2009_44.pdf?sequence=3 [2018-04-27]

Menander, Hanna (2009). *Byggnadsarkeologisk undersökning på Läckö slott: Nordvästra tornet*. (Rapport 2009:60). Linköping: UV Öst. http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/4865/ro2009_60.pdf?sequence=1&isAllowed=y [2018-04-27]

Nationalencyklopedin: Likpredikan. (u.å.). *Likpredikan*. <https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/likpredikan> [2018-05-09]

Nationalencyklopedin: Heraldik. (u.å.). *Heraldik*. <https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/heraldik> [2018-05-09]

Nationalencyklopedin: Monogram (u.å.). *Monogram*. <http://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/monogram> [2018-04-30]

Nordin, Jonas (u.å.). Erik Dahlbergh och Suecia Antiqua et Hodierna. I: *Suecia Antiqua et Hodierna*.

https://suecia.kb.se/F/RIQX3AAPTFFEE8TRKERRR55M6TID6D7I3XSKV5IYGDJ2DMNV9L2-11908?func=file&file_name=find-b-info-2-sah [2018-05-22]

Sunnqvist, Martin (2014). Rättvisan i heraldiken. I: *Arte et Marte*, Vol 1, ss. 6–7.
https://www.riddarhuset.se/wp/wp-content/uploads/2015/05/AetM-2014_1.pdf
[2018-05-11]

Sütçü, Emrah (2017). Varför bar Caesar en krans på huvudet? I: *Världens Historia*.
<http://varldenshistoria.se/civilisationer/romarriket/varfor-bar-caesar-en-krans-pa-huvudet>
[2018-05-01]

Trägen, Martin (u.å.). *Vad är heraldik?* <http://heraldik.se/artiklar/allmant-om-heraldik/vad-ar-heraldik/> [2018-04-28]

Valfridsson, Marita (2000). *Kulturbistorisk förstudie av Läckö 1:5, Otterstad socken, Lidköpings kommun, Västergötland*. [Rapport 2000:25]. Västergötlandsmuseum.
<https://alfresco.vgregion.se/alfresco/service/vgr/storage/node/content/workspace/SpacesStore/3170318d-cc5b-497f-9693-4df2f729d7f7/A2000-25%20L%C3%A4ck%C3%B6%201.5.pdf?a=false&guest=true> [2018-04-28]

Venefica, Avia (u.å.). *Symbolic Wreath Meaning*. <http://www.whats-your-sign.com/symbolic-wreath-meaning.html> [2018-04-28]

13.3 Otryckta källor

- Informant 1 Roni Wallin, f.d. arkitekt, Stiftelsen Läckö Slott.
Mailkonversation, 12 mars-26 april 2018.
- Informant 2 Gunnar Almevik, professor, Institutionen för kulturvård,
Göteborgs Universitet. Mailkonversation, 12 mars, muntlig
konversation, 5 maj 2018.
- Informant 3 Leif Jonsson, f.d. VD för Stiftelsen Läckö Slott.
SMS-konversation, 10 april 2018.
- Informant 4 Margareta Ekroth Edebo, f.d. företrädare för
konservatorutbildningen på Göteborgs universitet.
Telefonsamtal, 26 mars 2018.
- Informant 5 Andreas Olsson, intendent, Livrustkammaren.
Mailkonversation, 20 april-3maj 2018.
- Informant 6 Adrian Taleny, slottsguide Läckö slott.
Muntlig slottsvisning, 1 april 2018.
- Informant 7 Charlotta Hanner Nordstrand, universitetslektor,
Institutionen för kulturvård Göteborgs Universitet.
Muntlig kommunikation, 30 april 2018.
- Informant 8 Maria Höijer, konservator, Institutionen för kulturvård Göteborgs
Universitet. Muntlig konversation, 27 april 2018.
- Informant 9 Patrik Jarefjäll, forskningsingenjör, Institutionen för kulturvård,
Göteborgs Universitet. Muntlig konversation under kurs. 2017.
- Informant 10 Harald Högseth, professor, Institutionen för kulturvård,
Göteborgs Universitet. Muntlig konversation, 13 mar 2018.
- Informant 11 Bibi Pålénas, målerikonservator, Jönköpings läns museum.
Mailkonversation, 23 april 2018.
- Informant 12 Jacob Thomas, forskarassistent. Institutionen för kulturvård
Göteborgs Universitet. Muntlig konversation, 28–29 mars 2018.
- Informant 13 Ticca Ogilvie, universitetslektor. Institutionen för kulturvård
Göteborgs Universitet. Muntlig konversation 9maj 2018.
- Informant 14 Peter Sedelius, metallkonservator, Livrustkammaren.
Mailkonversation, 20 – 24 april 2018.
- Informant 15 Thorleif, Aiff, bildhuggare. Mailkonversation, 12 februari – 15 maj
2018.

14 BILDFÖRTECKNING

Omslag: Fotografi på verktygsspår av yxa i släpljus.
Fotograf: Angelica Fingal

Fig. 1: Fotografi av namnchiffret.
Fotograf: Angelica Fingal

Fig. 2: Detalj ur tavlan *Karl XI:s kröning*.
Konstnär: David Klöcker Ehrenstrahl
Bild: Nationalmuseum

Fig. 3: Riksbanner från Karl XI:s kröning 1675.
Titel: Riksbanner
Upphovsman: Livrustkammaren
Villkor för upphovsman: Friskrivningsklausul tillämpas.
Licens: Creative Commons Erkännande 4.0 Internationell.
<http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=ExternalInterface&module=collection&objectId=53717&viewType=detailView> [2018-05-13]

Fig. 4: Dragonfana från Karl XI:s regering.
Titel: Dragonfana
Upphovsman: Armémuseum
Villkor för upphovsman: Friskrivningsklausul tillämpas.
Licens: Creative Commons Erkännande 4.0 Internationell.
<https://digitaltmuseum.se/011024266299/dragonfana> [2018-05-13]

Fig. 5: Tecknad bygelkrona.
Bild: Riksarkivet

Fig. 6: Teckning på Läckö slott, utförd enligt forskares attribution 1689 – 1690.
Titel: Arx Laecköö meridiem versus.
Konstnär: Erik Dahlberg.
Bild: Suecia Antiqua et Hodierna, s. 204.

Fig. 7: Kopparstick på Läckö slott, utförd 1734.
Titel: LECKEA ARX.
Konstnär: Silberling, Jonas.
Bild: Västergötlands museum
Licens: Lena Gyltman på Västergötlands museum har på nytt skannat kopparsticket i mån för denna uppsats. Justeringar har gjorts på bilden.

Fig. 8: Bild föreställande Läckö slott med mycket vegetation.
Titel: Folkskolelärarseminarium, Skara 1908 – 1909.
Bild: Västergötlands museum
Licens: Creative Commons Erkännande-Ickekommersiell-Inga bearbetningar 4.0 Internationell.

Fig. 9: Inventarielapp från ett okänt föremål från Läckö slott.
Bild: Roni Wallin

Fig. 10: Inventarielapp på namnchiffret.
Bild: Angelica Fingal

Fig. 11: Bild på namnchiffrets baksida

Bild: Angelica Fingal

Fig. 12: Illustration av monogram och namnchiffer.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 13: De la Gardies vapenförbättringsbrev.

Bild: Lunds universitetsbibliotek, originalet finns i: De la Gardieska samlingen, Pergamentbrev 1650-08-14.

Fig. 14: Illustrerad bild av ett heraldiskt vapen.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 15: Illustrerad bild som visar vart i stocken plankorna är tagna.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 16: Bild som visar verktygsspår på namnchiffrets baksida.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 17: Bild som visar fingeravtrycken av en yxa.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 18: Närbild på verktygsspår av såg.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 19: Närbild på verktygsspår av stämjärn.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 20: Närbild på verktygsspår av kniv.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 21: Närbild på långsidan av namnchiffret där hyvel använts.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 22: En 3D-modell som visar hur reglarna är placerade i förhållande till namnchiffrets framsida.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 23: Bildserie visar bearbetning av relief.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 24: Bildserie av nedbrytning av färgskikt på träyta.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 25: Närbild på namnchiffrets gråa yta.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 26: Bild av mekanisk skada.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 27: Närbild på spik som brutit ner träet på grund av korrosion.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 28: Översikt på namnchiffret som visar vart pigmentanalyserna togs.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 29: Närbild på den röda färgen på namnchiffret.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 30: Närbild på den gröna färgen på namnchiffret.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 31: Närbild på den gula färgen på namnchiffret.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 32: Karl XI:s namnchiffer från Varbergs fästning.

Fotograf: Kristina Brixson, antikvarie, Hallands kulturhistoriska museum

Fig. 33: Adolf Fredriks namnchiffer.

Fotograf: Mattias Malmberg, konservator, Stockholms historiska museum

Fig. 34: Skoklosters slotts trofékrön.

Bild: Statens fastighetsverk, Skoklosters slott

Fig. 35: Kopian av namnchiffret ovanför Läckö slotts porthus.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 36: Fotografi på porthuset från 1920–1930-talet där kopian hänger.

Fotograf: Årland Noreen

Bild: Riksantikvarieämbetet

Fig. 37: Skillnaden i utformningen på originalet samt kopians siffror.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 38: Skillnaden i utformningen på originalet samt kopians band.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 39: Tolkningsfel på palmblad av kopians bildhuggare.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 40: Illustration på hur förvaring av namnchiffer med ram kan utformas.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 41: 3D-modell av namnchiffret.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 42: Kompletterande bild då 3D-modeller ibland inte kan skrivas ut eller ses på vissa program och därför fyller denna bilden det tomrummet.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 43: Ettan på namnchiffret.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 44: Sjuan på namnchiffret.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 45: Hela resultatet av frottage på namnchiffrets baksida.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 46: Kalkering av verktygsspår på namnchiffrets baksida.
Bild: Angelica Fingal

Fig. 47: Kalkering av namnchiffrets framsida av årsringar.
Bild: Angelica Fingal

Fig. 48: Kalkering av namnchiffrets av årsringar, kvistar och nedbrutna ytor på baksidan.
Bild: Angelica Fingal

Fig. 49: Kalkering av alla kanter på namnchiffrets plankor.
Bild: Angelica Fingal

Fig. 50: Illustration av hur monteringen av namnchiffret med aluminiumram kan se ut.
Bild: Angelica Fingal

Fig. 51: Fotografi på riksäpplet där korset är borta.
Bild: Angelica Fingal

Fig. 52: Översiktsbild på namnchiffrets alla skador, lagningar samt storleken på hela namnchiffret
Bild: Angelica Fingal

Fig. 53: Projektrapport från XRF-analysen av Röd 1.
Bild: Jacob Thomas

Fig. 54: Projektrapport från XRF-analysen av Röd 2.
Bild: Jacob Thomas

Fig. 55: Projektrapport från XRF-analysen av Röd 3.
Bild: Jacob Thomas

Fig. 56: Projektrapport från XRF analysen av Gul 1, 2 och 4.
Bild: Jacob Thomas

Fig. 57: Graf från XRF-analysen av Gul 3.
Bild: Jacob Thomas

Fig. 58: Graf från XRF-analysen av Brun 3.
Bild: Jacob Thomas

Fig. 59: Projektrapport från XRF analysen av Brun 1 och 2.
Bild: Jacob Thomas

Fig. 60: Projektrapport från XRF analysen av Grön 1 och 2.
Bild: Jacob Thomas

Fig. 61: UV-lampans fluorescerande på namnchiffrets ekkran.
Bild: Stina Svantesson

Fig. 62: Bild på namnchiffrets angrepp av skadedjur och rötsvamp.
Bild: Angelica Fingal

Fig. 63: Bild på originalyta vid namnchiffrets kant på baksidan.
Bild: Angelica Fingal

Fig. 64: 3D-modell som visar riksäpplets tidigare kors.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 65: Illustration av namnchiffrets ursprungliga bemålning. Färgerna har som utgångspunkt hämtats från <http://colourlex.com/pigments/pigments-colour/> [2018-05-15]

Bild: Angelica Fingal

Fig. 66: Illustration av skrädryxan.

Bild: Angelica Fingal

Fig. 67: Rapport från SEM-analysen.

Rapport: Ticca Ogilvie

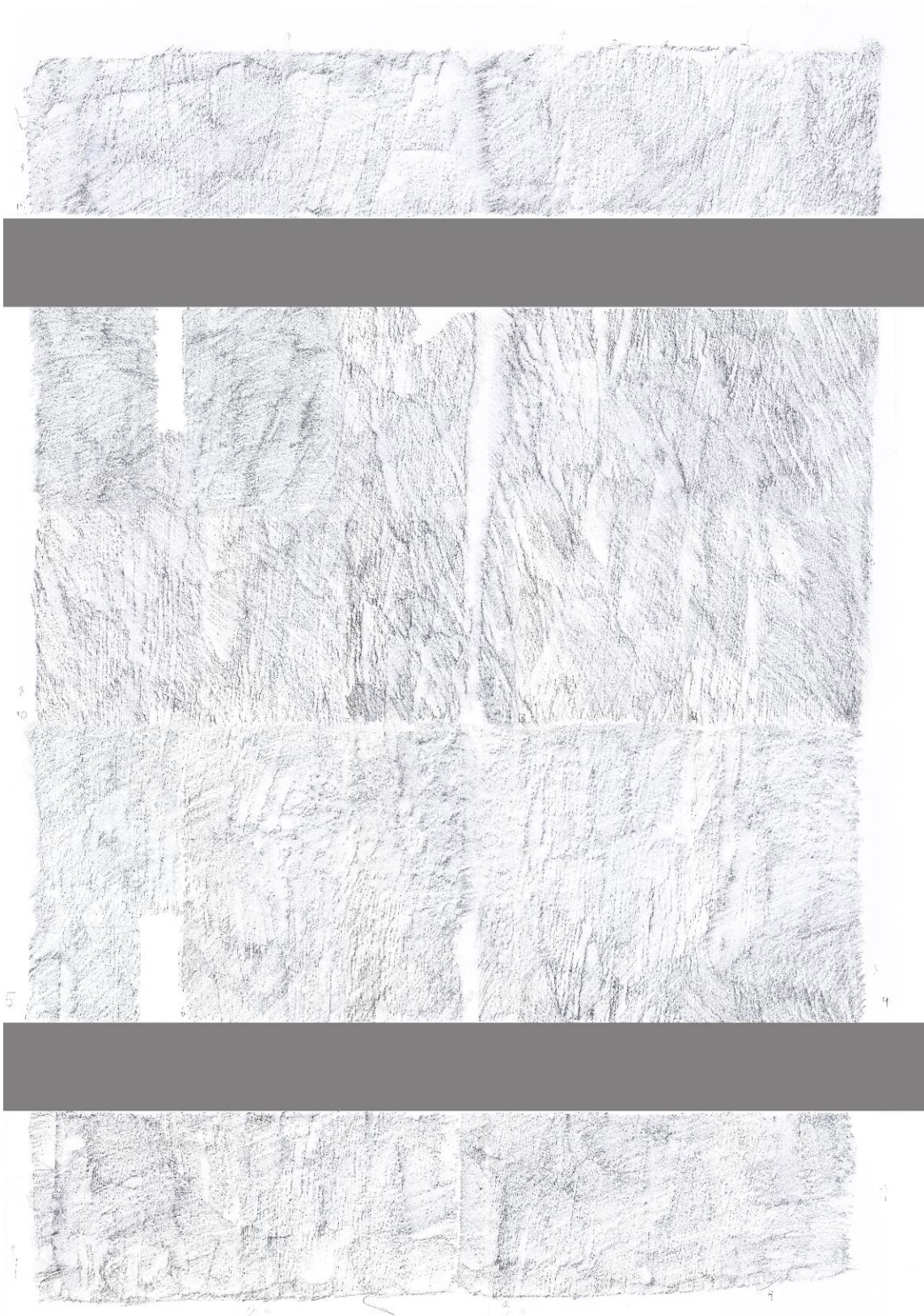
Fig. 68: Tekniska specifikationer på XRF apparaten som användes under pigmentanalysen.

PDF: https://www.xglab.it/UserFiles/ELIO_brochure.pdf [2018-05-24]

15 BILAGOR

Bilaga 1

Fig. 45: Hela bilden av frottage. Blyertspenna med B2 har använts. Bild: Angelica Fingal.

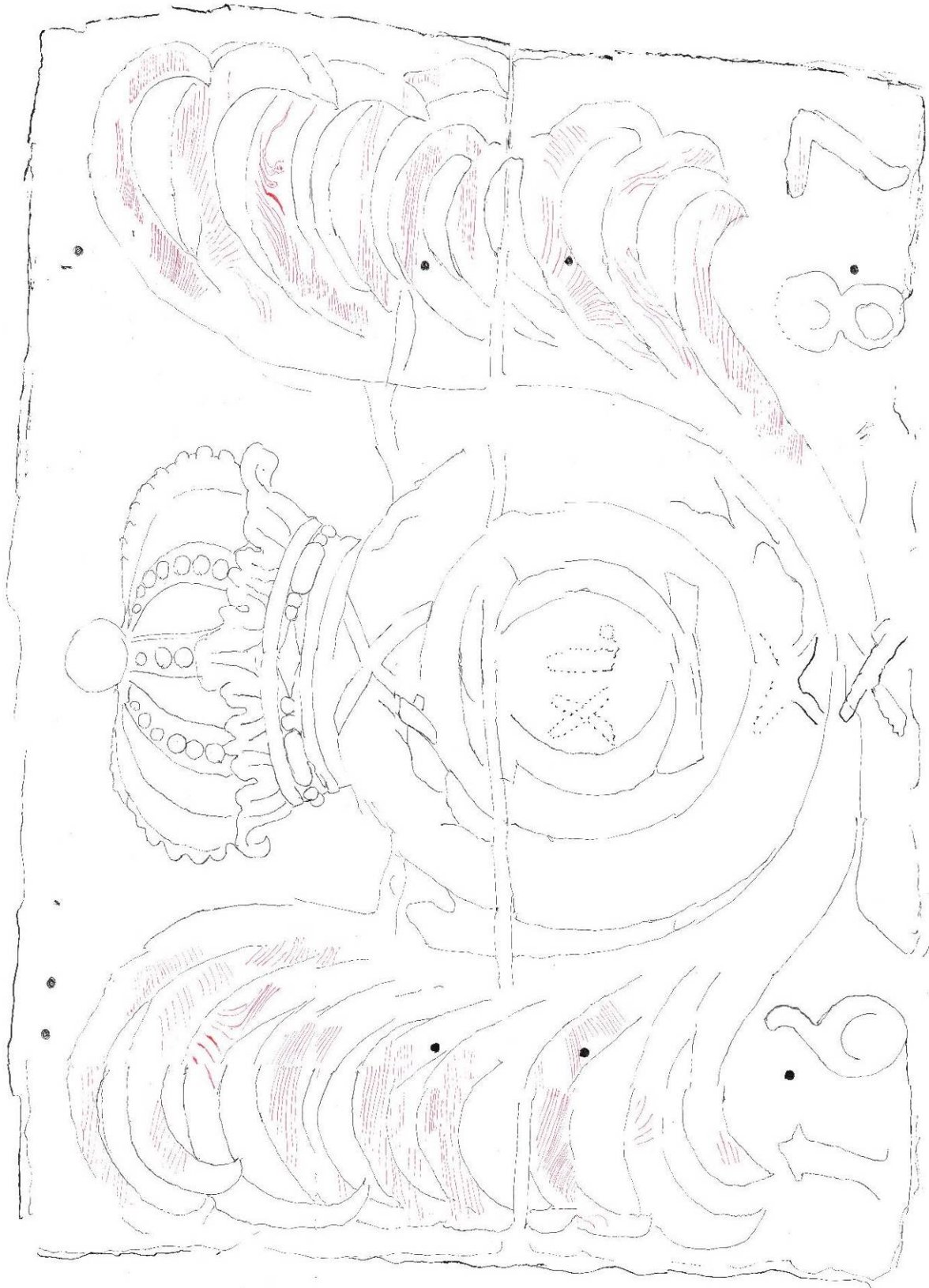
Bilaga 2

Fig. 46: Hela bilden av kalkeringen av verktygsspåren. Grön är fingeravtrycket av yxan. Röda strecket är stoppunkten efter yxan. Eftersom kalkeringen ritades på en tunn plastfilm och scannades på en mindre scanner blir där vissa deformationer i resultatet. Bild: Angelica Fingal

Bilaga 3

Fig. 47: Kalkering av namnchiffrets framsida där årsringarna är markerade med rött. Ytan är väldigt nedbruten och därav inte många spår av årsringar eller verktygsspår. Eftersom kalkeringen ritades på en tunn plastfilm och scannades på en mindre scanner blir där vissa deformationer i resultatet. Bild: Angelica Fingal.

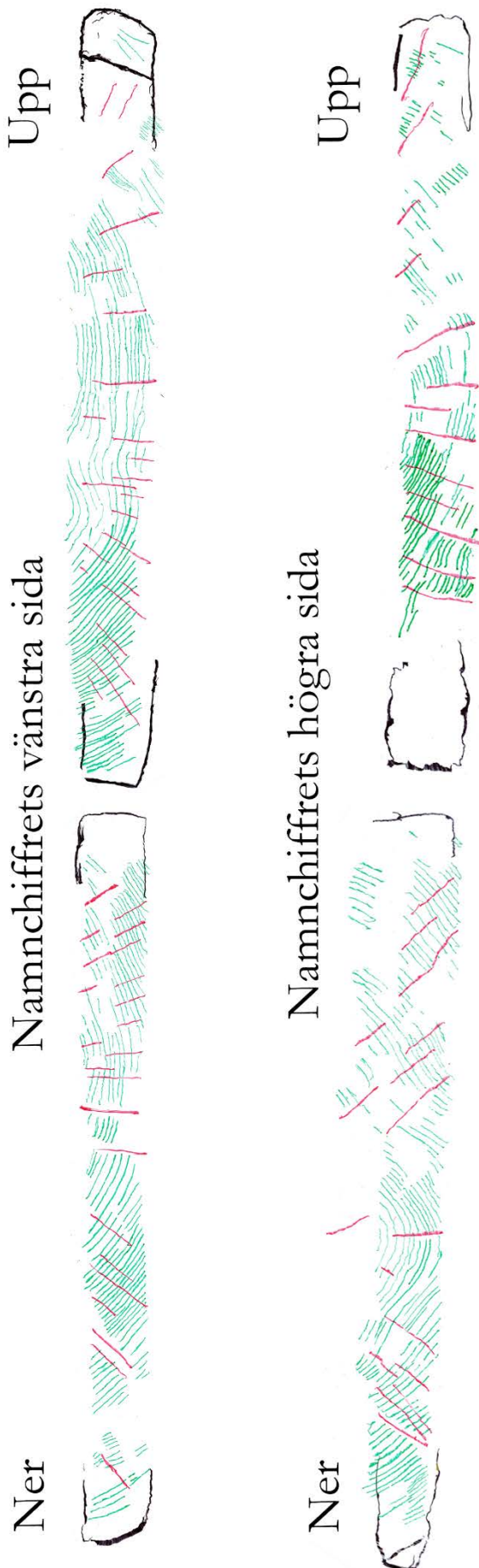
Bilaga 4

Fig. 48: Kalkering av namnchiffrets baksida. Årsringarna är markerat med rött. De gröna markeringarna är kvistar. Här blir även plankornas tangentiella riktning tydligare. De vita ytorna markerade med svart penna runt om existerar ingen information på grund av nedbrytning av träets struktur. Eftersom kalkeringen ritades på en tunn plastfilm och scannades på en mindre scanner blir där vissa deformationer i resultatet. Bild: Angelica Fingal.

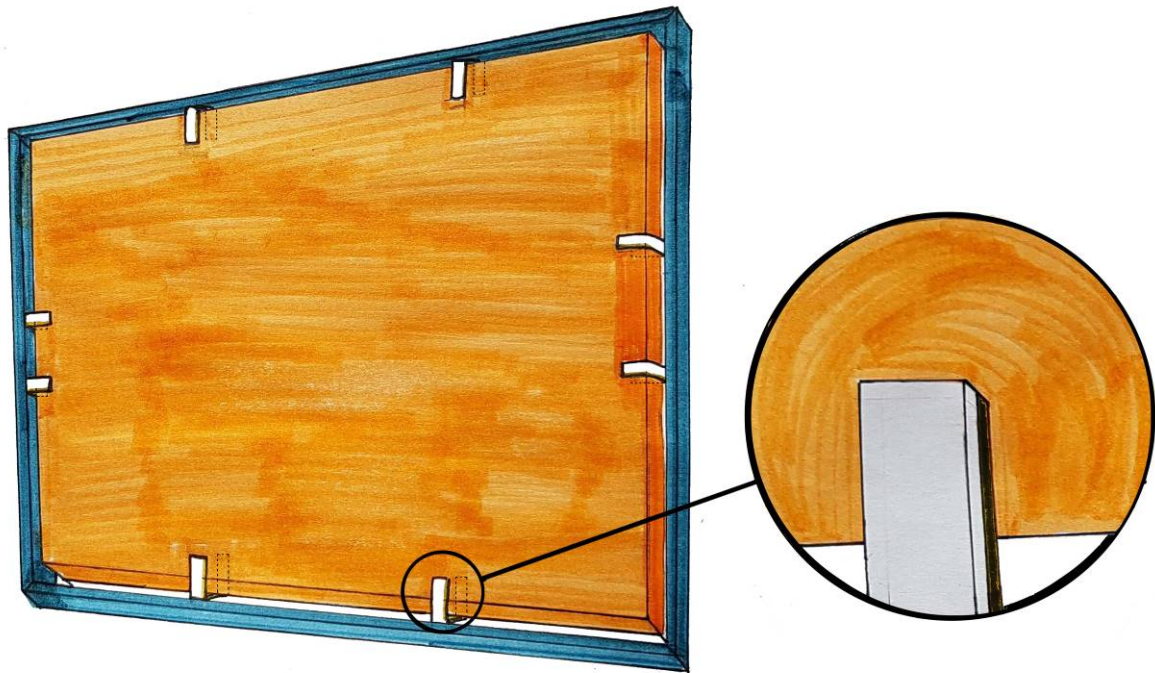
Bilaga 5

Fig. 49: Kalkering av namnchiffrets kanter. Årsringarna är markerade med grönt och större sprickor med rött. Här blir tätheten och **jämnheten** mer tydlig med årsringarna, det vill säga hur trädet växte. Det blir även mer tydligt med en kalkerad bild hur bildhuggaren valde ett tangentiellt snitt i trästocken för namnchiffret. Bild: Angelica Fingal

Bilaga 6

Fig. 50: Illustration av hur monteringen av namnchiffret med aluminiumram kan se ut. Proportionerna stämmer inte utan är enbart en skiss för att förstå idén. Närbilden visar att där ska finnas plastazote (svart i bilden) LD 35 mellan stöden och föremålet. Bild: Angelica Fingal.

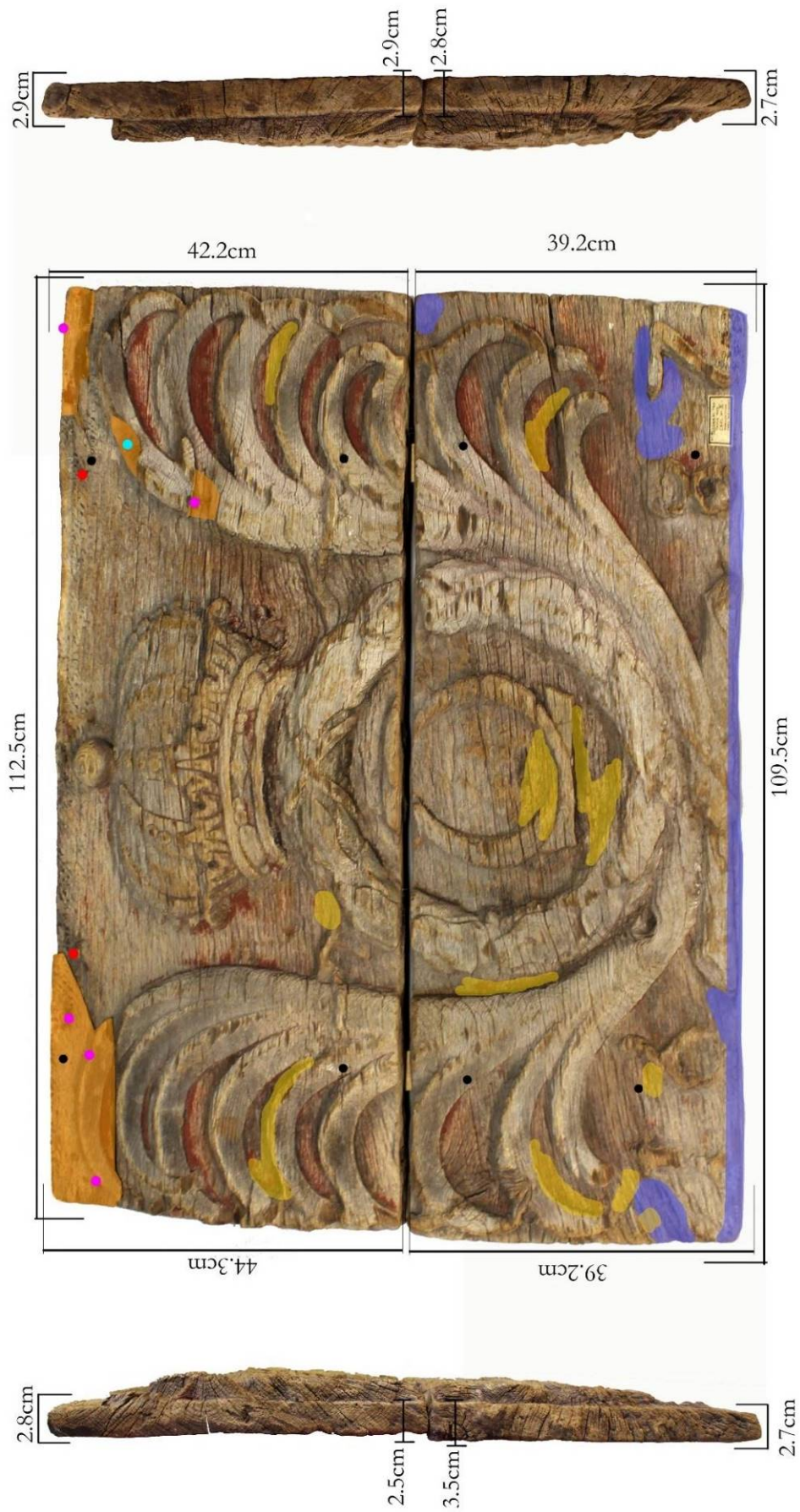
Bilaga 7

Fig. 51: Fotografi på riksäpplet där korset är borta men spår i träet samt de blyertsstreck som någon har gjort tyder på att det funnits ett kors. Korset har varit väldigt nära kanten av namnchiffret Se även bilaga 20 för ytterligare bevis på korset.

Bilaga 8

Fig. 52: Översiktspå namnchiffrets alla skador, lagningar samt storleken på hela namnchiffret. Orange: Lagningar. Lila: rötsvamp. Gul: vägglav. Rosa: handsmidda spikar. Turkos: kopparhaltig spik. Svart: moderna spikar. Röd: Okänt järnföremål.

Bilaga 9

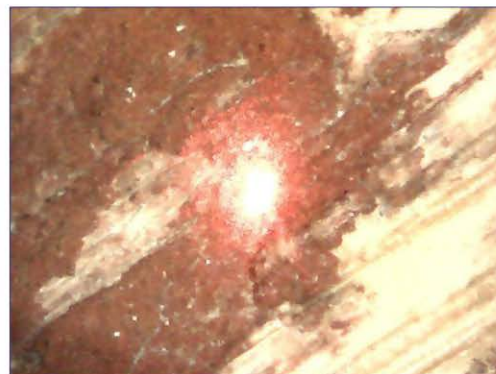
Fig. 53: En projektrapport från XRF-analyserna med **Röd 1** i fokus. Här visas grundämnena som hittades samt de inställningarna som brukades.

red 2 upper right corner

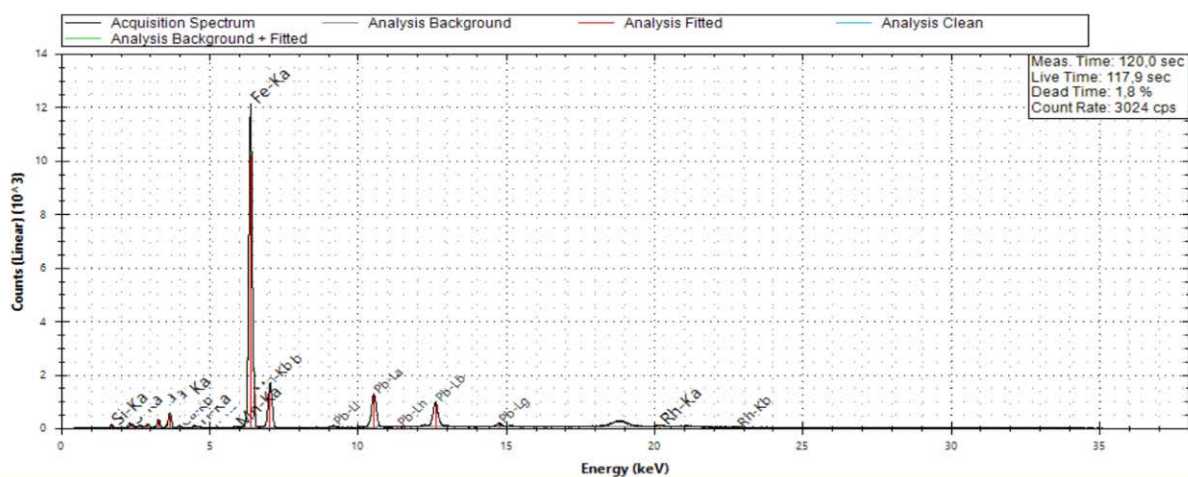
28/03/2018 10:38:24

XGLAB
X and Gamma Ray Electronics

Measurement Time: 120,0 s
Tube Voltage: 40 kV
Tube Current: 20 μ A
Tube Target Material: Rh
Elio Device: SN1253
Device Mode: Head
Acquisition Mode: Manual
Acquisition Channels: 4096
Sample to Detector Material: Air

Spectrum:

Analysis Date and Time: 28/03/2018 10:44:16

Analysis Type: Advanced

Spectrum Left Cut: 1 keV

Spectrum Right Cut: 50 keV

Spectrum Upper Limit: 50 keV

Use M Line: True

Super Impose Peak Areas: True

Selected Elements for Analysis:

Cl, S, Pb (K,L lines), Si, Fe, Mn, Ti, Ca, K

Included Elements for Fitting Analysis:

Ar, Cl, S, Pb, Si, Rh, Fe, Mn, Ti, Ca, K

Bilaga 10

Fig. 54: En projektrapport från XRF-analyserna med **Röd 2** i fokus. Här visas grundämnena som hittades samt de inställningarna som brukades.

red 3 lower right

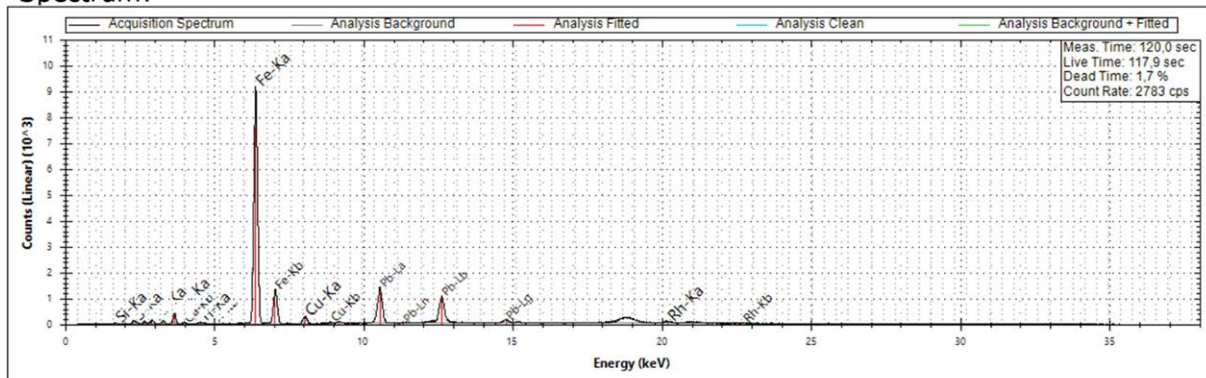
28/03/2018 11:00:17

XGLAB
X and Gamma Ray Electronics

Measurement Time: 120,0 s
Tube Voltage: 40 kV
Tube Current: 20 μ A
Tube Target Material: Rh
Elio Device: SN1253
Device Mode: Head
Acquisition Mode: Manual
Acquisition Channels: 4096
Sample to Detector Material: Air

Spectrum:

Analysis Date and Time: 28/03/2018 11:07:02
Analysis Type: Advanced
Spectrum Left Cut: 1 keV
Spectrum Right Cut: 50 keV
Spectrum Upper Limit: 50 keV
Use M Line: True
Super Impose Peak Areas: True

Selected Elements for Analysis:
S, Pb (K,L lines), Si, Cu, Fe, Ti, Ca, K

Included Elements for Fitting Analysis:
Ar, S, Pb, Si, Cu, Rh, Fe, Ti, Ca, K

Bilaga 11

Fig. 55: En projektrapport från XRF-analyserna med **Röd 3** i fokus. Här visas grundämnena som hittades samt de inställningarna som brukades.

red 4 near crown

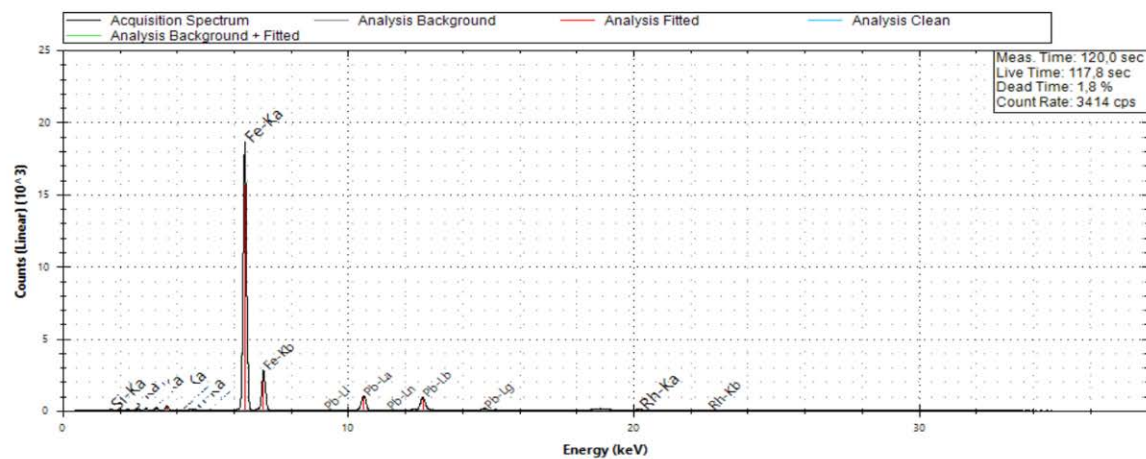
28/03/2018 11:20:18

XGLAB
X and Gamma Ray Electronics

Measurement Time: 120,0 s
Tube Voltage: 40 kV
Tube Current: 20 μ A
Tube Target Material: Rh
Elio Device: SN1253
Device Mode: Head
Acquisition Mode: Manual
Acquisition Channels: 4096
Sample to Detector Material: Air

Spectrum:

Analysis Date and Time: 28/03/2018 11:27:07

Analysis Type: Advanced

Spectrum Left Cut: 1 keV

Spectrum Right Cut: 50 keV

Spectrum Upper Limit: 50 keV

Use M Line: True

Super Impose Peak Areas: True

Selected Elements for Analysis:

S, Pb (K,L lines), Si, Fe, Ti, Ca, K

Included Elements for Fitting Analysis:

Ar, S, Pb, Si, Rh, Fe, Ti, Ca, K

Bilaga 12

Fig. 56: En projektrapport från XRF-analyserna med **Gul 1** i fokus. **Gul 2** och **4** kan också appliceras på detta resultat då de resulterade i samma gula ockra. Här visas grundämnena som hittades samt de inställningarna som brukades.

yellow 1 on crown

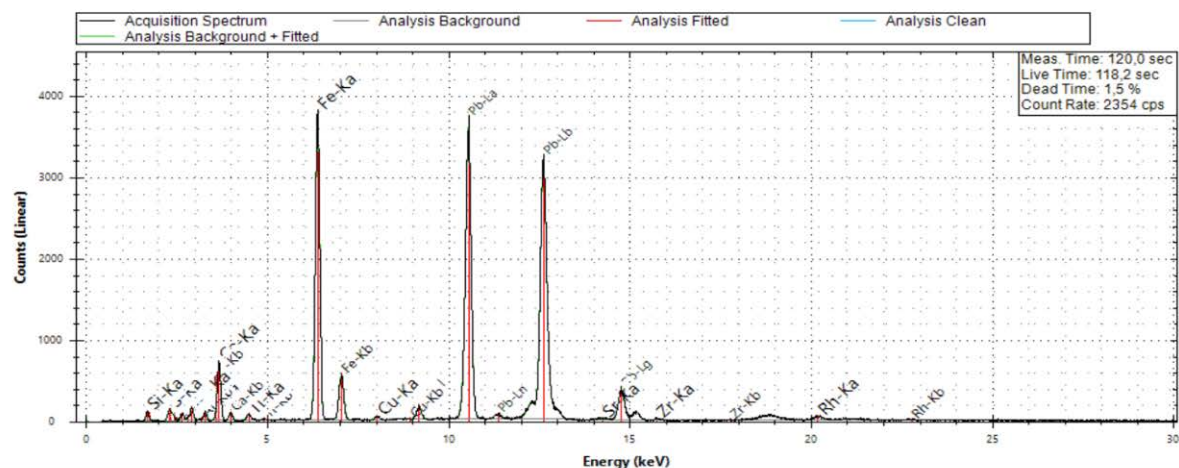
28/03/2018 11:35:15

XGLAB
X and Gamma Ray Electronics

Measurement Time: 120,0 s
Tube Voltage: 40 kV
Tube Current: 20 μ A
Tube Target Material: Rh
Elio Device: SN1253
Device Mode: Head
Acquisition Mode: Manual
Acquisition Channels: 4096
Sample to Detector Material: Air

Spectrum:

Analysis Date and Time: 28/03/2018 11:39:01
Analysis Type: Advanced
Spectrum Left Cut: 1 keV
Spectrum Right Cut: 50 keV
Spectrum Upper Limit: 50 keV
Use M Line: True
Super Impose Peak Areas: True

Selected Elements for Analysis:
S, Pb (K,L lines), Si, Cu, Fe, Zr, Ti, Sr, Ca, K

Included Elements for Fitting Analysis:
Ar, S, Pb, Si, Cu, Rh, Fe, Zr, Ti, Sr, Ca, K

Bilaga 13

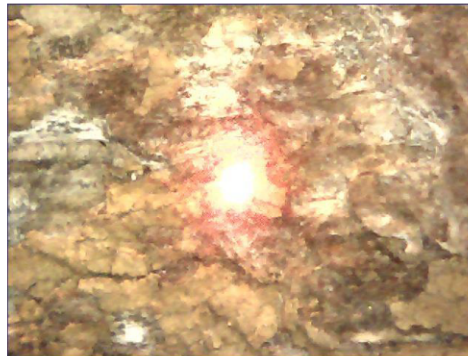
Fig. 57: En graf från XRF-analyserna med **Gul 3** (guld) i fokus. Här visas grundämnena som hittades samt de inställningarna som brukades. Information om grundämnena i en lista är ej presenterade utan lägg fram enbart i denna graf.

yellow 3 wreath The X

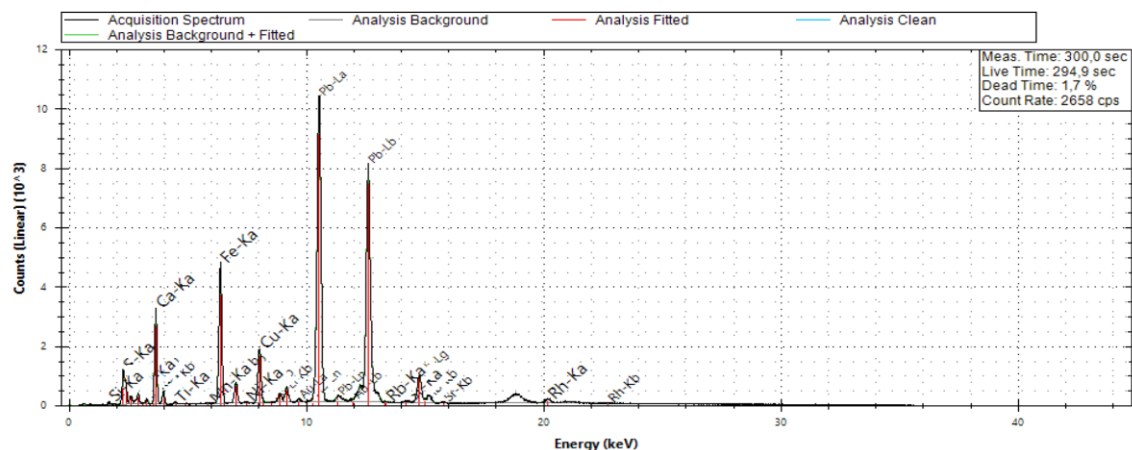
29/03/2018 09:53:02

Measurement Time: 300,0 s
Tube Voltage: 40 kV
Tube Current: 20 µA
Tube Target Material: Rh
Elio Device: SN1253
Device Mode: Head
Acquisition Mode: Manual
Acquisition Channels: 4096
Sample to Detector Material: Air

Spectrum:

Analysis Date and Time: 29/03/2018 09:57:29
Analysis Type: Advanced
Spectrum Left Cut: 1 keV
Spectrum Right Cut: 50 keV
Spectrum Upper Limit: 50 keV
Use M Line: True
Super Impose Peak Areas: True

Selected Elements for Analysis:
S, Pb, Si, Au, Cu, Ni, Fe, Mn, Ti, Sr, Rb, Ca, K

Included Elements for Fitting Analysis:
Ar, S, Pb, Si, Au, Cu, Rh, Ni, Fe, Mn, Ti, Sr, Rb, Ca, K

Bilaga 14

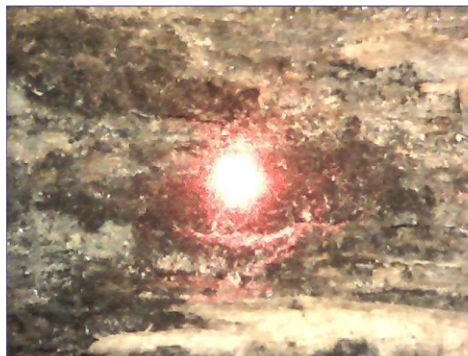
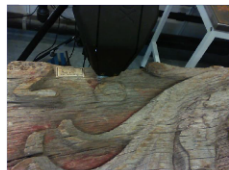
Fig. 58: En graf från XRF-analyserna med **Brun 3** i fokus. Här visas grundämnena som hittades samt de inställningarna som brukades. Information om grundämnena i en lista är ej presenterade utan lägg fram enbart i denna graf.

Brown 3 The 8

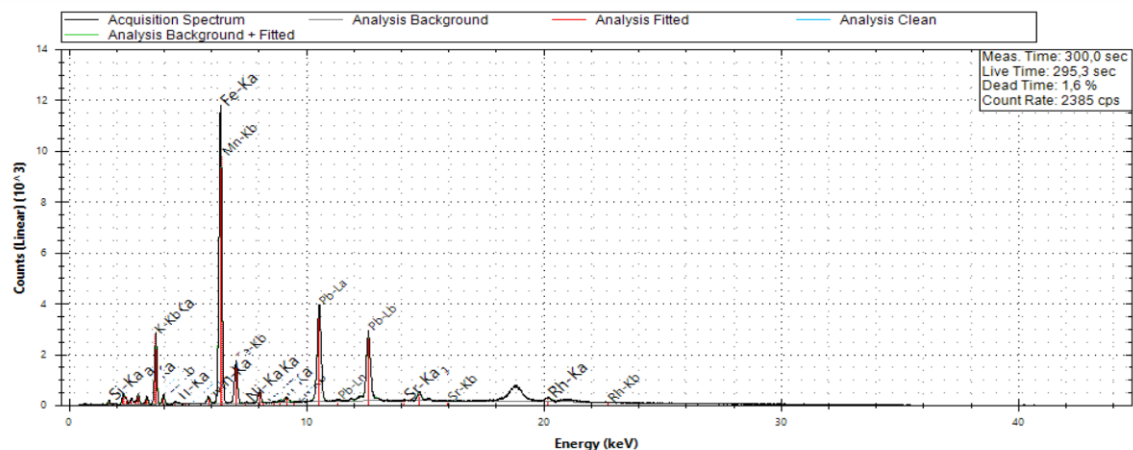
29/03/2018 11:23:49

Measurement Time: 300,0 s
Tube Voltage: 40 kV
Tube Current: 20 μ A
Tube Target Material: Rh
Elio Device: SN1253
Device Mode: Head
Acquisition Mode: Manual
Acquisition Channels: 4096
Sample to Detector Material: Air

Spectrum:

Analysis Date and Time: 29/03/2018 11:24:00
Analysis Type: Advanced
Spectrum Left Cut: 1 keV
Spectrum Right Cut: 50 keV
Spectrum Upper Limit: 50 keV
Use M Line: True
Super Impose Peak Areas: True

Selected Elements for Analysis:
S, Pb (K,L lines), Si, Zn, Cu, Ni, Fe, Mn, Ti, Sr, Ca, K

Included Elements for Fitting Analysis:
Ar, S, Pb, Si, Zn, Cu, Rh, Ni, Fe, Mn, Ti, Sr, Ca, K

Bilaga 15

Fig. 59: En projektrapport från XRF-analyserna med **Brun 1** i fokus. **Brun 2** kan också appliceras på detta resultat då de resulterade i samma bruna ockra. Här visas grundämnena som hittades samt de inställningarna som brukades.

brown 1 center of wreath

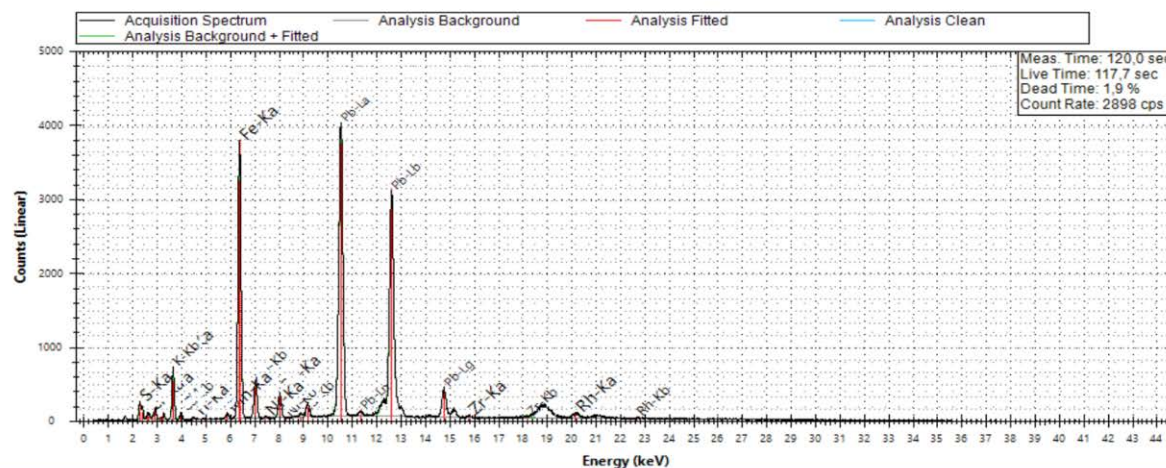
28/03/2018 12:04:11

XGLAB
X and Gamma Ray Electronics

Measurement Time: 120,0 s
Tube Voltage: 40 kV
Tube Current: 20 μ A
Tube Target Material: Rh
Elio Device: SN1253
Device Mode: Head
Acquisition Mode: Manual
Acquisition Channels: 4096
Sample to Detector Material: Air

Spectrum:

Analysis Date and Time: 28/03/2018 12:06:36
Analysis Type: Advanced
Spectrum Left Cut: 1 keV
Spectrum Right Cut: 50 keV
Spectrum Upper Limit: 50 keV
Use M Line: True
Super Impose Peak Areas: True

Selected Elements for Analysis:
Cl, S, Pb (K,L lines), Cu, Ni, Fe, Mn, Zr, Ti, Ca, K

Included Elements for Fitting Analysis:
Ar, Cl, S, Pb, Cu, Rh, Ni, Fe, Mn, Zr, Ti, Ca, K

Bilaga 16

Fig. 60: En projektrapport från XRF-analyserna med **Grön 1** i fokus. **Grön 2** kan också appliceras på detta resultat då de resulterade i samma gröna färg. Här visas grundämnena som hittades samt de inställningarna som brukades.

green 1 on wreath

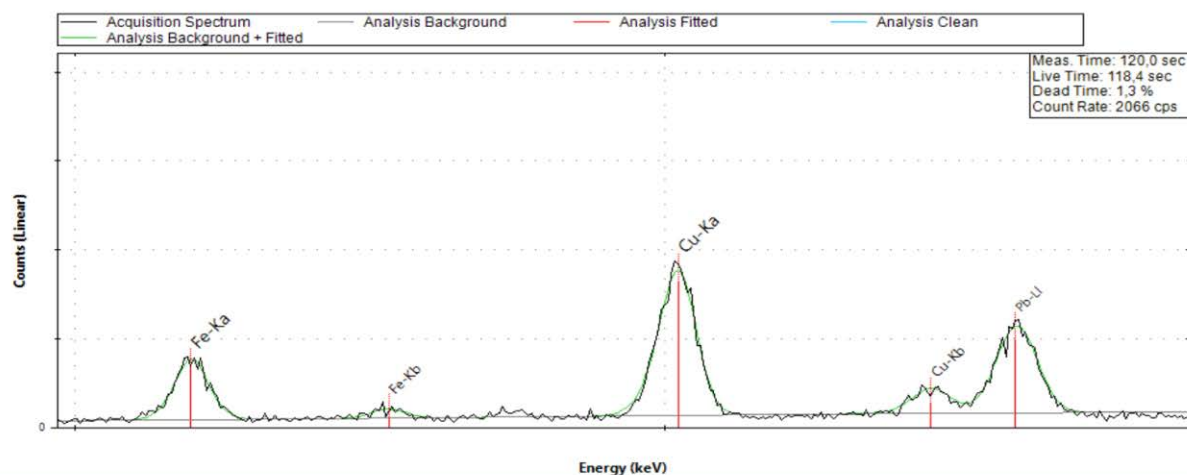
29/03/2018 09:26:37

XGLAB
X and Gamma Ray Electronics

Measurement Time: 120,0 s
Tube Voltage: 40 kV
Tube Current: 20 μ A
Tube Target Material: Rh
Elio Device: SN1253
Device Mode: Head
Acquisition Mode: Manual
Acquisition Channels: 4096
Sample to Detector Material: Air

Spectrum:

Analysis Date and Time: 29/03/2018 09:27:14
Analysis Type: Advanced
Spectrum Left Cut: 1 keV
Spectrum Right Cut: 50 keV
Spectrum Upper Limit: 50 keV
Use M Line: True
Super Impose Peak Areas: True

Selected Elements for Analysis:
S, Pb (K,L lines), Cu, Fe, Ca

Included Elements for Fitting Analysis:
Ar, S, Pb, Cu, Rh, Fe, Ca

Bilaga 17

Fig. 61: En orange färg fluorescerade med UV-lampa vilket var den gröna färgen som här är på ekkransen.

Bilaga 18

Fig. 62: Bilden visar främst angrepp av skadedjur men även röttsvamp.

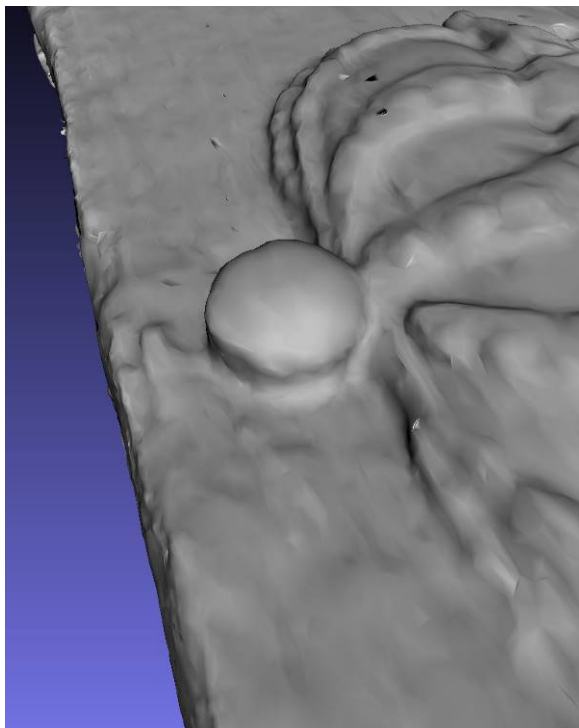
Bilaga 19

Fig. 63: Bild på ”originalyta”, från tiden vid tillverkningen där inte mycket nedbrytning skett.

Bilaga 20

Fig. 64: 3D-modell som visar tydligt hur ett kors funnits på riksäpplet.

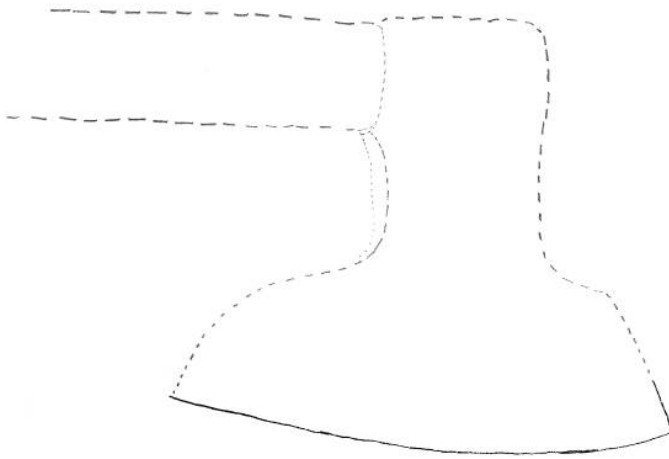
Bilaga 21

Fig. 65: Rekonstruktion av hur namnchiffret kan ha sett ut 1687 utifrån genomförda analyser samt iakttagelser från andra liknande kronor. Bild: Angelica Fingal.

Bilaga 22

Fig. 66: Illustration av skrädya. Den heldragna linjen illustrerar det bevisade verktygsspåret i träet. De streckade linjerna är enbart en idé om yxans utformning i övrigt. Bild: Angelica Fingal.

Bilaga 23

Fig. 67: SEM-rapport: Ticca Ogilvie

Wood Species Identification of the Wood from Läckö Castle Royal Cypher

Wood species identification of a sample of wood from the royal cypher from Läckö Castle was carried out using scanning electron microscopy.

Instrument: Leo Ultra 55 Field Emission Gun Scanning Electron Microscope (FEG-SEM). The accelerating voltage applied was 5 KV. Imaging provided by both an in-lens detector and a Everhart Thornley detector, using secondary electrons.

Research Facility: Chalmers Materials Analysis Laboratory, Chalmers University

Analyst: Dr Fang Liu, Docent, Division of Materials and Manufacture, Department of Industrial and Materials Science, Chalmers University

Interpretation: Dr Ticca Ogilvie, Department of Conservation, Gothenburg University

Primary Researcher: Angelica Fingal, BSc Student, Department of Conservation, Gothenburg University

Background

A 5x5 mm sample from the royal cypher (1687) from Läckö Castle was taken in order to establish which wood species the cypher was constructed from. This analysis forms a part of the Bachelor thesis research of Angelica Fingal, investigating the history, material and craftsmanship of this historically significant royal cypher. Sample condition was relatively poor due to fungal attack.

Results

Features observed in Transverse section (TS):

1. Vessels present

Interpretation: **Angiosperm**/Dicotyledon (flowering plants)

2. Early wood vessels, much larger than latewood vessels.

Interpretation: **Ring-porous wood group**

3. Latewood vessel grouping, dendritic (flame-like)

Interpretation: **Quercus spp.; Berberis vulgaris; Castanea sativa**

4. Ray types present, two

Interpretation: **Likely Quercus spp.**

5. Tyloses present in early wood vessels

Interpretation: **Likely Quercus spp.**

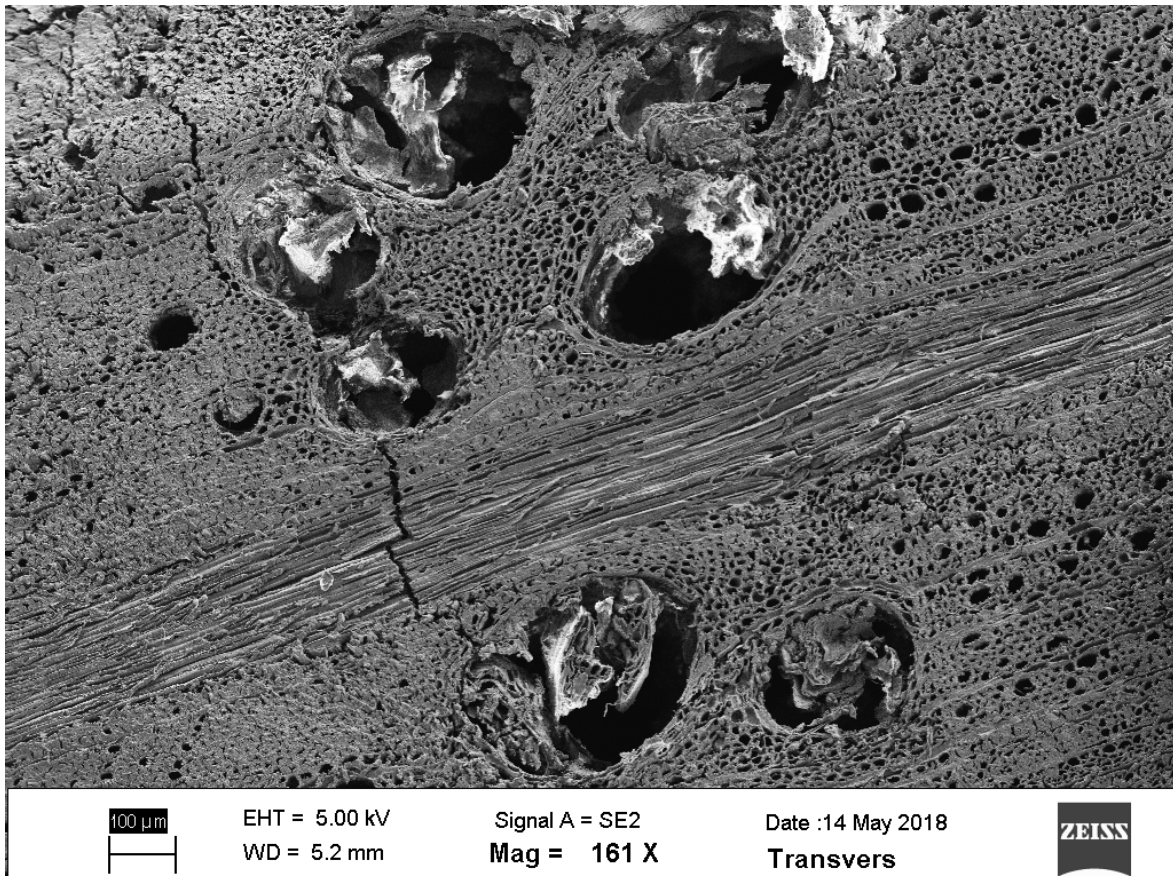

Fig. 1: TS showing large earlywood pores, tyloses, and both uniseriate and multiseriate rays

Features observed in Tangential Longitudinal Section (TLS):

1. Rays of two types present: uniseriate and multiseriate

Interpretation: Quercus spp.

2. Both types of rays homogenous

Interpretation: Quercus spp.

3. Height of multiseriate rays, very large (10 mm) and 30 cells wide

Interpretation: Quercus spp.

4. Perforation plates, simple

Interpretation: Quercus spp.

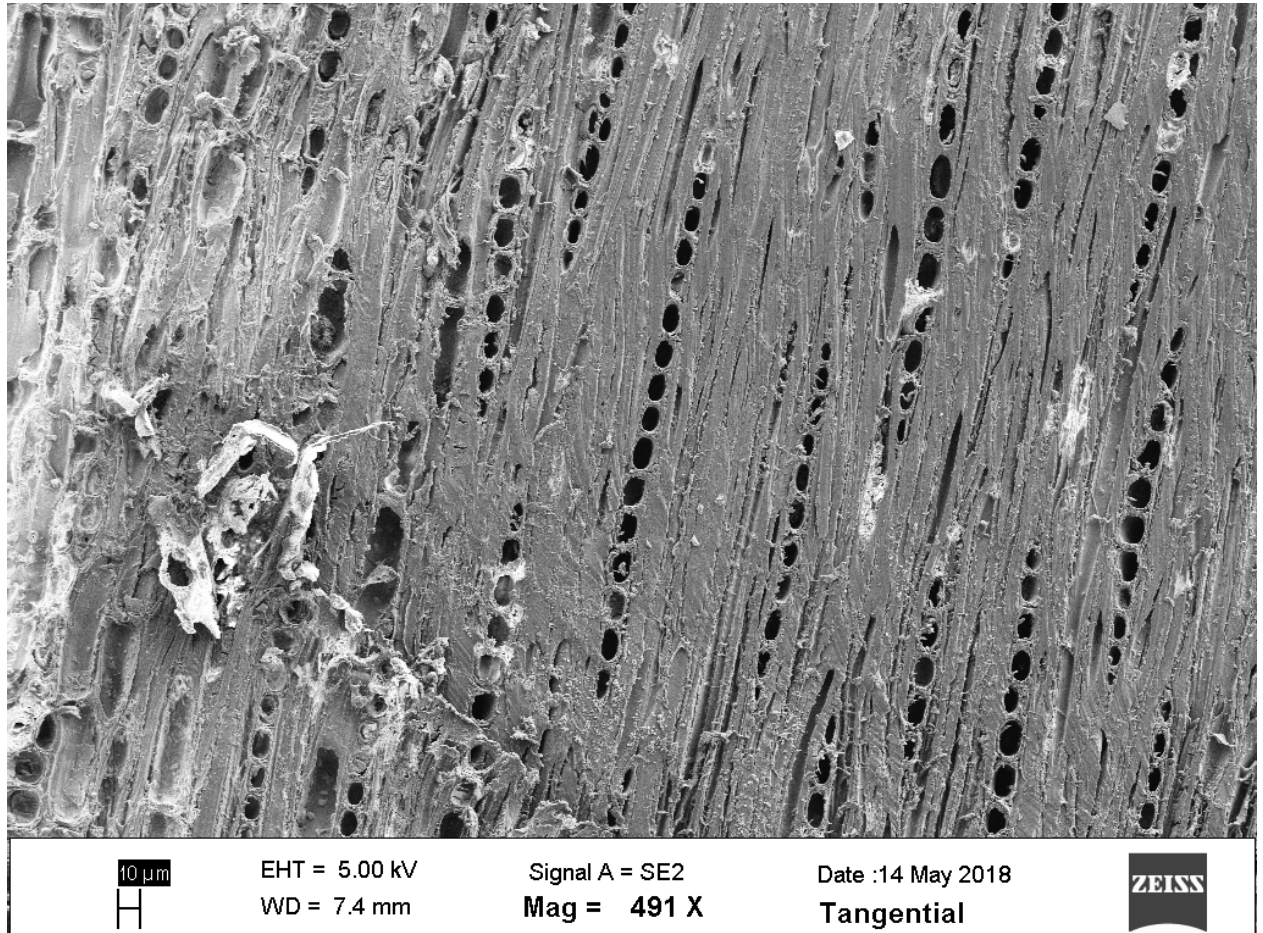

Fig. 2: TLS showing uniseriate rays and labriform fibres.

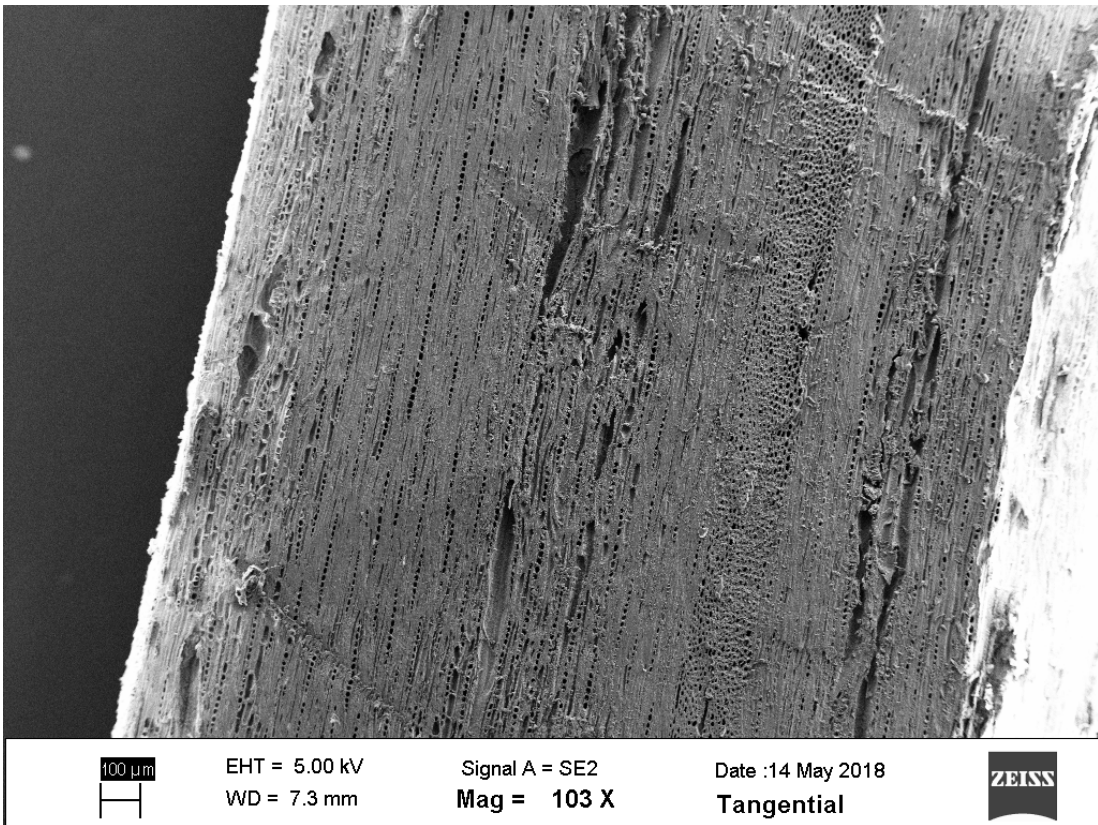

Fig. 3: TLS showing two ray types, and multiseriate rays 30 cells wide.

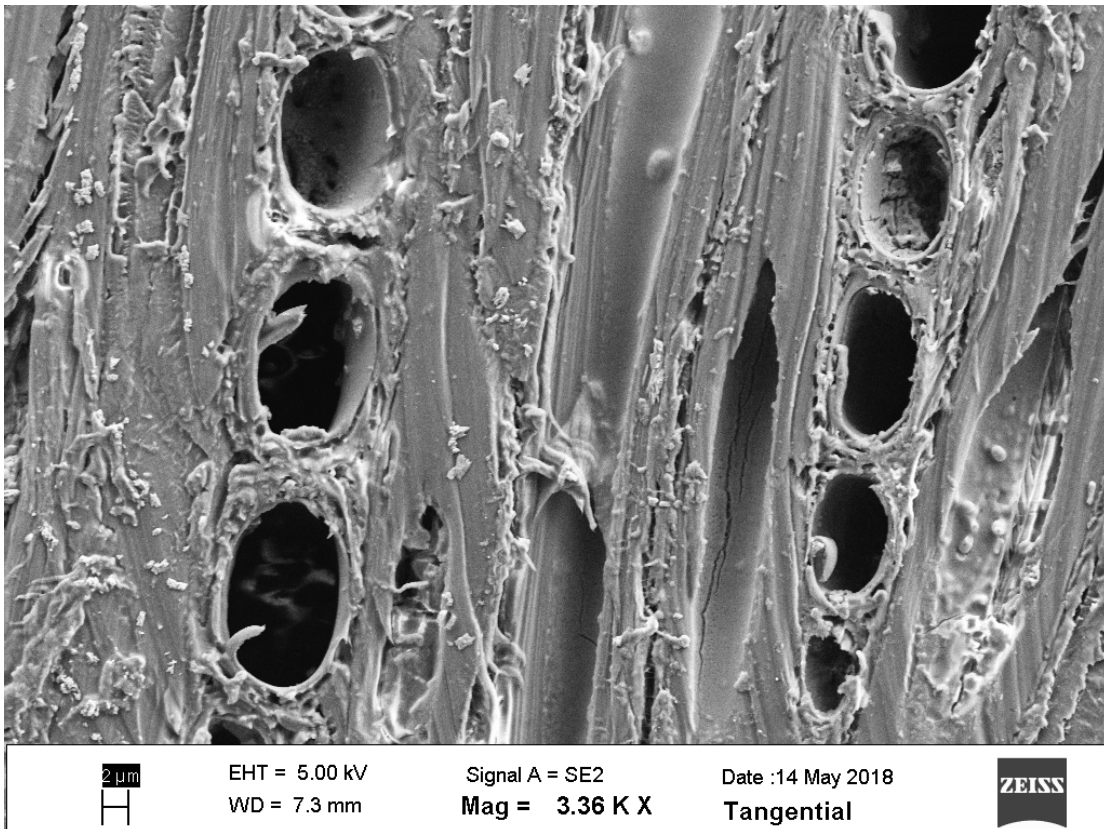

Fig. 4: TLS showing uniseriate rays of homogenous type.

Conclusions

The sample of wood from the royal cypher from Läckö Castle is identified as *Quercus* spp. (Oak). Based on its anatomical characteristics, *Quercus* cannot be identified below the level of genus. This means that the sample may be any of: *Quercus robur*, *Quercus patraea*, or *Quercus pubescens*. Given the geographical distribution of these three oak woods, it is less likely that the wood is *Quercus pubescens*, as this species is not native to Sweden. Both *Quercus robur* and *Quercus patraea* will have been native to Sweden in the 17th century.

Bilaga 24

Fig. 68: Specifikationer för Portable ED-XRF Spectrometer.

Bild hämtad ur PDF: https://www.xglab.it/UserFiles/ELIO_brochure.pdf [2018-05-24]

General

Analysis range 1 - 40 keV, Na (Z=11) to U (Z=92)

LEDs for sample illumination

Lasers for analysis point easy-positioning and identification

Integrated video microscope camera for monitoring the analysis point

External video camera for documentation

Plug&Play USB2.0 connection to computer

Software for spectra visualization and control of the system

Several options of light-weight tripods or shielded cases

Quantitative analysis software package

Battery power supply kit

Light element capable down to Na (Z=11) with He flux

X Ray Detector

Detector: Large Silicon Drift Detector, 25mm² active area

Window: 12 µm Beryllium

Resolution: <135eV at MnKa Peltier cooled

Photon rate: up to 500,000 counts per second with "CUBE inside" option

X Ray Generator

Target Material: Rh (on request Au, Ag, Mo, W)

Tube Power: 4 W, 10-50KV, 5 µA to 200 µA

Output collimation diameter: 1 mm (smaller on request)

Filter set available